

kilad

GÜZ 2004

Kocaeli Üniversitesi İletişim Fakültesi
Araştırma Dergisi

6

kilad

Kocaeli Üniversitesi İletişim Fakültesi Araştırma Dergisi

Yıl: 3 • Sayı: 5 • Bahar 2004

Kocaeli Sanayi Odası'na katkılarından dolayı teşekkür ederiz.

Kocaeli Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları No: 5

Sahibi

Prof. Dr. Baki KOMSUOĞLU

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Aysel AZİZ
Prof. Dr. Özden CANKAYA
Prof. Dr. Ahmet TOLUNGÜÇ
Prof. Dr. Uğur DEMİRAY
Prof. Dr. Hasret ÇOMAK
Doç Dr. Hülya YENGİN
Doç. Dr. Füsün ALVER

Editörler

Doç. Dr. Hürriyet KONYAR, Yrd. Doç. Dr. Hasan AKBULUT

Editör Yardımcıları

Arş. Gör. Ali Murat VARLI, Arş. Gör. Sevim KOÇER

Redaksiyon

Arş. Gör. Hasan AKBULUT, Arş. Gör. Ali Murat VARLI

Kapak ve Düzenleme

Arş. Gör. Yusuf BUDAK, Arş. Gör. Ali Murat VARLI

Baskı

İletişim Adresleri:

Kocaeli Üniversitesi Umuttepe Yerleşkesi
Eski İstanbul Yolu 10. km
41380 İzmit/KOCAELİ

Tel: +90 262 339 40 14 - 15 ● Fax: +90 262 339 40 14
e-posta: kilad_editor@kou.edu.tr ● <http://if.kou.edu.tr/kilad.htm>

Fakülte Temsilcilikleri

Ankara Üniversitesi : Arş. Gör. Başak ÖZÇARIKÇI
Gazi Üniversitesi : Doç. Dr. Mutlu BİNARK
Anadolu Üniversitesi : Doç. Dr. Nejdet ATABEK
Akdeniz Üniversitesi : Öğr. Gör. Yasemin GÜLŞEN YILMAZ
Ege Üniversitesi : Arş. Gör. Burcu BALCI
İstanbul Üniversitesi : Ar. Gör. Ayşe CENGİZ
Marmara Üniversitesi : Ar. Gör. İhsan KARLI

Dergide yer alan yazıların sorumluluğu yazarlarına aittir.
Kaynak belirtmek suretiyle alıntı yapılabilir, tüm hakları saklıdır.

İçindekiler

Editör'den

5

Anneler ve Kızlar:

Unless Romanı'nda Kadın Dayanışmasının Gerekliği

Natali ESAYAN

9

Üniversitede Cinsiyetçilik Ağı

Güzin YAMANER

21

Kadınlar ve Erkekler Chat'te

Gamze GÖKER

43

Meta Estetiği:

Kapitalist Toplumlarda Reklamcılık Teorisine Eleştirel Bir Bakış

Uğur BATI

67

Zincire Vurulmuş Özgürleşme: Hollywood'da 'Kadın Sorunu'

Elayne RAPPING

Çev.: Zeynep ÇETİN ERUS

83

Seks, Kapitalizm ve Biyolojik Dönüm Noktası (Röportaj)

Marie-Luise Angerer,

Çev.: Füsun ALVER

91

**Değini: Güney Doğu Anadolu'daki çatom'larda Kadınların Deneyimi-Madunu
Konuş(ama)mak**

Mutlu BİNARK

97

**Kadınların Yaşam Dünyaları ve Gündelik Gerçekler:
Ev-Aile ve çeşitli Kadınlık Halleri zerine:**

Kadın Yaşantıları

KİTAP ELEŞTİRİSİ

Mutlu BİNARK

105

Yazı Teslim Kuralları

113

Editör'den

İletişim bilimleri alanındaki çalışmalara katkıda bulunmak amacıyla kurulan Kilad'ın 5. sayısı ile karşınızdayız. Yeni sayımıza, editöryal değişikliklerle girdiğimizi belirtelim. Bu sayımızın hazırlanması önceki sayılardan farklı olarak gerçekleşti. K.O.Ü. İletişim Fakültesinin yeniden yapılanması sürecinden Kilad da payını aldı diyebiliriz. Bu yeniden yapılanma sürecinde derginin editörlüğü, yayın kurulu da değişerek her sayıda yayın kurulu aynı kalmak şartı ile farklı konularla editörlerin de farklılaşması esas alındı.

Bu sayımızı, iletişim araştırmalarında yıllardan beri tartışılan bir alana, kadın çalışmalarına ayırdık. Toplumsal cinsiyetin, biyolojik değil, kültürel olan kurulan bir inşa olduğu ve televizyondan gazetelere, edebiyattan sinemaya dek iletişim araçlarında üretildiği ve yeniden üretildiği gerçeği, bizleri başlı başına bir kadın çalışmaları sayısı yapmaya itti. Toplumsal cinsiyetin kadınlık, erkeklik ve diğer cinsel kimlikleri içermesi, bir başka deyişle cinsel kimliklerin çeşitlilik göstermesi, söz konusu çalışmaların yalnızca kadınlıkla sınırlandırılmayıp, erkekliği ve diğer cinsiyet kimliklerini araştırmayı da gerektiriyor. Toplumsal cinsiyeti inceleyen çalışmaların büyük oranda kadını inceleme 'nesnesi' yapması, bir yandan kadın duyarlılığını imlerken, öte yandan neden yalnızca kadının ve kadınlığın bilimsel araştırmanın nesnesi kılındığı, neden erkekliğin alanına girilemediği sorusunu akla getiriyor. Bu sorunsal, toplumsal cinsiyet araştırmalarının, Avrupa ve Amerika'da ayrı bir literatür oluşturan erkeklik çalışmalarına yönelmesi gerektiğine işaret ediyor.

Beşinci sayımızı tanıtmadan önce, bu sayıya özgü yaptığımız bazı değişikliklerden söz etmek istiyoruz. Özgün ve çeviri makalelerin yanı sıra, Kilad'da daha taze bir soluk getirdiğini düşündüğümüz değini ve kitap tanıtımı bölümlerini ekledik. Dergimize ulaşan makaleleri büyük bir titizlik ve özveriyle değerlendiren değerli hakemlerimize, beğeneceğinizi umduğumuz yenilikler için büyük emek veren Doç. Dr. Mutlu Binark'a ve isimlerini arka sayfada yazdığımız, dergimizin diğer üniversitelerde temsilciliğini yapan arkadaşlarımıza çok teşekkür ediyoruz.

Kadın Çalışmaları sayımızda dört özgün, iki çeviri, bir değini, bir de kitap tanıtımı yer alıyor. İlk makale, Carol Shield'ın Unless romanını feminist perspektiften okuyan Natali Esayan'a ait. Anneler ve Kızlar: Unless Romanında Kadın Dayanışmasının Gerekliliği başlıklı yazısında Esayan, feminist kuramcı Irigaray'ın bakış açısıyla, romandaki anne-kız ilişkisini inceliyor ve ataerkil düzen karşısında kadın dayanışmasının gerekliliğini vurguluyor. Yazar, kadın kimliğinin kuruluşunda anne-kız ilişkisinin önemine işaret ederek, toplumsal cinsiyet rollerinin yeniden düzenlenmesinde, anne-kız ilişkisinin görünür kılınmasının yaşamsal önemini vurguluyor.

Doşyamızın ikinci yazısı Güzin Yamaner'e ait. Üniversitenin Cinsiyeti başlıklı yazısında Yamaner, üniversitenin de kamusal alanın diğer önemli birimleri gibi, eril

olanın yanında durduğunu söyleyerek, üniversitenin cinsiyetini tartışmaya açıyor. Yazar, üniversitede cinsler arası eşitsizlikleri ele alarak, bilimin yansızlığı, dolayısıyla "akademinin cinsiyeti yoktur" anlayışını sorguluyor; erkek-egemen akademik kültürün 'görünmez' kıldığı cinsiyetçi örüntüleri örnekliyor. Örneğin 'Türkiye'deki cumhuriyet kızları' olarak tanımladığı kadın akademisyenlerin, "biz üniversitede kız öğrenciler olarak baskıyla, şiddetle ya da ayrımcılıkla karşılaşmadık, tam tersine desteklendik" biçimindeki söylemindeki cinsiyet körlüğüne işaret ediyor. Yamaner'in yazısı, kışkırtıcı ve bir o kadar da canlı.

Kadınlar ve Erkekler Chat'te başlıklı yazısında Gamze Göker ise, yeni iletişim teknolojilerinin kullanımındaki toplumsal cinsiyet örüntülerini konu ediniyor. Kadınlık ve erkeklik rollerinin chat ortamına nasıl taşındığını, yarı yapılandırılmış görüşme tekniğini kullanarak inceleyen Göker, toplumsal cinsiyet kimliklerinin chat kullanımını farklılaştırdığını vurguluyor. Yazarın saptamasına göre "kadınlar, daha çok aile bireylerinden haber alma ve arkadaşlarla sohbet etme amacıyla chat yaparken, erkekler yeni kadınlarla tanışma ve chat'ta başlayan ilişkiyi, mümkün olan en kısa sürede gerçek yaşama taşıma amacı taşımaktadır." Göker'in çalışması, toplumsal cinsiyet rollerinin, nasıl toplumsal ve kültürel olarak yeniden üretildiğini ortaya koyuyor.

Dergimizin son özgün yazısı, değerlendirme süreci geç tamamlanmadığı için önceki sayımızda yayımlayamadığımız ve bu nedenle de dosya konumuz dışında kalan Uğur Batı'ya ait. Meta Estetiği: Kapitalist Toplumlarda Reklamcılık Teorisine Eleştirel Bir Bakış adlı yazısında Batı, Wolfgang Fritz Haug'un Meta Estetiğinin Eleştirisi kitabında yazdığı argümanları tartışıyor. Reklamlarda imge üretiminin öne çıktığı saptamasıyla yazar, artık reklamlarda estetik sürecin bağımsız üretiminin zorunlu hale geldiğini vurguluyor.

Dergimizde yer alan iki çeviri yazıdan ilki, Elayne Rapping'in Zincire Vurulmuş Özgürleşme: Hollywood'da 'Kadın Sorunu' başlığını taşıyor. Zeynep Çetin Erus'un çevirdiği yazı, Hollywood sektörünün, kadına ve kadın özgürlüğüne bakışını ele alıyor. Rapping, Hollywood'un, uzun yıllar geleneksel rolleri içinde sergileyerek kadınları özel alana hapsettiğini, 1980'li yılların filmlerinde ise, başarılı kadın karakterlere yer verilse bile, onların 'yalnız ve 'çılgın' olarak temsil edildiğine dikkat çekiyor. Rapping'in yazısı, Hollywood'un Amerikan ideolojisi ve egemen politikası hesap edilmeksizin incelenemeyeceğini ortaya koyuyor. İkinci çeviri yazı ise, ZumThema dergisinin Marie-Luise Angerer'le yaptığı bir söyleşi. Füsun Alver'in Seks, Kapitalizm ve Cinsiyet olarak çevirdiği söyleşi, kapitalizm ve cinsellik arasındaki ilişkiler üzerine. Angerer, kapitalist üretim ilişkileri içinde cinselliğe dair basit demografik verilerin bile cinsellik üzerinde bir baskı yarattığına dikkat çekerek, toplumsal cinsiyetin ve cinselliğin kurulan, kültürel olarak üretilen yapısını vurguluyor.

Kadın Çalışmaları dosyamızın değini bölümünde Mutlu Binark, Güney Doğu Anadolu Projesi çerçevesinde bölgede açılan Çok Amaçlı Toplum Merkezleri'ne devam eden kadınların, bu merkezlerle ilişkin deneyimlerini aktarmanın sorunlu doğası üzerine yazdı. Güney Doğu Anadolu'daki ÇATOM'larda Kadınların Deneyimi: Madunu Konuş(ama)mak başlıklı yazısında Binark, Şanlıurfa merkezde ve Siverek'teki Çatom'lara devam eden kadınları ve katılımcı gözlem tekniği ile elde edilen deneyimlerini hem iletmenin, hem de bu iletme ediminin kendisinin

olanaksızlığını paylaşmayı amaçlıyor. Kendi 'temas deneyimleri' bağlamında Spivak'ın 'madunun konuşamayacağı' argümanını tartışan yazar, Çatom'ların, "ataerkil kültürel örüntülerin ve pratiklerin akışına ve bu kurgulanışa karşı bir durak olma işlevi gördüğünü", böylece kadınlar için kendilerine ait alan açtığını belirtiyor. Hem madun kadın olmanın güçlüğünü, hem de onun adına konuş(ama)mak gibi yaşamsal ve yöntemsel bir sorunu irdelemesi nedeniyle Binark, oldukça verimli tartışma açıyor.

Dergimizin son yazısı, bir kitap tanıtımı. Mutlu Binark, Ayşegün Yaraman'ın derlediği Kadın Yaşantıları kitabını, Kadınların Yaşam Dünyaları ve Gündelik Gerçekler: Ev, Aile ve Çeşitli Kadınlık Halleri Üzerine: Kadın Yaşantıları başlığı altında değerlendiriyor.

Kilad'a olan ilginizin devamını bekliyor ve iyi okumalar diliyoruz.

Editörler

Hürriyet Konyar

Hasan Akbulut

Anneler ve Kızlar: *Unless* Romanı'nda Kadın Dayanışmasının Gerekliliği

Mothers and Daughters:
The Necessity of Woman Solidarity on Novel "Unless"

Natali ESAYAN

Ok., Marmara Üniversitesi / Doktora Öğr., İstanbul Üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı

Özet

Feminizmin kadının erkek-egemen toplumda sahip olduğu ikincil konumunun nedenlerine ilişkin getirmiş olduğu en temel açıklamalardan biri, doğa/kültür ve kamusal/özel alan karşıtlıklarında yatar. Bu karşıtlıklarda, kadın daha alt konumda yer alan doğa ve özel alana özdeşleştirilir. Kadının özel alana hapsedilmesiyle ilgili olarak birçok feminist eleştirmen ve yazar, aile içindeki rol dağılımının yeniden düzenlenmesinin gerektiğini vurgulayarak, kadının özgürleşmesi yolunda alternatif politik stratejiler geliştirmeye çalışmaktadırlar. Bu anlamda atılacak olan en büyük adımlardan biri, kadınlar arasında bir dayanışma sağlanması ve anne ve kızlar arasındaki ilişkinin yeniden düzenlenmesidir.

Bu çalışmanın amacı Carol Shields'in *Unless* adlı romanından yola çıkarak, özellikle Irigaray'in bakış açısıyla, anne-kız arasındaki ilişki ve ataerkil düzenden çıkış olarak önerilen kadınlar arası bir dayanışmanın gerekliliği konularını incelemektir. Anne-kız ilişkisinin temsil edilmediği pederşahi kültürde, kadınlar bir kimlik edinemedikleri ve sahip olabilecekleri tek rol annelik olduğu için, bu tek konuma sahip olmak için birbirleriyle rekabet halindedirler. Irigaray'e göre, kadının bir kimlik edinebilmesi için öncelikle bu yatay ilişki, yani kadınların birbirleriyle olan ilişkisi düzeltilmelidir. Bunun gerçekleştirilmesi için de öncelikle anne-kız arasındaki ilişki yeniden yapılandırılmalıdır.

Bu çalışmada öncelikle romanın izleğinden kısaca bahsedilmiş, bu izlekten yola çıkarak da kadınların ataerkil düzende sahip oldukları konumun nedenlerine ilişkin açıklamalardan söz edilmiş ve bu durumdan çıkış için önerilen çözümlerden bahsedilmiştir.

Abstract

My work aims to explore in *Unless* the interface between mother and daughter and the theme of solidarity between women towards woman's emancipation, especially from Irigaray's point of view. Chodorow propounds that "[w]omen mother daughters who, when they become women, mother" (Chodorow, 1984:209). This statement alone accentuates the role the mothers play on the way their daughters view motherhood. Irigaray too deals with the theme of motherhood. She ascribes women's inferior position vis-à-vis men and their lack of identity in patriarchal culture to the fact that women have been relegated to the role of mothers, which is also conducive to their constant rivalry. For Irigaray, the crux of the problem lies in the unsymbolised mother and daughter relationship. She espouses that in order to destabilise or undermine the patriarchal order, the solidarity between women is a must in welding a strong defence mechanism. In order to realise it, the relationship between the mother and daughter must first be revised. In this work, in order to be able to predicate the theoretical framework upon the plot, firstly the plot of the novel is briefly summarised, then some of the reasons of the inferior position of women in patriarchal society are highlighted and the offered solutions are pointed out.

Edebiyat, kadın, feminizm / Literature, woman, feminism

Feminist teorisyenler ve yazarların, kadınların erkek-egemen toplumda sahip oldukları konumlarının nedenleriyle ilgili olarak farklı açıklamalar getirmelerine rağmen, bu açıklamaların merkezinin doğa/kültür ve kamusal/özel alan karşıtlıklarının oluşturduğu gözlemlenir. Erkekler bu karşıtlıkta üstün olan kültürle yani akılla özdeşleştirilirken, kadınlar doğayla yani bedenle, yani arzularla, acılarla ve kirlilikle özdeşleştirilirler. Bunun bir nedeni, erkeklerin kültürel anlamda, kadınların da "doğal olarak" bir şeyler ürettiklerinin, yani üreme kapasitelerinin vurgulanmasıdır. Bu bağlamda kadınların sembolik olarak daha alt konumda görülmelerine getirilen bir açıklama da, kadınların "kirlenen" olarak kodlanmış olmalarıdır. Kadınlar her ay ve çocuk doğururken kirlenirler. Kadınların özel alanla özdeşleştirilmeleri de üreme kapasiteleriyle yakından ilgilidir. Kadınlar çocuk doğurdıkları için özel alana mahkumken, erkekler kamusal alanda varlık gösterirler. Kadınların erkeklerle eşit derecede önemli tarihsel ve kültürel gelişmelerde rol alamamalarının sebebi de işte bu yüzdendir.

Simone de Beauvoir gibi bazı feministler, anneliği ve ev kadınlığını olumsuzlarken, birtakım feminist eleştirmen ve yazarlar da, tam tersine bu konuyu önemseyip, evkadınlığı ve annelik konularını ele almakta, kadının ev içindeki ikincil konumunun nedenlerine dair açıklamalar getirmektedirler. Aile içindeki rol dağılımının yeniden düzenlenmesine çalışarak, kadınların özgürleşmesi yolunda alternatif politik stratejiler geliştirmeye çalışmaktadırlar. Radikal feministler, evkadınlarının, örneğin politik mahkumlar olduklarını ya da kadınların asıl proleterler veya asıl ezilen sınıf mensupları olduklarını ileri sürer ve kadının ev içindeki konumunu "*dahili sömürgeleştirme*" (Stern, 1965:14) olarak tanımlamaktadırlar.¹

Kadınlık ve anneliğin sorunları üzerine yazan Nancy Chodorow, kadınların özel alana hapsolmalarını onların çocuk doğurmalarına bağlar. Chodorow'a göre (1984) pederşahi kültürlerde cinsel rol dağılımı heteroseksüel evliliği zorunlu kıldığından, bu durum kadını annelik yapmaya, dolayısıyla da özel alanda yaşamaya mecbur bırakır. Kurumlar, sosyal kriterlere göre tanımlanırlar ve kamusal alan toplumu ve kültürü oluşturur. O nedenle de erkeklerin kamusal alandaki varlığı toplumu eril olarak tanımlar. Kültürel ve siyasi açıdan kamusal alan özel alana hükmettiğinden, kamusal alana hakim olan erkek dolayısıyla kadına da hükmeder. Böylece de, gücü ellerinde tutan erkekler ücretsiz ağır iş olan ebeveynliği yapmama hakkına da sahiptirler. Luce Irigaray de evdeki işbölümünün kadınları ve çocukları, erkeklerin köleleri konumuna düşürdüğünden bahseder çünkü kadının fonksiyonunu ve rolünü belirleyen erkeklerdir. Kadınlara sadece erkekler tarafından kullanılan ve alınıp satılabilen mal gözüyle bakılır.

Kadınların rolünü belirlemelerinin yanı sıra, kadınları tanımlayan da erkeklerdir. Bu konuyla ilgili olarak, İngiliz WAWAW grubunun bir dergide yayınlanmış olan makalelerinden bir alıntı yapmak yerinde olacaktır:

"Erkeğin egemenliği altında yaşayan kadınların konumu genellikle erkeğin onayına bağlıdır. Eğer boyun eğmezsek ağır cezalar öderiz. Bu, birçok kadının kendini sakatlaması ve incitmesi ve bu uğurda müthiş bir zaman, enerji ve kaynak harcaması anlamına gelir. Moda bizi melekler, fahişeler, taş bebekler ve kocakarılar olmak üzere sınıflandırır. Bu, erkeğin gücünün muhafaza edilmesinde önemlidir. Bu durum birbirimizi müttefik olarak görmemizi engeller, aksine birbirimizi düşman olarak kodlamamıza ve sürekli rekabet içinde olmamıza neden olur" (1985:255).

11

Bu alıntıda üzerinde durulan en önemli noktalardan biri, kadınların birbirleriyle rekabet halinde olduklarıdır. Luce Irigaray'e göre kadınların varolan sembolik düzenin dışına çıkıp, yeni bir düzen yaratamamalarının ilk sebebi - açıkça itiraf etmeseler bile - birbirleriyle girdikleri bitmek tükenmek bilmeyen rekabettir. Irigaray'ın sıkça üzerinde durduğu, kadınların birbirleriyle dayanışması konusu bence de feminizm adına - zor da olsa - başarılmaya çalışılması gereken en temel noktalardan biridir. Eğer feministler ve kadınlar günlük yaşamlarında birbirleriyle rekabete girmeyi aşamayacaklar ve birbirlerine destek olmayacaklarsa, üretilen bunca teorinin kime ne faydası olabilir? Kanadalı roman yazarı Carol Shields'ın *Unless* adlı romanında işte bu konu üzerinde durulur ve kızların kimlik oluşumunda annenin önemi ve kadınlar arası bir dayanışmanın gerekliği vurgulanır.

Bu romandaki asıl karakterler olan Reta ve partneri Tom Winters, üç kızlarıyla birlikte mutlu ve rahat bir yaşam sürmektedirler. Tom bir aile hekimidir. Reta ilgili bir anne, sadık bir eş ve iyi bir ev hanımıdır. Zamanının büyük bir bölümünü çocuklarıyla ilgilenmeye ve ev işlerine ayırmaktadır. Ancak aynı zamanda, çatı katındaki odasında çeviriler yapar ve romanlar yazar. Ancak bu sözde emniyetli, "fasafiso" günlük yaşamın anlatımı, aniden bir yoksunluk ve yitirme temasına dönüşür çünkü bilinmeyen bir nedenle, Reta'nın kızlarından biri olan Norah evden kaçır ve sokaklarda yaşamaya başlar. Norah'nın neden evden kaçtığıysa, romanın gidişatı içinde yavaş yavaş okura açılır: Norah, annesinin ataerkil düzeni içselleştirmiş olduğunu ve onunla sembolik düzen dışında bir iletişim kuramayacağını farketmiştir. Bu duruma daha fazla katlanamayıp evden kaçmıştır. Romanın izleği boyunca da, Reta kızının evden kaçma nedenini yavaş yavaş anlayacak ve ancak romanın sonunda anne ve kız birbirleriyle uzlaşabileceklerdir.

Reta kızının evden kaçması konusunda düşünürken yaptığı hataları farketmeye başlar. Reta'nın yaşamıyla ve kızıyla ilişkisi konusunda farketmediği gerçekler, kadının özgürleşmesi yolunda başarılmaması gereken noktalar hakkında ipuçları verir. Öncelikle, Reta'nın davranışlarının Norah'nın hayatını bu denli etkilemesi, kimlik oluşumunda annenin rolü konusunda önemli ipuçları verir. Chodorow 1978 yılındaki konuşmasının açılış dizesinde şöyle der: *"Kadınlar, kadın olunca anne olan*

kızlara annelik ederler" (1984:209). Bu söz annelerin, kızlarının anneliğe bakış açılarında oynadıkları rolü vurgulaması bakımından önemlidir. Chodorow anneliğin kendi kendini ürettiğini, yani ezilen tarafın kendi ezilmişliğini kendisinin yarattığını söyler. Bunun nedenlerinden biri de kız çocuklarının anneleriyle özdeşleşip, büyüyünce anne olmayı istemeleridir. Yani Chodorow'a göre, annelik doğuştan gelen bir içgüdü değildir, sosyal süreçler sonucunda oluşan psikolojik bir yapıya sahiptir; annelik bu şekilde sonradan içselleştirilmiş bir roldür. Eğer annelik kendini üretiyorsa, bu zincirin kırılması ve rollerin yeniden düzenlenmesi kadınların özgürleşmelerinde esastır.

Romanın hemen başında yer alan ve kitabın bütününe hakim olan Norah'nın evden kaçması, yani yoksunluk/kayıp teması, kadının sembolik düzendeki konumuna işaret etmesi bakımından da büyük önem taşır. Irigaray psikoanaliz, dil ve kültür kurumlarını kadınların yoksun olduklarını varsaydıkları gerekçesiyle eleştirir. Bu kurumlara göre kadın, erkeğin sahip olduğu birtakım ayrıcalıklardan yoksundur ama bunları da "hak eder" sosyal konum, kamusal alanda varlık, özerklik, bağımsızlık ve kendine ait bir kimlik. Cinsel açıdan kadının penis sahibi olmaya duyduğu özlem temel noktadır. Irigaray'e göre, cinsel açıdan kadının eksik, erkeğinse tam olarak algılanması sembolik düzen tarafından sahneye konan bir oyundur.

Norah evden kaçtıktan sonra, annesi Reta'nın farkettileri temel noktalardan biri kadınların boyunduruk altına alındıkları ve ataerkil düzende öteki konumuna getirildikleridir. Kendinin ve etrafındaki kadınların durumunu şöyle özetler:

...dünya ikiye bölünmüş, bir tarafta doğuştan, hatta gebelikte elle-rine güç verilenler ve sonsuza dek evet diyen görünürde rastgele kromozom faktörüyle kodlananlar, ve öte yandan Norah gibiler, Danielle Westerman gibiler, annem gibiler, kayınvalidem gibiler, benim gibiler, ve tanımlanmamış ötekiliğin içine düşüp, böylece kendini ifade etme ve kendi hayatına sahip çıkma güçlerinin, vücudunu kapatma ve ağzını mühürleme ve Büyük Patlama'nın havai fişeklerine ve kayıp giden yıldızlarına ve göz kamaştırıcı ışığına karşı hiçbirşeymiş gibi durma dürtüsüyle yer değiştirmiş olduğu bizler. İşte sorun burada (Shields, 2003:270-271).

Irigaray'a göre bu problemin kökü, temsil edilmeyen anne-kız ilişkisinin² kadınları annelik fonksiyonuna indirgeyerek, onları bir kimlik oluşturmaktan alıkoymasında yatar.

Temsil edilmeyen bir anne-kız ilişkisi kadınların sembolik düzende annelikten başka bir kimlik oluşturmalarını hemen hemen imkansız hale getirir ve böylece kadınların batı metafiziğine karşı tehdit oluşturmaları engellenmiş olur... Aynı'nın metafiziğine karşı gerçek bir tehdit olmaları mümkün olmaktan çıkar. Kadınlar böylece "arta kalan," "eksik erkek," "alışveriş nesnelere" vs. olarak kalırlar (Whitford, 1991:77).

Erkekler için temel ontolojik kategori kelimenin hem sözlük hem de mecazi

anlamıyla "konut/mesken"dir (*habiter*); erkekler evlerde, kadınlarda, kasabalarda, dilde, kavramlarda, teorilerde vs. yaşarlar. Öte yandan, kadınların bu kültürdeki ontolojik konumları "evsiz barksızlıktır" (dereliction), bu da onların bir kimlik sahibi olamamaları anlamına gelir. Kadınların bu kimlik karmaşasıdır onları birbirine düşürüp, birbirlerini sevmelerini hemen hemen imkansız kılan. Kadınların ataerkil düzende sahip oldukları tek kimlik anneliktir. Erkeklerin kadınları anneleri yerine koymaları, kadınların da birbirleriyle sonsuz bir rekabete girmeleri işte bu yüzündendir, çünkü annelik pozisyonu tek olduğundan, kadınlar bu yer için birbirleriyle sonsuz bir mücadele vermek durumunda kalırlar.

Irigaray, kadının bir kimlik edinebilmesi için öncelikle bu yatay ilişkinin, yani kadınların birbirleriyle olan ilişkilerinin düzeltilmesi gerektiğini söyler, bunun için de öncelikle anne-kız arasındaki ilişki düzeltilmelidir. Romanda kızın annesinden kopuşunu, Reta'nın arkadaşlarından biri olan Gwen'in erkek arkadaşının kendisinden kötü koktuğu gerekçesiyle karın deliğini, yani sembolik olarak anneyle olan son bağı kapatmasını talep etmesiyle temsil edilir. Irigaray'e göre "[a]nne/kız, kız/anne arasındaki ilişki toplumumuzda patlayıcı bir unsurdur. Çünkü bu ilişkiyi gözden geçirmek ve değiştirmek ataerkil düzenin altını oymak demektir" (Whitford, 1991:77). Ancak kadınlar tam da bu yüzden "eksik etek" olarak tanımlanmaktadır; çünkü anne-kız ilişkisi ataerkil düzende temsil edilmemektedir. Irigaray modern toplumu aslında heteroseksüel değil, hom(m)o-seksüel olmakla suçlar, yani, ona göre varolan düzen erkeklik göstereni (*masculine signifier*) altında bir aynılık cinselliğidir (*a sexuality of the same*). Bu nedenle, Irigaray, varolan "heteroseksüel" düzeni yeniden yapılandırmayı, daha doğrusu gerçek anlamda heteroseksüel bir düzen inşa etmeyi amaçlar. Batı kültürünün annenin cinayeti üzerine kurulu olduğunu iddia ederek, bireyin anneye minnet duymasını yani köklerini önemsemesi gerektiğini, dişi soy kütüğünün (*maternal genealogy*) yaratılmasını ve bunun anne ve kız ilişkisini temsil etmesi gerektiğini söyler. Bu ilişkide anne, hem anne hem de kadın olabilmelidir. Böylece de kadınlar annelik fonksiyonuna indirgenmez ve birbirleriyle rekabete girmezler. Fakat bütün bunların gerçekleşebilmesi için yeniden doğum şarttır. Romanda bu durum, Norah'nın sokakta yaşamasından dolayı zatüreeye yakalanıp hastanede dokuz ay kalmasıyla sembolize edilir.

Irigaray, kadınların 'Babanın Oyunu'nda nesnelere ve rakiplere olmalarından ziyade, kendi gerçekliklerinin aktörleri olmalarını ister. Bu da ancak anne ve kızların birer kadın olup kendi farklılıklarını vurgulamalarıyla mümkün olabilir. Irigaray şöyle der: "Annelik mutluluğuna (son sığınak) veda edip, annelerimizle kadın kadına karşılıklı bir ilişki kurmalıyız, öyle ki bu ilişkide onlar da kendilerini bizim kızlarımız olarak hissedebilmeliler" (1995:50). Anne-kız ilişkisinin temsil edilmediği sembolik düzende, kadınlar arasında bir dayanışma kurulması şarttır. Bu tür bir besleme ve destek tam da Norah ve Reta arasındaki ilişkide eksik olan şeydir. Bütün bunların farkına varan Norah'nın evden kaçışı, Reta'nın Irigaray'in bahsettiği bu eşitlikçi ilişkiye sürüklenmesine neden olur.

Birtakım eleştirmenlerin ataerkiyi, erkeklerin kadın ve çocuklar üstünde kurdukları egemenliğin bir belirtisi olarak tanımladıkları düşünülürse, Reta'nın ataerkil sisteme hizmet ettiğini iddia etmek yanlış olmaz. Bu durum Norah'nın, annesine gelecek hakkındaki planlarını söyledikten sonra Reta'nın verdiği tepkide açık görülmektedir. Norah annesine okulu ve erkek arkadaşını bırakacağını söyleyince, Reta onu şöyle azarlar: "*Bugün babanla konuşmak zorundasın!*" (Shields, 2003:131). Norah'yı anlayıp ona yardımcı olmaya çalışmak yerine, onu babasıyla karşı karşıya getirmeye çalışması, Reta'yı düzenin bir koruyucusu konumuna getirir. Bu da zaten Norah'nın annesini son ziyareti olacaktır. Bu son konuşmadan az önce Norah annesiyle bedensel bir birlik (*bodily encounter*) kurmaya çalışmıştır: "*Eğilerek belime sarıldı, alnını karnıma bastırarak baş parmağıyla sabahlığının kemerine tutundu*" (Shields, 2003:128). Ancak annesi onu bu şekilde paylayınca, annesinin ataerkil düzeni içselleştirmiş olduğunu ve onunla sembolik düzen dışında bir iletişim kuramayacağını farkeder ve evden kaçır. Irigaray'ın de dediği gibi, "*ataerkil düzenimizde kız çocuğu annesiyle olan ilişkisini kesinlikle kontrol edemez*" (1985:43).

Bir keresinde Norah bir taraftan ayakkabıcıda ayakkabı denerken, bir taraftan annesine düğün yemekleriyle ilgili sorular sormaktadır. Norah şöyle der: "*Bu ayakkabılardan nefret ediyorum*" (Shields, 2003:70). Bu da Norah'nın ataerkil düzenin kendisine dayatmaya çalıştığı hiçbir şeyi kabul etmeye niyeti olmadığına işaret eder. Zaten babasının otoritesini kabullenmek istemediği için evden kaçır. Annesi babasıyla resmen evlenmemiş olabilir ama bu, düzene karşı bir tavır sayılmaz çünkü evlenmemek 1960'lı yılların bir modasıdır. Evlenmediği halde partnerinin soyadını alarak ve de onun düzenine ayak uydurarak Reta zaten özerkliğini elden bırakmıştır.

Norah evden kaçtıktan sonra, Reta'nın farkettiği başka bir nokta da, kadınların edebiyat dünyasından dışlanmış olduklarıdır. Reta birtakım editörlere bu durumu eleştiren mektuplar yazar, ancak bunları bir nedenle göndermez. Reta'nın bu ve birtakım diğer konularda edinmiş olduğu içgörüler, yazmakta olduğu romanın örgüsünde de yaptığı izlek değişikliklerinde de farkedilir. Norah'yı kaybettikten sonra, Reta kitabına daha çok zaman ayırır; yazdığı roman adeta kayıp kızının yerini almıştır. Hayatında yaptığı hataları yavaş yavaş anlamasına paralel olarak, özellikle kitabındaki baş karakterler olan Alicia ve Roman'ın birbirleriyle olan ilişkilerinin de zamanla değiştiği gözlemlenir. Başlangıçta Alicia ve Roman hemen hemen erkek-egemen düzenin birer temsilcisi gibidirler. Alicia bir birey olmaktan çok uzaktaki, Roman'ın isteklerine boyun eğen bir kızdır. Ancak zaman geçtikçe, Reta Alicia'nın kaderini değiştirmeye başlar:

Alicia'nın Roman'la evliliği ertelenmeli. Romanın gidişatını şimdi daha iyi anlıyorum. Alicia'nın bir partneri olmamalı. Dünyadaki yalnızlığı onun cenneti, hep de öyleydi, ve bunu neredeyse feda edecekti, daha doğrusu, ben, bir yazar olarak, bunu ondan almak üzereydim... Alicia kendini anlamada ilerleyecek ve ona ayrılan sayfalar çoğalacak (Shields, 2003:172-173).

Romanın sonunda Alicia Roman'dan ayrılır ve Çin'e şiir okumaya gider.³ Reta'nın yeni editörü Arthur ise, romandaki izlek değişikliğinden çok rahatsız olur ve bu konuda Reta'ya birtakım eleştiriler getirir, daha doğrusu onu bu değişiklikleri yapması konusunda zorlar. Getirdiği eleştiriler ve istediği değişiklikler birçok açıdan Arthur'ı ataerkil düzenin bir savunucusu haline getirir: "[Alicia] -- iddia edemez, -- disiplinsiz, -- Roman'ın yaptığı gibi konsantre olamaz -- hakkında fikir değiştirir, -- eksik" (Shields, 2003:286).

Ataerkil düzenin kadınlar hakkındaki iddiaları gözönünde bulundurulduğunda, bu satırların sadece Alicia'ya değil tüm kadınlara yönelik olduğunu iddia etmek yerinde olur. Arthur Reta'dan kitapta daha birçok değişiklik yapmasını ister:

"Bir liste yaptım. İşte şöyle. Birincisi, Roman konusu var. Rolünün genişletilmesi gerekiyor. İç dünyası. Atalarının ülkesine hacca gitmek istemesi. Bunu romanın merkezi olarak görüyorum."

"Ama asıl odak Alicia - sandım ki - yani, onu iyi olduğu için takdir ettiğini söylemiştin. Bunu telefonda söyledin, hatırlıyor musun?"

"İyilik ama büyüklük değil. Bunu kim söylemişti?"

...

"Düşündüm de Roman'ı tromboncu değil kemancı yapmalısın. Keman kulağa daha ciddi geliyor, yani, bir enstrüman olarak..."

"Ah, sanırım bunu yapamam -"

"İlk kitapta tromboncu olduğu için tromboncu olarak kalması gerektiğini düşünüyorsun. Ama bence bu devam konusundan vazgeçersek Reta, Roman herşey olabilir. Orkestra şefi bile olabilir. Yada bir besteci."

"Ve Wychwood City -"

"Kolaylıkla New York'ta yaşayabilir. Yada Boston'da. Şikago? Evet, belki de Şikago'da..."

"Ah, sanmam, artık."

"Birdenbire, hayatının ortasında, daha fazlasını istiyor. Daha fazlasına özlem duyuyor."

"Kim?"

"Roman."

"Ah."

.....
"... Gerçek aşkı tabii ki Sylvia. Roman'ın isteklerine duyarlı... Ben Roman'ın, kitabın merkezi olmasından bahsediyorum, ve Alicia, bütün çekiciliğine rağmen, bu role uygun değil..." (Shields, 2003:283-285)

* Arthur romanın izleğinin Roman'ın daha saygın ve ciddi bir karakter olmasını sağlayacak şekilde değiştirilmesi gerektiğine inanmaktadır. Roman'ın daha ciddi bir işi olmalı, daha ciddi bir enstrüman çalmalı ve romanın merkezi olmalı. Kadının rolü de sadece erkeğin isteklerini tatmin etmek olmalı. Dahası Arthur, Reta'yı kendi ismi yerine R. R. başharflerini kullanmaya ikna etmeye çalışır. Ancak Reta başharfleri kullanmanın onun bir erkek yazar gibi algılanacağına yol açacağını söyleyerek bu önerisine karşı çıkınca, Arthur Reta'ya artık cinsiyetçi düşünmemesini, olaylara daha evrensel bakmasını söyler. Arthur'un bu iddiası önemlidir çünkü feministlere göre ataerki, evrensellik ve mantık üzerine kuruludur. Carole Pateman (Yuval-Davis, 1997:7) ataerkinin Fransız akımıyla beraber kardeşliğe dönüştüğünü söyler, bu kardeşlik düzeninde erkekler kamusal alanda birbirleriyle eşit bir düzene sahip olmak için toplumsal bir sözleşme yapmışlardır, ancak özel alanda kadına hükmetme yetkileri vardır. Irigaray'e göre de "*Aydınlanma değerlerinin kadına uygulanmadığı açıktır... Hümanist özne, liberal politik düşüncenin çekirdek bireyidir, toplum sözleşmesine iştirak eder ve her zaman erildir*" (Whitford, 1991:16). Irigaray buna çözüm olarak da cinsiyetli haklar (*sexuate rights*) talep edilmesini önerir: Erkek ve kadın arasındaki farklar vurgulanmalı, iş sistemi ve hedefleri kadın ve erkekler tarafından tanımlanmalı, sosyal haklar ve görevler bu farklılıklar üzerine kurulmalı ve bunlar yasaya yazılmalıdır.

Arthur'un karşı çıktığı diğer bir konuya, Reta'nın bu kitabının adını Thyme in Bloom koyarak, bunu ilk kitabı *My Thyme is Up*'in devamı yapmak istemesidir. Bunun yerine kitabın adını sadece Bloom koymasını ister, böylece bu kitap bir öncekinin devamı olmayacak ve Reta kendi önerdiği değişiklikleri yapabilecektir. Arthur'un önerdiği bu isim önemlidir çünkü bu, baba ve oğulların edebi tarihi (*patrilineage*) kavramını ortaya atan kişiye, Harold Bloom'a bir göndermedir. Bloom edebi mücadeleyi, her bir oğulun babasına karşı vermiş olduğu Oedipus mücadelesi olarak tanımlar ve kadının bu yaratma sürecine erkek yazarın ilham perisi olarak iştirak ettiğini öne sürer. Irigaray, ataerkiyi, "*babalar ve oğulların tarihine ve erkek kardeşler arasındaki rekabete olan özel saygı*" (Whitford, 1991:23) olarak adlandırır. Bloom'un teorisine karşı, feminist yazar ve eleştirmenler, "*matrilineage*," yani anneler ve kızların edebi tarihi kavramını ortaya atmışlardır. Anneler ve kızlar arasındaki ilişkide de bir dayanışma olmalıdır. İşte Arthur bütün bu önerileriyle bunu yıkmaya çalışır.

Arthur'un getirmiş olduğu öneriler, kadınların erkek-egemen düzende nasıl tek başlarına önem taşımadıklarını gözler önüne serer. Kadınların konumu ilişkiseldir, yani, ancak kurumları ve aileleri birbirine bağlayan çimento görevi görürler. Bu yüzden de erkeklere, yani anlam taşıyan yapıtaşlarına ihtiyaç duyarlar.

Romanın ve ünitelerin başlıkları kadınların ataerkil düzendeki bu fonksiyonlarıyla yakından alakalıdır. Bu başlıklar, tek başlarına anlamları olmayan, ama cümleleri birbirine bağlamaya yarayan, bu yüzden, böylece, yerine, rağmen, henüz gibi bağlaçlardır. Böylece romanın genelinde kadınlar ön plandadırlar ve de erkekler yerine birbirleri arasında bağlantı kurarlar. Bu yolla, romanda kadınlar arasında bir kardeşlik ve dayanışmanın gerekliği vurgulanmaktadır. Romanda bu dayanışmanın ideal örneğini iki kütüphaneci olan Tessa ve Cheryl vermektedirler. Bu iki kadın aynı zamanda iyi birer arkadaşlardır da: "*Bunu hemen hemen başarmışlar. Neredeyse sevgi gibi. Birbirlerinden gurur duyuyorlar, ve bunu yüksek sesle dile getirmeyi seviyorlar*" (Shields, 2003:39). Tessa'nın ellili, Cheryl'in da otuzlu yaşlarında olduğu düşünülürse, aralarındaki ilişki Irigaray'ın kadınların kurmalarını istediği anne-kız ilişkisine de iyi bir örnek teşkil eder.⁴

Reta roman yazmanın yanısıra yıllardır Fransız düşünür ve şair Danielle Westerman'ın kitaplarını çevirmektedir. İkisinin arasında hem kadın hem de yazar olmalarından kaynaklanan bir tür kardeşlik ilişkisi bulunmaktadır. Aynı zamanda, Danielle Reta'dan kırk yaş büyük olduğu için, bu ilişkiye anne-kız ilişkisi gözüyle de bakılabilir. Reta, Danielle'in İngilizce konuşan dünyayla iletişim kurmasında bir aracı görevi görür. Danielle aynı zamanda dünyadaki ilk feministlerden biridir. Bütün bunlar Danielle'i yalnız ve yabancılaşmış bir kadın yapar. Bu yüzden ki Reta, onun *Island* (Ada) adlı kitabını İngilizceye *Isolation*, yani yalnızlık, olarak çevirmeye karar verir, çünkü Ada adı onun bu yalnızlığını karşılamaya yetmez.

Danielle'in yalnız olmasının başka bir nedeni de erkek-egemen batı edebiyatı geleneğinde bir kadın yazar olarak var olmaya çalışmasıdır. Virginia Woolf, *Kendine Ait Bir Oda* adlı kitabında (1929:59-60, 69), yapıtın yıllarca süregelen ortak bir düşünme sonucu ortaya çıktıklarından bahseder ve kendisi dahil tüm kadın yazarların anneleri aracılığıyla geçmişe baktıklarını söyler. Virginia Woolf ve diğer birçokları gibi, Amerikalı eleştirmenler Gilbert ve Gubar da kadın yazarların azlığından kaynaklanan sorunlara dikkat çekerler. Kadınlar eril edebiyat dünyasında, kendilerinden "*üstün*" olan babaları karşısında, kendilerini rüşlerini ispatlamak zorunda hissederler ve bu da onları güvensiz olmaya iter. Gilbert ve Gubar bunu "*yazarlık kaygısı*" olarak adlandırır. Durum böyleyken de kadınlar birbirlerini beslemeli ve korumalıdır.

Romanda, Glenmar Collection üyeleri tarafından kurulan Stepping Stone Basımevi, edebiyat dünyasında olması gereken bir kadın dayanışmasına iyi bir örnek teşkil eder. Bu sekiz kadın, güçlenmek için biraraya gelerek kitaplarını beraber basarlar. Ayrıca içlerinden bazıları zaman zaman biraraya gelerek kendi hayatlarından ve kadının ataerkil düzendeki konumundan söz ederler. Bu diyalogları onları besleyip güçlendirir ve beraber "*yazmalarını*" sağlar. Bu konuşmalarda en çok göze çarpan unsur, birbirlerini sürekli olarak bölmeleri ve birinin yarım bıraktığı cümleyi bir diğerinin tamamlamasıdır:

"Birbirimizin lafını sürekli bölüyoruz. Farkında mısınız dördümüz nasıl

da -"

"Bu farklı. Eğer arada bir ast-üst ilişkisi yoksa birbirinin sözünü kesmek doğal -"

"Gerçekten mi? Buna gerçekten inanıyor musun?"

"Sohbet böyle ilerler, tuğla üstüne tuğla..." (Shields, 2003:254)

18

Bu kadınlar böylece biraraya gelip, Irigaray'ın "uğultu" (*babble*) diye adlandırdığı "dişi" bir dil konuşmaktadırlar, yani yarım kalan cümleler, nidalar, paylaşılan sınırlar ve söz kesmeler. Bu dişi dil, rasyonel ve çizgisel olmadığından, sembolik düzenin dışında kalır. Irigaray bu teorisini, kadının genital organlarından örnek alarak kurar. Birbirine sürekli değen iki dudak, metaforik olarak yatay ve dikey ilişkileri temsil eder. Yatay ilişki kadınlar arasındaki, dikey ilişkiyse anneler ve kızları arasındaki ilişkiyi temsil eder. Kadınlar arasındaki ilişkiyi iki dudak açısından ele alarak, Irigaray yine kadınlar arasında bir dayanışmanın gerekliliğini vurgular. Kadının başka kadınlarla ve kendisiyle iletişimi erkek-egemen toplumda dışlanır; kültürde yalnızca tüketilen bir anne bedeni vardır. Irigaray'e göre, bu bedenin sundukları düşünülüp, yeni bir etik oluşturulmalıdır.

Norah evden kaçtıktan sonra, önce erkek arkadaşıyla yaşamaya gider. Gittiği ilk gün, plastik bir tabak-çanak rafı almak için süpermarkete uğrar. Bu raf onu ataerkil düzen tarafından öngörülmuş geleneksel kadın rolüyle özdeşleştirmemize neden olur. Ancak tam eve dönerken, yolda başı örtülü Müslüman bir kadının kendisini yaktığına tanık olur ve düşünmeden yangını söndürmek için kadının üstüne atılır. Ancak elindeki plastik raf tutuşur ve Norah'nın eli yanar. Norah'nın eli kadının eriyen eliyle birleşir. Bu sahne birçok gerçeği ortaya çıkarması açısından önem taşır. Bu iki farklı kültürden gelen kadını birbirlerine bağlayan nesne, kadının ezilmişliğini temsil eden plastik rafın ta kendisidir. Norah Müslüman kadınla "bir" olur, böylece ataerkil düzenin nihai yıkıcılığını onunla paylaşır. Bu iki farklı düzenden gelen kadın aynı şekilde düzene karşı koyarlar: Vücutları aracılığıyla. Müslüman kadın kendisini yakar. Norah ise, bu olaydan sonra sokaklarda yaşamaya başlar ve zatüreeye yakalanır, bu da onun ataerkil düzende nefes alamadığının bir göstergesidir. Bu iki farklı kültürden gelen kadının bu şekilde ortak bir paydada birleştirilmesi, görünürde farklı olmalarına rağmen, iki kültürün aslında birbirlerine benzer olduğuna işaret eder. Müslüman dünyada kadın bir bedenden ibarettir ve erkeğin bakışından korunması için örtülmesi gerekir. Kadın kamusal alandan mahrumdur ve özel alana hapsedilmiştir. Öte yandan, Hıristiyan dünyada kadın, evrensellik ve eşitlik adına erkek kategorisine indirgenmiştir.

Romanın sonuna doğru, kadın karakterlerin kendi kadınlıklarıyla barışıklarını ve böylece de diğerleriyle bir uzlaşmaya vardıkları gözlemlenir. En önemli uzlaşma Reta ve Norah arasında gerçekleşir. Norah'nın annesine vermek istediği bir mesaj vardır ve ancak Reta romanın sonunda bunu anlayınca ikisi arasında iyi bir

uyum sağlanır. Bu iki kadından hangisi daha olgundur? Hangisi anne hangisi kızı rolündedir? İşte ancak bu roller değiştiğinde, Norah bir anne gibi Reta'ya örnek olduğunda ikisi arasında bir uzlaşma sağlanır. Norah hastanede metaforik olarak yeniden doğar çünkü hastanede dokuz ay yatar. Böylece anne ve kız birlikte Uyuyan Güzel masalını yeniden yazarlar. Ancak tek farkla. Norah'nın uyandıığında gördüğü ilk kişi annesidir, beyaz atlı prens değil.

Diğer bir uzlaşma, Reta'nın kendi kadınlığıyla barışmasıyla gözlenir. Bunun ipucu romanda şöyle verilir. Reta'nın adı, onun yazdığı kitap hakkında bir makale yazan erkek profesörün adıyla aynı puntoda yazılacaktır. Ama Reta bunu "düşünmemeye çalışır." Diğer bir deyişle, ataerkil düzenin ve onun dayattıklarının farkındadır, ancak buna yenilmeyerek yazmaya devam edecektir.

Romanın izleği, neredeyse hemen hemen düzgün bir anne-kız ilişkisi ve kadın dayanışmasının gerekliği temalarına dayanır. Anne ve kız arasında kadın kadına bir ilişki olmalı, ikisi de birbirine eşit derecede destek olmalıdırlar. Kadınlar arasında yaşanan rekabete gelince, bu durum sembolik düzenin kadınlara kurduğu bir tuzaktır. Kadınlar birbirlerine, Mary Daly'nin ezilen grup üyeleri arasında yaşanan rekabet için söylediği "yatay şiddet" uygulamaktan vazgeçmeli ve mümkün olduğunca birbirlerine destek olmalıdırlar ki buldukları ikincil konumdan sıyrılıp gerçek bir kimlik edinebilsinler. Irigaray'ın dediği gibi, belki gerçekten "Tanrı öldü" ancak Penis dimdik ayakta! Bu yüzden de ona karşı kadınlar saflarını birleştirmeliler.

NOTLAR

1- Bu yazıda yabancı kaynaklardan yapılan tüm çeviriler yazara aittir.

2- Irigaray'ın temsil edilmeyen anne-kız ilişkisiyle söylemek istediği, bu ilişkinin dilsel, toplumsal, göstergesel, kültürel, teorik, mitik, dini ve başka temsillerinin olmadığıdır. Bunun tam tersine örnek olarak, Hıristiyan öğretisinde ve bunun resmedilişinde sıkça rastlanan ana-oğul ilişkisi verilebilir.

3- Bu, Kristeva'nın Çin'e inceleme yapmaya gitmesine bir gönderme olabilir. Kristeva Çin'de yaptığı incelemeler esnasında, Batılı bir kadın olarak kendi konumunu karşılaştırma fırsatını buldu. Özellikle de Batı'daki annelik ve kadınlık sorunlarıyla ve bunların temsil edilmelerindeki sorunlarla ilgilenir hale geldi. **bknz. Julia Kristeva (1986). The Kristeva Reader. ed. by Toril Moi. New York: Columbia University Press. s. 145.**

4- Anne kavramını sadece biyolojik anne anlamında değil, daha geniş bir anlamda kullanan ilk kişi Alica Walker'dır. Alica Walker, "Edebi Annelerimizin Arayışı" adlı yazısında, anne kavramını sadece kendi biyolojik annesi için değil, diğer tüm kadın akrabalar ve komşular, güçlü ve önemli tüm kadınlar için kullanır

5- Sandra Gilbert ve Susan Gubar'ın yaklaşık 30 yıldır beraber kitap yazmaları, bir bakıma kadın dayanışmasına bir örnek teşkil edebilir.

Kaynakça:

Chodorow, Nancy (1984). *The Reproduction of Mothering*. Berkeley: University of California Press.

Irigaray, Luce (1985). *This Sex which is not One*. Ithaca: Cornell University Press.

— (1995). *The Irigaray Reader*. Oxford: Blackwell Publishers Ltd.

Shields, Carol (2003). *Unless*. London: Harper Collins Publishers.

Stern, Karl (1965). *The Flight from Woman*. New York: Paragon House Publishers.

The British WAWAV (1985). *Women Against Violence Against Women*. Onlywomen Press.

Whitford, Margaret (1991). *Luce Irigaray: Philosophy in the Feminine*. London and New York: Routledge.

Woolf, Virginia (1929). *A Room of One's Own*. England: Penguin Books.

Yuval-Davis, Nira (1997). *Gender & Nation*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications.

Üniversitede Cinsiyetçilik Ağı

Gender Domination in Universities

Güzin YAMANER

Dr., Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı

Özet

Üniversite, kamusal alanın önemli bir birimidir ve diğer kamusal yapılarda olduğu gibi, eril (erkeksi) olanın yanında durur. Üniversitede, erkeklerarası dayanışma, tarihsel olarak normal kabul edilmiş ve bu dayanışmadan doğan güç ve iktidar ilişkileri, cinsiyetçiliği yeniden üretmiştir. Binlerce yıllık geçmişi olan akademide kadınların varlığı bir yüzyıla sığmaktadır. Kadınların ve aslında tüm öteki olanların akademisyen ve öğrenci olarak üniversitedeki konuları, baskın heteroseksüel erkek kültürünün hegemonyası altında şekillenmektedir. Bizde ise Batı ile karşılaştırıldığında çok farklı görünümde elde edilmektedir.

Bu yazı, temelde üniversitede heteroseksüel erkeklik normunun dışında olmayı sorgulamayı hedeflerken, öte yandan da bizim akademik dünyamızın Batı ile örtüşen ve ayrık duran yanlarına önemle vurgu yapmayı hedeflemektedir.

Abstract

The academy is a one of the most important entity in public area and like in the other public structures it stands by masculine's side. In academy masculine solidarity has been historically accepted usual and the authority and the power relationship born from this solidarity have regenerated the discrimination against women. Although academy is thousands years old, history of women in academy is only one hundred years long.

The status of women and all "others" as academicians and students has been shaped by dominant heterosexual masculine culture. In contrary, we face with different scenery in our homeland compared to West.

As the aim of this article is to interrogate about being outside of the heterosexual masculine norms, on the other hand its objective is to highlight significantly the features our academic world which are both in familiar with and different from those of West.

**Üniversitede cinsiyet, cam tavan, kadınsı meslek
/ Gender in University, glass ceiling, femini ne-occupation**

İlk Söz Yerine: Üniversitede Heteroseksüel Dominant Erkeğin Kuruluşu Üzerine...

Bugün, üniversite çatısının altında, insana ve onun toplumsal, fiziksel, psikolojik ve ekolojik çevresine ait olan her türlü veri, bilim sayesinde her an yenilenerek dönüşmektedir. Ama, bilimin en büyük dayanaklardan biri olduğu üniversite kültürü içinde geldiğimiz aşama, bizi ilkel doğa koşullarında yaşama mücadelesi verdiğimiz zamanların kurallarından kurtaramamaktadır. Mağaranın önünde geçerli olan "güç her şeydir" aksiyomunda büyük bir değişiklik yoktur. Üniversite, insanların bulunduğu her kamusal kurumda olduğu gibi, yasal olarak kadın ve erkek diye ayrılan iki cinsle temsil edilmektedir. Ve bu yasal olarak tanımlanan iki cins arasındaki güç mücadelesinde, yine diğer doğa ve kültüre ait ilişkiler ağında olduğu gibi, baskın taraf erkektir. Kadınlarla erkekler arasında, tavır, ifade, eğitim seviyesi, iş olanakları ve aile içi roller gibi bir çok düzlemde eşitsizlik zaten vardır. Ama üniversite gibi, varoluş gerekçesini insan eğitiminin dolayısıyla yaşamının kalitesini arttırmakla ilişkilendiren bir kurum içindeki cinsler arası eşitsizlik, bilimin "yansızlığı" ve dolayısıyla cinsiyetsizliği gibi sığınma noktalarına kaçmadan, yüksek sesle dile getirilmeye muhtaçtır.

Çünkü, kadınların erkeklerle diğer alanlarda olduğu gibi, üniversitede yaşadıkları cinsiyetçilikten kurtulup her düzlemde eşit olabilmek için çok değişkenli mekanizmalarla mücadele etmeleri gereklidir. Baskın erkek-egemen akademik kültür, bir akademik birimde palazlanan feminist çabaya karşılık anti-feminist söylemi üreterek onu ciddi biçimde sekteye uğratmayı ihmal etmemektedir. Norm, erkek cinsinden yana ayarlandığı için, kadın cinsine uygulanan itlem de, cinsiyetçilik (sexism) olarak bütünsel boyuttaki yerini alan bir kavram haline gelmektedir. Bu kavram, akademik dil içinde, temel insanlık sorunlarından biri olarak hak ettiği kadar ciddi bir boyutta ele alınmamaktadır. Akademik feminizmin verdiği mücadele, cinsiyetçiliğin ortadan kalkması için yeterli zemini oluşturamamaktadır. Kimi süreçlerde ve kimi toplumlarda bir çok alanda hayli yol alındığı düşünülmektedir. Ama burada da, "değişen aynılar" (changing same) kavramı şık ironisiyle karşımıza çıkmakta ve bizi asıl gerçeklikle yüzleştirmektedir. Ne üniversite içinde ne de dışında, güçlü erkeklerin şiddet unsuru olarak tanımlanması gereken sözlü, fiziksel ya da psikolojik olarak uyguladıkları tacizin ve böylece elde ettikleri iktidarın önüne geçmenin henüz bir reçetesi yoktur. Üniversite, modern hayatın, insanların topluca yaşamak durumunda olduğu tüm mekan ve kurumların dışında, kendinden mütevellit, yalıtılmış bir cennet değildir; genele ait karamsar tablomuzu hafifletmeyecek istisnaların dışında, erkeklerin biyolojik ve kültürel yapıları ve onları biçimleyen ideoloji gereği, her nerede nasıl davranıyorlarsa, üniversitede de öyle davrandıklarına ilişkin veriyi burada anmakta yarar vardır.

Bizim Akademik Dünyamıza Dair

Akademinin kadınlar ve erkekler arasında evrensel boyutta uyguladığı eşitsizlikler, Amerika Birleşik Devletleri'nde, Kıta Avrupası'nda bir ülkede ya da Uzak Doğu'da, daha farklı ölçütler geliştirilerek göz önünde bulundurulabilecekken, bizim akademik dünyamızda karşımıza başka bir eleştirel göz gerektiren başlangıç ve gelişim süreci çıkmaktadır. Bizim akademik hayatımızın cinsler arasında tam bir eşitlik düzeninde kurulduğuna inanılmıştır. Cinsiyetçiliğin, akademik sosyal hayatın içindeki konumlanışına bakarken, bizde bir döneme damgasını vurmuş olan, "biz kız öğrenciler olarak hiçbir baskıyla, şiddetle ya da ayrımcılıkla karşılaşmadık; tam tersine desteklendik" şeklindeki söylemi başlı başına bir sorun alanı olarak koymak durumundayız.

23

Çok uzun yıllardır Almanya'da akademik kariyer yapan Ayla Neusel, oradaki bir akademik toplantıda şu anekdotu aktarır: Çağımızın büyük matematikçilerinden Emy Noeter henüz kadınların ders vermelerine izin verilmediği 1918 yılında doçentlik için başvuruda bulunduğu tüm fakülte buna karşı çıkar. O tarihlerde çok ünlü olan Profesör Hilpert şu sözleriyle Noeter'in doçent olmasını sağlayabilir; "Ama... ama... baylar.. Biz burada bir üniversitede bulunuyoruz, bir plajda değil..." Toplantı esnasında Neusel, konuya dair görüşlerini şöyle sürdürür; "Prof. Hilpert çağımızda yaşıyor olsaydı ve erkekler ile kadınların plajlardaki eşitliğinin üniversitelere kıyasla çok daha ileri bir düzeyde sağlanmış olduğunu görseydi sanırım çok şaşırırdı". Ancak, Türkiye'li bir genç kız, "Bayan Neusel, Türkiye'deki bilim kadınlarının konumu hakkında ne düşünüyorsunuz? Türkiye'de bunun tam tersi olarak eşitlik üniversitelerde plajlara kıyasla çok daha sağlanmış değil mi?" sorusuyla, Türkiye üniversitelerinde kadın akademisyenlerin, eşitlik söyleminde Batıyla yaşadığı çelişiklere değinir.

Yüksek öğrenim dağılımında cinsiyete, ailelerin ekonomik kökenlerine ve gelinen orta öğretim kurumlarına göre bir çok okuma yapılacak kadar çelişkiyi barındıran ve sayısal olarak düşük bir üniversite eğitimi düzeyinden kurtulamayan bir ülkede, üstelik çeşitli sosyo-ekonomik sıkıntılar kol gezerken, dünyanın sayılı demokrasilerinin çözemediği üniversitede kadın erkek eşitliği sorunu nasıl bir sorun olmaktan çıkar? Bu karmaşık soru, üniversitelerimizde kadınlarımızla erkeklerimiz görece olarak eşitler ama eşitlikten ne anlıyoruz, sorusunu beraberinde getirir. Bu ülkede üniversitede kadınlara, bir çok gelişmiş ülkenin başaramadığı sayısal üstünlük ve hatta yüksek akademik nitelik bahşedilmiş olabilir. Ama bu madalyon, iki değil, ikiden de çok yüze sahip ve işin diğer yüzleri ne yazık ki asla aydınlık değil. Bunlara genel olarak göz atıp, bizim de aslında tüm insanlık ailesinin dünyanın her yerinde mücadele ettiği cinsiyetçiliği üniversitemizde de yaşadığımızın paralelliklerini kurmaya başlayalım.

Türkiye'de, üniversitede kadınların konumuna ilişkin etmenleri, daha çok kuruluş döneminin mantığına bakarak açıklamaya çalışmak doğru olacaktır. Genç cumhuriyetten önce, Tanzimat reformlarıyla birlikte, modern Türkiye adına nasıl bir

yenilik düşünülse, bu yeniliğin önemli taşıyıcılarından biri olarak kadınlar görülmüş, dolayısıyla kadınlara eğitim olanağı, siyasal haklar ya da aile içi iyileştirme hükümleri getirilirken bu hükümler, kadınların kendileri için değil, topluma yönelik reform hareketinin ya da rejimin sağlamaştırılmasının aracı olarak ortaya konulmuştur. Bunun ne kadar sancılı bir sonuç doğurduğu ortadadır. Ülkemizde, kadın profesörlerimizin sayısı çok şaşırtıcı oranlardadır. Ama bu oran, eğitimin salt kadınlara toplumsal refahı temin etme aracı olarak verilmesiyle açıklanamaz. Cumhuriyetle yaşıt kadın profesörler, üst-orta sınıf, isim sahibi ailelerin kızları olarak, alt ekonomik sınıfların erkek çocuklarını geride bırakarak yurt dışına eğitime gönderilmiş kızlardır. Dolayısıyla onlara verilen bu imtiyazlı haklar, salt eğitim eşitsizliğini değil, sınıf olgusunun can alıcı önemini de meselenin göbeğine taşır. Cumhuriyetle yaşıt kızların, cumhuriyetin ölümsüz ülkülerine olan sonsuz bağlarını en duygusal ve en vatanperver biçimde dile döktükleri anılarını sıklıkla okuduk son yıllarda. Nasıl büyük fedakarlıklarla yurt dışına gönderildiler, nasıl nitelikli bir eğitim olanağı buldular ve nasıl büyük bir vatan sevgisiyle yurtlarına dönerek üniversitelerde ders vermeye başladılar biliyoruz. Buna karşın üniversiteyi yurt dışında okumuş olmalarına ve ülkedeki üniversitelerin öğretim üyesi sandalyelerini ciddi bir oranla doldurmalarına rağmen, kariyer yaparken nereye kadar yükseldiklerini de biliyoruz. Bilim alanlarının başına getirildiler, ama en başına değil. Dekanlık ya da rektörlük makamları, kendilerine dağıtılan eğitim olanağı kadar eşit fırsatlarla sunulmadı. Böylece dikey ilerleyişte, erkek meslektaşlarıyla aralarındaki eşitlik derhal bozuldu ve bugün yöneticilik kadrolarını ezici çoğunlukla erkeklerin doldurduğu akademik yaşamda kadınların sayısal olarak üstün varlık gösterdikleri alanlarda bile bu katılımın "gerçek" olup olmadığı tartışılmaya başlandı. Bir de, yatay olarak "kadınısı" mesleklere yöneltildi kadınlar. Cumhuriyetin kuruluşunda da, edebiyat, tarih, filoloji gibi kadınlara uygun görülen mesleklere yöneltilmişlerdi. Aradan bir yüzyıl geçmesine rağmen bu konudaki durum çok aydınlanmadı. Öte yandan "kadınısı" alanlara yöneltilme konusunda bir çok veri çelişki arz etmektedir. Bizim üniversitelerimizde başka ülkelerle kıyaslandığında, kadınların asla sokulmadıkları bilim alanlarının bulunmadığı ve de kadınların her bilim alanına uçurumlar olmadan dağıldıkları ortadadır. (Acar,1996: 75)

Ama ne sözü edilen nicel dağılım, ne de kadınların hiç bir alandan dışlanmamış olması bizim üniversitelerimizi kadınlar için bir eşitlik alanı kılar. Üstelik, kuruluşundan itibaren eşitlik söylemi üzerine yapılan vurgular nedeniyle, bugün kadınların akademide gösterdikleri varlığın cinsiyetçi sorunlarla karşı karşıya olduğuna dair gereken bilinci hâlâ kadın akademisyenlerde bile görmek çok mümkün değildir. Çünkü, gözler cinsiyetçilik tabanlı ayrımcılığa kapatılmış, sayısal veriler ve hiç bir alanın kadınlara kapalı olmayışı gibi "gerçek olmayan" katılımlar nedeniyle belirgin bir görme kaybı oluşmuştur. Öyle ki, mesleki yükselme engeli, "kadınısı" alanlara toplanma gibi daha kamusal geri plana itilişlerin yanı sıra, aile içi rollerde kadının akademisyen olup olmamasının bir etmen oluşturmadığı hususu bile bu görme kaybindan payını almıştır. Bu sorun, Türkiye'li kadın akademisyenin kuşkusuz Batılı hemcinsleriyle paylaştığı bir çıkmazdır; kadının aile içi rolleri ve evlilik

kurumunun ondan beklentileri yine bir özel alan sorunudur ve bu rollerin ve beklentilerin kadın akademisyene yüklediği ekstra sorumluluklar üniversitenin kamusal alanına sokulacak nitelikte değildir. Bu sorun, toplumsal hayatın her katmanında içselleştirilmiş olan cinsiyetçi ideolojinin akademideki kadınlara uyguladığı eşitsiz tutumun göstergesidir. Daha sonra bu tür tutumların farklı görünümüne değinilecektir.

Ancak, Kadın Hareketi'nin ilk alevlendiği anlardan itibaren genel olarak akademi, kadınların gündeminde oldu. Kadınlar, kadının temel insan hakları mücadelesi yolunda ilk adımları attıktan kısa bir süre sonra eğitim haklarına, tıpkı oy hakkı, eşit miras hakkı, evlilik hakları gibi çok büyük önem atfettiler ve eğitim dünyasının içinde kamusal varlıklarını nicel ve nitel olarak artırma azimlerini yitirmediler. Kadın hareketinin geçirdiği bir çok evre, kadının eğitimle olan ilişkisinin önemini daima politik bir güç olarak gördü. Önce üniversiteye kadar erkek çocukların gittiği daha kaliteli okullara gitme hakkını talep ettiler; bu onları iyi bir lise diplomasıyla buluşturdu. Kısa süre sonra da, üniversitelerin salt öğretmenlik ya da hemşirelik bölümleriyle yetinmeyip her bölümüne girme hakkını talep ettiler. Önceleri bazı bölümlere şiddetle alınmadılar, bazılarında tecrit edildiler ve insan türünün dışında vahşi ya da tehlikeli olduğu için kapatılan, insanlardan uzak tutulan canlılar gibi kafes arkalarında tutuldular. Ama kadınlara kapıları zincirli olan akademinin sınıfları, koridorları, hoca odaları giderek aralanmaya başladı. Kadınlar, bugüne dek, ancak "çok deşetli eril zekâ" gerektiren uçak, uzay ya da genetik mühendisliği gibi çok "prestijli" bölümlerin dışında, dünya genelinde sorunlu ve eşitsiz olmakla birlikte üniversitede arzı endam etmekte.

Kendimizden baktığımızda, en eşitlikçi eğitim yasalarıyla donanmış bir ülke olarak, kız çocuklarımızın okullaşamamasından, başı saydam tavana (plexi-glass ceiling) çarptığı için yerinde sayan eğitimci kadınlara dek, eğitim dünyasında var olan köklü cinsiyetçilik üzerine yazılacak ve yapılacak çok ama çok şeyin olduğu tartışmasıdır. Bu yazı, eğitim dünyasının önemli kurumlarından biri olan üniversitelerdeki cinsiyetçiliğe baktığından, buradan sonra sözünü üniversitenin bileşenleri üzerine kuracaktır ve bu bileşenlerdeki cinsiyetçiliğin görünümünden söz edecektir.

Üniversitede kadınla ve kadınlıkla ilgili olan bileşenleri üçe ayırmak mümkün görünmektedir; üniversite sınıflarında okutulan konulardaki kadınlar aleyhine işleyen cinsiyetçilik, kadınların akademisyenliği meslek edinmeleri ve bu meslekle yaşamaları, üniversite koridorlarında kadın öğrenci olmanın gerekleri ve maruz bıraktıkları. Veriler ışığında, bu bileşenlerin ayrıntılı görünümüne bakmakta yarar vardır.

Üniversitenin Kendine Konu Edindiği Her Şeyin İçselleştirdiği Cinsiyetçilik

Bu başlık, bütün bir muhalif hareket olarak Kadın Hareketi'nin doğmasına neden olan her şeye bakmayı gerektirecek kadar geniş bir olguya karşılık gelmek-

tedir. Üniversite, kendine neleri konu edinir? Tıp, eczacılık, genbilim gibi doğrudan insan hayatına müdahale eden alanlarda; hukuk, politika, iktisat, eğitim gibi insanın toplumsal yaşamını düzenleyen alanlarda; sosyoloji, psikoloji, iletişim, edebiyat gibi insanın toplumsal bir varlık olarak bireysel gelişimini, dönüşümünü değerlendiren alanlarda, üniversitenin yüzlerce dalı kurulmuştur. Bu dalların bağlı oldukları çoğunlukla tek bir var olma anlayışı vardır ve bu anlayışa göre üniversite, kendisine bağlı alanların bilimini üretir, yayar ve geliştirir.

Üniversite içinde, hangi konuda araştırma yapılıyor ve nasıl bir sonuçla ilan ediliyorsa, bu insan içindir. Ve insan denen canlıya ait kurumsal ya da kişisel olan ne varsa, onda cinsiyetçiliğin içselleştirildiğini bildiğimize göre, üniversitede kolgezen her konunun cinsiyetçiliğin ağına takıldığı gerçeği de tartışmasız ortadadır. Aslında, üniversitede cinsiyetçiliğin boyutlarına bakarken kullandığımız bu bileşen, ayrı bir alana dahildir ki, bu alan üniversite içinde geçtiğimiz yüzyılın son çeyreğinde kendine yer edinen Kadın Çalışmaları alanının varlık nedeninin ta kendisidir. Bu nedenle, bu bileşen altında, ayrı bir yazı yazılacak kadar çok nokta olduğundan, üniversitenin çatısı altında bilim, bilgi, bunların kuramı ve her yeni aşamada denenebilirliği üzerine ele alınan her konunun cinsiyetçi bakış açısıdır bizim üzerine basarak ilerleyeceğimiz. Çünkü bu konuların gözde öznesi yukarıda bir çok kere değinildiği gibi, açık renkli, hallice iyi bir sınıftan, erkekliliğin toplumsal kurgusu gereği bir erkekten beklenen tüm fizyolojik ve ruhsal dayanıklılığa sahip olan erkektir. Özne, bir eylemi belirleyen, eylemin onun üzerinden yürütüldüğü asal eleman olduğuna göre ve üniversite de uzun süre kendine özne olarak erkeği seçtiğine göre, bu özne grubunun dışında kalanların üniversite içinde ikincilleştirilmelerinden başka seçenek yok gibidir.

Üniversitenin resmi söylemi içinde salt erkek özneyi ayırıp, geriye kalanları ikincilleştirme eylemi bulunmamaktadır. Buna ek olarak, üniversitenin en temel varlık nedeni olan bilimsel üretim mekanizması, belki de en büyük ikincilleştirme odağı olarak ele alınmalıdır. Bilim denilen olgu, nerdeyse iki yüzyıldır bir sakız gibi çiğnenen "yansız"lığıyla, aslında asla yansız bir tutum sergilememiştir. Zaten yansızlık kavramının kendisinin kuruluşunda ciddi bir sorun vardır. Bir de bu yansızlık mantığı bilim gibi bir arenaya taşındığında çelişkiler daha da artmakta ve bu çelişkiler doğal olarak kurumların ikincilleştirilmiş öznelerini mağdur etmektedir. Üniversite gibi, cinsiyetçiliğin kökten içselleştirildiği kurumlarda bilimin yansızlığı, heteroseksüel erkek özne grubunun kişisel ve bilimsel çıkarlarını gözetirken, bunun dışına düşen grupları adaletsiz ölçütlere göre sınımış ve yargılamıştır. Bilimin üretilmesi aşamasında ve bilimsel çalışmaların değerlendirilmesinde, üniversiteye egemen olan epistemoloji, bilimin yansızlığına sığınmıştır ve bu eyleme de ne yazık ki bir çok alanda devam edilmektedir.

Aşağıda, üniversiteyi cansız koridorlar, kitap ve kâğıt yığınlarından alıp canlı bir uzama dönüştüren insanlardan; akademisyenlerden ve öğrencilerden söz ederken, üniversite içindeki bazı insanları, buranın nasıl ikincil bir gözle gördüğünün ve neyin "normal" olarak kabul edilerek neyin "anormal" bulunduğu-

nun bilimsel ve kişisel tanıklıklarına bakacağız.

Akademisyen Kadınlara Karşı Uygulanan Cinsiyetçiliğin Boyutları

Akademik yaşam, akademisyen olmayı seçmiş kişinin öncelikle belli akademik görüşe sahip bulunmasını, akademiye dahil edildikten sonra da bilgi niteliğini daima arttırmasını, kendisini bekleyen akademik aşamaları geçmek için hazırlık halinde olmasını gerektiren zorlu parkurlara sahip bir yarış alanıdır. Akademisyen, kuruma girişinden itibaren hem kendisiyle hem de akademik hiyerarşinin gerekleriyle yarışmak durumundadır. Onu değerlendiren daha üst konumdaki akademisyenlerin ölçütlerine ve içinde bulunduğu bilimsel auranın gereklerine uyduğu oranda başarısını sürdürebilir. Bu oranı tutturamayan ise, oyunun dışında kalmak tehlikesiyle yüzleşir. Bu tehlike, cinsler arası fark bir kategori olarak alındığında, hangi cins için daha tehdit edicidir?

27

Akademik yaşamda, erkeklerin cinsiyeti çok nadiren bir atılma ya da yarışma nedeni olarak çok ön plana çıkar. Bu atılma ya da bir yarışmaya tabi tutulma hali erkek akademisyenler için, en belirgin olarak yalnızca kadınlara ait olduğundan, zaten üniversite içinde de kıyaslaştırılmış alanlarda söz konusu olabilir. Buna karşın, kadın akademisyenlerin uzaklaştırılma ya da sürekli bir yarışmanın içinde tutulma halleri, akademinin bir çok alanında çok önemli boyutunu dünyanın her yerinde korumaktadır. Bu cinsiyetçilik temelli ayırım, kadın akademisyenler için moral bozucu bir tedirginliği korumaktadır. Bu konuda yapılan araştırma raporlarında (Backhouse'dan aktaran Caplan, 1993:189), kadın akademisyenlerin yoğun olduğu bölümlere iyi olmayan yorumların yapılması gerçeği hep gündemdedir. Bir kadın akademisyenin şu sözü durumu netlikle ortaya koyar; "benim bir kadın olmamla ilgili herhangi bir yorumun yapılmadığı bir gün bile hatırlamıyorum". Böylece, kadın akademisyenin, iş konumu açısından yarışmaya dahilinde öne çıkan şey, cinsiyeti olmaktadır. Bu, kadınların akademik başarısını doğrudan etkileyen bir şeydir. Bu tür bir moral bozukluğunun sonucu olarak, kadın akademisyenler kendilerini, yardımdan uzak, yersiz yurtsuz, yabancılaşmış, yalnızlaştırılmış, dikkat çeken, dışılığından uzaklaşmış, tuzağa düşmüş, hedef tahtası olmuş, mutsuz olarak hissetmektedirler. (Caplan, 1993:189)

Kadın akademisyenlere yönelik kıyaslaştırmalarının, bir çok önemli eril gerekçesi vardır. Bilim denilen alanın gerçekleştirilme pratiklerinin son derece erkeksi yöntem, bakış, dil ve düşünme tarzlarından hareket ettiği gerçeği önlenemez biçimde varlığını sürdürmektedir. Bu erkeksi bilim yapma pratiğinin ne yöntemini, ne bakışını, ne dilini ne de felsefesini dışıl olandan yana bir adalet gözetken konuma getirmek güzel bir ütopyadan başka bir şey değildir. Bilim yapma halinin eril olandan yana ibresi, erkek aklına, bedenine ve erkek akademisyen meslektaşlığına şiddetle ihtiyaç duyar.

Kadın akademisyenler, erkek meslektaşlarıyla birlikte, yalnızca akademik bir yaşantıyı değil, buna bağlı olarak sosyal hayatı da paylaşmaktadırlar kuşkusuz. Ders

aralarında, öğle yemeklerinde, akademik toplantıların ayaküstü sohbetlerinde ya da çoğu köklü fakültelerde adet olduğu üzere kadınlara uzun bir süre kapalı kalmış olan sohbet odalarında süren yaşantıların, kadınlar için farklı bir boyutu vardır. Bu yaşantılarda, kadınları ya dışlayan, ya da içine alsa bile en basit anlamıyla cinsel nesne olarak kullanan bir dil söz konusudur. Kadınlarla erkeklerin sırf kendi cinsiyetleriyle birlikteyken kullandıkları farklı dillere yönelik bir çok şey yazılmış, buna yönelik gündelik konuşmalardan argoya, dilin üst boyutu olan edebiyata dek çeşitli teoriler geliştirilmiştir ve özellikle feminist dil eleştirmenlerinin konuya olan eğilimi sayesinde bu bakışın hayli yoğun bir literatürü söz konusudur. Kadınlarla erkeklerin tarihsel olarak farklı bir dil yapısını kullandıkları düşüncesi, başka bir çalışmanın konusu olacaktır. Ama burada vurgulamakta yarar gördüğümüz şey, erkeklerin tüm yaşama egemen olan dilsel üstünlüklerinin kadınlar açısından nasıl ötekileştiren, dışlayan ve araçsallaştıran bir iktidarı taşıdığıdır. Akademi, kamusal yaşamın, kamusal iş alanlarının içinde en donanımlı, en gelenekçi ve en eril kurumlardan biridir. Üniversiteler, uzun yüzyıllardır kamusal dünyada erkeklerin girip çıktıkları, kendi çıkar birliklerini çok sağlam temeller üzerine kurdukları bir arenadır. Kadınlarsa bu arenada henüz bir yüzyılı doldurmamış bir geçmişe sahipler. Üstelik bunun bir çoğu da, kuruluş mücadeleleriyle, var olma savaşlarıyla ve var kalabilmeyi sürdürme çabalarıyla harcanmış bir yüzyıldır. Akademinin, dünyanın sayılı büyük okullarında "our good old boys" mantığıyla içselleştirilmiş olan erkeklerarsası güçlü çıkar birliği sözleşmeleri, yazılı olmalarına gerek olmadan, kuşaklar boyu aktarılan bir dayanışma geleneğini taşımaktadır. Bu geleneğin kullandığı cinsiyetçi dilin, kadın akademisyenlerdeki karşılığı ise birkaç değişik başetme çaresinde toplanmaktadır. Daha çok orta yaşlı erkek akademisyenlerin etrafında toplanan bir grup adam, cinselliğin ağır toplarıyla bezeli fıkralarını anlatır. Orada bulunmaktan rahatsızlık duyabileceğinin önemsenmemesinden dolayı kadın akademisyen, ya duymamazlıktan gelir, böyle bir konuşmayı yok sayar, ya savunmaya geçer ve erkek akademisyenlere karşı yönelir o saldırgan dili. Ya da çok duyarlı davranarak, irkilir, erkeklerin bu muhabbetinden hiç haz etmediğini ortaya koyar. Ama burada uzunca bir süre oynanan oyun, dağa küsen tavşanın oyunundan farksızdır. Kadın akademisyenler, deneyimli, güçlü ve nüfuzlu erkek hocaların etrafında toplanan bu odalara girmedikçe ya da dışında kaldıkça, bir yalıtılmayla daha karşılaşmaktadırlar. Bu tür şakalaşmaları kaldıramayacakları için o odalara, kahve molalarına girmedikçe, oralarda olup biten akademik tartışmalardan da uzak kalmış olurlar. Çünkü oralarda salt bu tür şakalaşmalarla geçirmeyen vakitlerini erkek hocalar. Aynı zamanda akademik tartışmalar da aynı ortamda yoğunlaşmaktadır. Ama kadın akademisyenler, buna dahil edilmezler çoğu zaman. Erkek akademisyenler, birbirlerine "senin kızlar bu şakadan haz etmediler" derler. Ve "şaka kaldırmaz mısın sen, senin espri anlayışın yok mu?" diyerek yönelirler kadınlara. (Çaplan, 1993:189) Bu şakayı kaldıramama halinin suçu, onu yapan tacizcinin değil, onu kaldıramayan kadının oluverir hemen.

Erkeklerin her meslek grubunda olduğu gibi, akademisyenlikte de, usta çırak ilişkilerinin büyük desteği vardır birbirleri üzerinde. Burada kural, birinin daha

iyi bir konuma gelmesinin kendisinin de çıkarına olacağına dair basit ve insani bir mekanizmaya dayanır. Bu çok anlaşılır bir şeydir. Ama aynı çıkar birliği kadın akademisyenlerden yana eşit bir iyileştirme mantığını kurmaz. Erkek akademisyenler, kadın akademisyenlerle ciddi şeyler üzerine daha az konuşurlar. Daha çok enerjilerini erkek meslektaşlarına yöneltirler. Ya da kadınlar onlara bir şey anlattıklarında, "gerçekten ciddi misin?" sorusuyla güvensizliklerini hemen belli ederler. (Theodore,1986:12)

Geleneksel olarak eril olan bir alanda kaydedilen bir tanıklık, erkeklerin kadın sözlerine duyduğu güvensizliğin yanı sıra onların başarılarına karşı geliştirdikleri ironik dili ortaya koymasından bakımdan ilginçtir. Bir kadın akademisyen bir başarı elde eder ve kadının erkek profesörü durumu şu yorumla anons eder; çoğu erkek olan kesime karşı, bir kadın için alışılmadık bir şey olan bu başarı bir göstergedir ve bu gösterge bazı ihtimallere dayalıdır. Bu kadın öğrenci muhtemelen gerçek bir diti değildir. Ya da sınavdaki erkekler tam olarak gerçek erkek değildirler ki, bir kadının kendilerini alt etmesine izin vermişlerdir. Bu yorumu, cinsiyetçi şakalar ve yorumlar takip eder.(Franklin,1981:11) Bir başka öğretim üyesi buna benzer bir durumdaki konuşma tarzını, "kendimi erkekler tuvaletinden gibi hissettim" diyerek tanımlar. (Johnson vd,1989:37). Burada salt kadın akademisyenin, kadın başına bu başarıyı nasıl yakaladığı üzerinde bir şaşkınlık yaşanmamaktadır. Aynı cinsiyetçilik marazından tam birer erkek olmayan erkekler de nasiplerini almaktadırlar. Öyle ya, ancak gerçek bir erkek buna izin vermeyecektir.

Ataerkil pazarlığı ayakta tutan en önemli unsurlardan biri olan tam ve gerçek bir erkek olma anlayışına değindikten sonra, aynı pazarlıkta büyük payı bulunan bir başka unsura geçebiliriz; aile! Bizde de dünyada da bir çok boşanmış akademisyen kadın, bilimsel yoluna devam etmektedir kuşkusuz. Burada, boşanan kadınlara çok ciddi ve genel bir ayrımcılık yapılmaktadır demek doğru değildir. En azından bizim absürd üniversiteleşme yapımız içinde kimi bölümlerde boşanma kadın akademisyen için hiç de görünürde bir engel oluşturmamaktadır. Ama yinelemek gerekirse, üniversite ne dünyada ne de bizde homojen bir yapıya sahip değildir. Bazen aynı kampüs içindeki iki ayrı fakültede, bazen de aynı fakültedeki iki bölümde farklı gelenekler kadın akademisyenleri sınırlamaktadır. Boşanma, bizim toplumsal yapımıza çok tanıdık geleceği üzere, kadın için bir başarısızlık göstergesi ve haline hareketine bir sınır çizme nedeni olarak görülür. Ayrıca, asıl hedef aile denen kurumun devamına prim yaptırmaktır. Çünkü bu kurum ataerkil pazarlığın vazgeçilmez taşıyıcılarından. Hele de boşanan taraf bir kadın olduğunda, akademi gibi muhafazakar yapısını değiştirmekte çok zorlanılan bir kurumda, mesleki başarıya elbette bir gölge düşecektir. Zaten, kadınlar formel olarak anti-nepotizm kurallarına tabi tutulmaktadırlar bazı alanlarda. Buna göre, aynı kurum içinde evli bir çiftten yalnızca birine tenur hakkı verilmekte ya da konumu iyileştirilmektedir. Bu çiftten feragat etmesi beklenen taraf elbette çoğunlukla kadın olmaktadır. Bu, için formel engellerinin bir kısmıdır. Aile denilen mefhum için bu tür formel fedakârlıklar doğal karşılanmaktadır. Ama kadınlara uygulanan başka formel

engeller vardır. Kadınlar, üniversitede cinsiyet, ırk, yaş, cinsel tercih ya da fiziksel durum nedeniyle bir erkek akademisyenin tacizine uğradıklarında ve bunu beyan ettiklerinde, yönetim ve o erkeğin bağlı bulunduğu grup, erkeği savunmaktadır.(Caplan,1993:201)

Üniversitede cinsiyete dayalı ayrımcılığın bir başka formel göstergesi de, yaş olgusuna bağlı olarak kendisini gösterir. Batı literatüründe ageism olarak kavramsallaşan, bizde yaşa dayalı ayrımcılık olarak adlandırılabilir olan bu kavram özünde, toplumun her kesiminde geçerli genel bir insanlık ayıbından başka bir şey değildir. Ama hem toplumsal hayatın diğer basamaklarında hem de akademi içinde kadınlar yaşa dayalı ayrımcılığın daha çok mağduru olmaktadırlar. Bunun bir çok nedeni olabilir. Akademiye, diti bir güç odağı oluşmasını rahatsız edici bulmak, dolayısıyla bir deneyim aktarımını ve kurumsallaşmayı engellemek için kadınlararası uygulanan ageism iyi bir bariyer gibi görünmektedir. Yaşa dayalı akademik ilerlemeyi engelleme, araştırma olanaklarını kısma gibi bir çok yolla uygulanabilecek olan ageism, genel olarak Batıda akademik çalışmalardan yaşlı kadın öğretim üyelerini uzaklaştırmak olarak bilinir. (Carpenter, 1996:142) Elbette ageism, salt akademiye değil ve salt kadınlar üzerinde değil, her alanda erkekleri de kapsayan bir ideolojidir. Ama kadınları daha çok böldüğü kesindir. Çünkü bu iş, kadınlara karşı cinsiyetçi tavırlarla da birleşir. (Arber ve Ginn, 1991:36) Zaten 90'ların başında, eğer ageism kadınları bu kadar mağdur ediyorsa, bunun sexism (cinsiyetçilik) ile yakından ilgisi vardır diye düşünülür ve sexageism (cinsiyet tabanlı yaşa dayalı ayrımcılık) denilen bir başka kavram doğar. Ancak, ageism salt akademinin nötr, kaçınılmaz ve kanıtlanabilir kriterlerine uygun olan gençlik ölçütlerinden "yaşlı" insanların diskalifiye edilmesi tehlikesini taşımaz. Üniversitede, hayatın her alanında olduğu gibi cinsiyete dayalı ayrımcılığı görünür kılmak için çaba harcayan feminizmin en büyük dayanaklarından biri olan kadınlararası dayanışmayı da zedeler. Çünkü ageism, ideolojik kırılma noktaları yaratarak, kuşak çatışması denilen olguyu da beraberinde getirir. Böylece, feminizmin kuşaklarını birbirlerinin ne talep ettiğini dinleyemeyecek kadar birbirinden uzaklaştırabilir. Bir yandan, "yaşlı" diye nitelediği kadın birkimini kapsam dışına iterken, bir yandan da kadına atfedilen annelik, evi çekip çevirme, bakımın tecrübesi gibi her türlü yeniden üretim dayatmaları konusunda henüz yeterince pişmemiş olan genç kadınları "toy" görerek, kadınlararası ilişkiyi anne-kız ilişkisinin, kendisini ötekine göre haklı bulma sapağına sürükler. Böylece ageism ideolojisi ile bir taşla iki kuş vurulmuş olunur. Bizim gibi, geleneksel deneyimlemeleriyle kamusal bilginin sınırlarını muğlak ilişkilerle yaşayan toplumlarda daha büyük tehlike arz eden bu ayrımcılık, Batıda "female geotesque" (dişil yabancılaştırma) olarak kavramlaştırılır. Nancy Miller, bunun hem feminizmi hem de feministleri bölen bir şey olduğunu söyler. (Aktaran Carpenter, 1996:142) Böylece, cinsiyetçilik kökenli her türlü ayrımcılığa karşı verilebilecek mücadelenin önu yeni bir araçla kesilmiş olur.

Bunlar için yabancı literatürden istediğimiz kadar alıntı yapabileceğimiz tanıklık okuyabiliriz. Ama kendi üniversitelerimizde olup bitenlere ait o kadar çok yazılı materyalle karşılaşmak kolay değildir. Burada durup yine, bir çok üniversitede

durum değişti; eskiye oranla çok daha bağımsız iş hayatları ve özel hayatlar yaşıyor kadınlar, düşüncesine kapılmamak gerekir. Çünkü, ülkemizde çok sayıda ve çok farklı kültürel yapıların içinde nefes almaya çalışan üniversiteler, onlara bağlı fakülteler ve daha küçük akademik birimler bulunmaktadır. Kız çocuğunu kötü şeyler öğrenmesin, gözü açılmasın diye okula yollamayan insanların elli yüz metre ilerlerinde kadın akademisyen, "üniversite" adının altında, evrene açılana dair bilgileri aktarmakta, kadınların da özgürlüğünden, erkeklere tamamen eşit insanlar olduklarından söz etmektedir. İkisinin arasındaki çelişki, bize hâlâ sorunun çok çetrefilli olduğunu göstermektedir.

Öğrenciliğin Cinsiyetle İlişkisi

31

Üniversitede cinsiyetçiliğin bir bileşeni olarak öğrenci olgusuna gelindiğinde, üniversite aşamasından önceki tüm sosyalleşme süreçlerinin, toplumsal önyargılarla ve kalıpyargılarla beslenen ideolojilerin ve bütün bir eğitim-öğretim hayatı boyunca aşılana anlayışların, öğrenciyle birlikte üniversitenin kapısından girdiği bilgisinden başlamakta yarar vardır. Hatta bu bilgi, öğrenciden önce üniversitenin kapısından girer ve onun adına hangi bölümü seçerek hangi mesleğe yöneleceğini ve onda ne kadarlık bir gelecek planı yapacağını belirler. Böylece öğrenciye, daha çok bir piyon gibi, takip edeceği derslere devam kalır.

Bir yandan meritokrasi denilen ve toplumun sınıflı yapısına göre hangi sosyal konuma ait ailenin çocuğunun ne tür mesleklere yöneleceğinin düzeni belirlemişti öğrenciyi. Bir yandan da, bizim dert edindiğimiz cinsiyetçi ideoloji öğrenciyi kız ya da erkek oluşuna göre sınıflayıp karar vermiştir büyük ölçüde. Bunun dışında kalan özgür(!) sınırlar dahilinde öğrenciler üniversite bahçesinde, dersliklerinde ve kantinlerinde ne yaparlar, eğitim aracılığıyla sosyalleşmelerinin en önemli süreçlerinden biri olan gençlik yıllarını nasıl geçirirler ve kendi geleceklerini nasıl hayal ederler?

Her şeyden önce, özellikle bizim gibi geleneksel toplumlar için, kız öğrencilerin üniversite giriş barajını aşarak bu özgür cennete ulaşmaları önemli bir sevinç kaynağıdır. Kız ve erkek öğrenciler için nasıl meslek seçiminde uçurumlar varsa, sosyal beklentiler konusunda da her iki cins arasında uçurumlar bulunmaktadır. Kızlar için, güzel olmak, bakımlı görünmek, bir an önce yakışıklı bir partner bulmak ve mümkünse onu evlilik denilen ehemmiyetli müessesenin yoluna sevk etmek ve bunu duygu dolu bir rüya sahnesiyle gerçekleştirmek gibi ölçütler bulunsa da, erkekler için ölçütlerin daha sade olduğu iddia edilebilir. Bir iddiadan öte, yapılmış anketlere verilen yanıtlarla, bu düşünce desteklenebilir. Kızlar için partnerin, duygusal, akıllı, sevecen ve kariyer vaad eden biri olması ön plandayken, erkekler için partnerin estetik bir bedene sahip olması oldukça ön sıralarda yer almaktadır.(Ghiglieri,2002:32) Kız ve erkek öğrencilerin en deli gençlik çağlarını yaşadıkları üniversite ortamında, birbirlerinden beklentileri oldukça zıt noktalarda görünse de, bu beklentiler ters çalışan ama aynı kolun işlemesi için lazım olan zıt kaslar gibidir. Erkekler için cinsel yönden etkileyici bir kız arkadaşına ulaşmanın yolu, kızlar için o hedefi tutturmak amacıyla kendini güzelleştirme eylemini gerektirir.

Böylece taraflar karşılıklı beklentilerine ulaşmış gibi görünürler. Burada zıt çalışan kasların mağdur ettiği tek taraf kız tarafıdır. Çünkü, o genç yaşlarında kızların beledikleri duygu dolu rüya sahneleri bazen karanlık birer kâbusa dönüşür. "Güzel, statik, genç ve burjuva liberalizminin kuşkusuz erkek-egemen modeline göre tasarlanmış klasik dişi beden" biçimine sadık kalmak için her türlü ödünü rahatlıkla verirler. (Carpenter, 1996:143) Bu uğurda, kariyerlerinden vaz geçebilirler, yıllarca diyetle yaşarlar ya da diğer kızlara, erkeklerden bile daha ağır bir ayrımcılıkla bakmakta sakınca görmezler. Kadın bedeninin sunulması ilkesini kafalara kazıyan cinsiyetçilik, üniversite kapısında genç kız ve erkekleri bekleyen tek tehlike değildir. "Şimdi"nin rahatlığını tercih eden, pozitivist bilim söyleminin yozlaşmış ama körpe akılları rahatça kavrayacak kolaycılığını içeren, burjuva bireyciliği ve kapitalist gelişmenin cazibesine kapılmış liberal bir hümanizm beklemektedir onları. Böyle bir konumda, bir an önce diplomayı alıp cazibeli iş dünyasında "kariyer" vaad eden bir pozisyonla işe başlamak ön plandayken, birilerinin gelip sınıfta, cinsiyetçilik denilen şeyden söz etmesi, ergenliklerinden beri en kolay öğrendikleri cins olgusuna bir de toplumsal cinsiyet denen ne olduğu belirsiz bir kategoriye eklemesi iyice garip gelmektedir onlara çoğunlukla. Burada, toplumsal cinsiyet çözümlemesine dayalı bir düşünme biçimini yerleştirmeye çalışan, cinsiyetçi ideolojilere karşı öğrencide bilinç geliştirmeyi hedefleyen, kadın bakış açısıyla oluşmuş kuramsal söylemi kullanan ve daha ilk belirtiyile feminist olduğu kolayca damgalanan bir öğretim üyesinin anlattıkları kimi kez uzağına düşebilmektedir öğrencilerin. Bir feminist hocanın dersi sonrasında, "verdiği ders, sıcak ve samimiydi ama çok bir şey öğrendiğimi düşünmüyorum. Konuşması daha çok ilginç şeyler üstüne bir şeydi işte," demektedir öğrenci. (Bauer ve Jarrett, 1994:153) Feminizm, hâlâ bir çok öğrenci için, moda deyimle "style" (bir tür tarz) bir şeydir. Öyle diğer derslerde anlatılan akli başında şeyler gibi oturaklı değildir. Oysa, pozitivist bilginin sunduğu neden-sonuç ilişkileri, son derece ikna edici, hiç bir kalıpyargıyla küçümsenecek açık kapı bırakmaz genç kafalarda. Bir diğer kalıpyargı, feminist hocaların dış görünüşlerine aittir. "Ben bir feministle iletişim kurmadım, ama bence şöyle görünüyorlar..." cümlesini şöyle tamamlamaktadır bir öğrenci: "Feministler, feminine olmazlar (dişi olmazlar demek istiyor herhalde). Makyaj yapmazlar ve saçları düzdür. Siyah, hâki ve bordo renk elbiseler giyerler. Küçük kolye, küpe ve bilezik takarlar." (Dale ve Rhodes, 1996:105)

Öğrenciyi bu yanıtı vermeye iten şey, kalıpyargıların hep aktarıyor olmasıdır. Hocanın giysileri, tavırları, yaşı, makyajlı olup olmaması onun akademik birikimiyle sınıfta anlattıkları üzerinde doğrudan etkileyici olur. Ve bu kalıpyargılar bir kısırdöngü ile yinelenir. Öğrenciler arasında, dersi veren hocanın feminist olduğu duyulduğunda, o dersi almak için bir korku oluşur. Çünkü kalıpyargı gereği, hoca feministse erkeklerden nefret ediyordur. İnançsızlık ve umutsuzluk aşılacaktır derste. Bir de hocanın sorunlu olması gerekir. Çünkü feministlere, hem psikolojik olarak hem de cinsel tercih eğilimleri gibi unsurlar aracılığıyla şüpheyle bakılabilir. Böylece, sexual orientation denilen ve cinsel eğilimi ne olursa olsun, sınıf içinde verdiği dersle hiç bir ilgisi olmayan bağlam, ancak ve ancak heteroseksüel-

liğin "normal", bunun dışında kalanların ise "anormal" olduğunu bir kere daha vurgular. (Bkz. Dale ve Rhodes, 1996:104-105)

"Normal" bir heteroseksüellik, bu kadar "normal olarak" tanımlanırken bile, kızlar için baktığımızda o kadar da normal olmadığını hemen görebileceğimiz bir alan vardır. Bu alan, kızlarla erkeklerin cinselliği yaşama hakları ve sınırları gündeme geldiğinde belirir. Madem ki, normal olan bir kadınla bir erkeğin fiziksel birlikteliğidir, o zaman o kadının da erkek kadar hakları olmalıdır. Aynı fiziksel birlikteliği, erkek öğrenci yaşadığında sorun çıkmazken, kız öğrenci için kısa süre sonra, "mal" ya da "ellenmiş" olma hali ortaya dökülür. Feminist araştırmacılar Patricia Faunce ve Susan Phipps-Yonas, bizim kültürümüzde çok tanıdık olan ve çizgiyi aşan kızlara hemen yapıştirılan bu sıfatları şöyle formüle ederler. Dünyanın her yerinde kadınların bedensel işlevlerine hep çifte standart uygulanmıştır. Ve bu çifte standart, iki kadın sınıfına bölünür; iyi kadınlar ve kötü kadınlar, bakire olanlar ve bakire olmayanlar, doğurgan kadınlar ve zevk arayanlar. Parlak kâğıtlı kadın dergilerinde yaratılmaya çalışılan modern kadın imgesi, bu çifte standardın ikileminden kurtulmuş kadındır. Ancak, serbest cinsel, bedensel ve her türlü fiziksel ilişkinin her zaman ödenecek bir bedeli vardır. Kızlar, evlenme aşamasına geldiklerinde bunun cezasını öderler ama erkekler için böyle bir ceza söz konusu değildir.

Bir çok kültürde, önemli bir mertebede tutulan evlilik kurumuna yapılan yatırım, kadın öğretim üyelerinin uğradığı cinsiyetçiliğe dayalı ayrımcılık konusunda belirtilen engelleriyle, öğrencilik boyutunda da geçerlidir. Kız öğrenciler, o parlak imgelerle süslenen modern, bağımsız, moda deyimle sofistike kadın imajı nedeniyle ne kadar bağımsız görünürlerse görünsünler, evlilik her zaman popüler kültürün peri masalı düğün törenlerinden aile baskısına dek bir çok koldan dayatılmaktadır. Ama kız öğrenciler için üniversite sıralarında, özellikle akademik kariyere yönelik ileri projelerde çoğu kez erkek sınıf arkadaşlarından daha başarılı olsalar bile, nasılsa evlenip gidecek ve programı bırakacak mantığıyla engellenebilmektedirler. (Caplan, 1993:198) Yalnızca cinsiyet ayrımcılığı yapan erkek hocalar değil, kadın hocaların da erkek öğrencileri daha yararlı, akıllı ve bundan öte daha parlak buldukları ve tercih ettikleri bir çok örnek sunulabilir.

Cinslerarası adil bir hayatın, güzel bir düştün ibaret olduğu ortadadır. Bu nedenle, cinsiyet farklılığına dayalı ayrımcılığı, diğer bütün iktidar ve çıkar ilişkilerinden ayrı tutmanın bir anlamı yoktur. Ama bedensel, ruhsal ya da fiziksel farklılıklar içinde tıpkı kadınlar, yaşlılar ya da çocuklar üzerinde uygulanan her türlü güç ilişkisi gibi, yalnızca ruhunda, varlığında ya da bedensel isteklerinde heteroseksüel olanı tercih etmediği için okul koridorlarında her türlü baskıya uğrayan öğrenciler söz konusu olduğunda durum gerçekten de bir çok açıdan umutsuz görünmektedir. Kendi üniversite gençliğimize baktığımızda, lezbiyen, gey ya da biseksüel olan öğrencilerimizin, geride bıraktığımız uzun yüzyılın son iki on yılından itibaren, kendi gerçekliklerini farkettikten sonra kapandıkları dolapların kapaklarını araladıklarını söyleyebiliriz. Bu, Batıda daha farklı bir eğilime, daha farklı bir zemine karşılık gelebilir, bizde de büyük kentlerle taşra üniversiteleri karşılaştırıldığında çok büyük

çelişkiler ortaya çıkabilir. Bu çelişkilerin gösterdiği şeydir önemli olan; daha yapılması gereken çok şey vardır. Farklı cinsel kimlik alma yolundaki öğrenciler, üniversitede birbirleriyle iletişim kurma, aileden bağımsızlaşma nedeniyle görece daha özgür zaman ve mekân olanağına kavuşma, iletişim olanaklarıyla tanışma ve her şeyden önemlisi bireysel cesaret kazanma yolunda mesafe kat etmektedirler. Biraraya gelmekte, politik adımlar atan örgütlenmelerde başarılar elde etmektedirler. Süreli yayın organları oluşmaktadır. Ama, uzman görüşleri, durumun daha bireysel ve psikolojik yönlerine dikkatimizi toplamaktadır; istedikleri ruhsal ve bedensel var olma biçimi nedeniyle, tercih ettikleri heteroseksüel olmayan kimliklerini açıklasınlar ya da açıklamassınlar, bu gençlerin üzerinde ağır tahribat olduğu büyük bir gerçektir. Hayatlarının en genç döneminde "yaşamın zorluğuna dair kronik bir duyguları" vardır. En çok hissettikleri şeylerden biri, "hayat zor!" şeklindedir. American Journal of Psychiatry, bu çocukların hüüzün, yalnızlık, korkular, fiziksel semptomlar, ilişki sorunları ve sıklıkla ihtihar eğilimi içinde olduklarını belirtmektedir. Bu çocuklara, her teyden önce akademik çevre içinde kişisel ve kurumsal destek gereklidir. Enformel ya da formel danışmanlık hizmetlerinin en detaylı biçimde kurulması ve bunun akademik çevrede sağlanması şarttır. Ama, bu yazıda başından itibaren söylenmeye çalışıldığı gibi, erkek ve kadın olarak biyolojik dünyaya geliş biçimi olan sex (cinsiyet) ve toplumsal olarak da kadınlık ve erkeklik denilen olguların kuruluşunu gösteren gender (toplumsal cinsiyet) sınıflamaları gereği, erkekliği en belirgin biçimde var kılan onun heteroseksüel "normalliğinin" sınırsızlığı, kendisinin dışında kalanlara soluk aldırarak gibi görünmemektedir.

Sonuç Yerine... Çözüm Üzerine Düşünceler...

Üniversitenin, beyaz, pamuk ellerini öteki olanın cebinden çıkarıp kendi elini kendi cebine sokarak, gerçekle yüzleşmesi gerekmektedir. Aman bunun zaman alacağı açıktır. Bu arada da, toplumun örf ve adetlerine uygun tavır sergilemeyen ve genel kabul görenlere benzemedikleri için kıyıya itilmiş olanlar ve kadın öğrenciler, yine aynı çemberlerde dönüp duracaklar, bilimsel, teknik ve psikolojik olarak baskı altında kalacaklar, eşitsizliğe uğrayacaklardır. Daha az sayıda en önemli bilim insanı ve yönetici çıkacaktır aralarından. Olmaları gerektiği gibi toplumun gerektirdiği duygusal, ruhsal ve fizyolojik bakımdan tam erkek olmayanlar ise, bunu hep gizlemek zorunda kalacaklardır. Aksi halde bedelini mutlaka ödeyeceklerdir. Ama onlar bu "olağandışı" tavrılarını, tercihlerini, ruh durumlarını saklarsa ve kadınlar da yine yakalarını kapalı tutar, otururken eteklerini çekiştirirlerse, ellerini avuçları içine alan kocaman erkek hocalara sabır gösterirlerse, özellikle bizim akademimizin içine sinmiş derin ve ince alaysılıkla yaşamayı sürdürürlerse sorun azalabilir. Yani cinsiyetçiliğin sonuna yaklaşılmaz ama onunla birlikte yaşamak konusunda yol alınır. Ya da, bununla mücadele etmenin politik, radikal, kültürel dönüşüm tabanlı yollarına başvurulur. Üniversitede, geçtiğimiz yüzyıldan bu yana hayli yer edinmek için yaşamsal mücadele veren tüm kıyıda tutulanlar, elbetteki mücadele yollarını elden bırakmamaktadırlar. Dünyada kadınlar erkeklerin % 10'u kadar bir oranla politikaya katılır ve dolayısıyla karar alma mekanizmalarında bu kadar bir yer

tutarken, durumun ne derece parlak olacağı tartışmaya açıktır. Yine de, feminist hareketin bütününün kısa tarihinde aldığı yola bakarak, üniversite gibi sosyal ve kurumsal ağırlığı çok büyük olan bir alanda mücadelenin önemi tartışılmazdır. Başka ne yapılabilir? Daha iyi bir dünya için, kadınların kendi cinslerine uygulanan baskıya karşı verdikleri mücadele boyunca hep el yordamıyla buldukları bir yolun izinden gidilebilir; kadınların kadınlara daha çok destek olmaları, daha çok birbirlerini desteklemeleri sağlanabilir. Üniversitede üretilen bilginin cinsiyet körlüğü ve baskın olan bilgi üretme alanlarının erkeksiliği gündeme taşınabilir. "Erkeklerarası dayanışma"nın bizim akademimizde nasıl işlediğine ve hangi erkekleri kapsayıp hangilerini dışarıda bıraktığına ve hangi kadınları aralarına alıp hangilerini dışladığına bakılabilir. Bizim feminist akademisyenlerimizin Batıyla örtüşmeyen ve kadınsılıyla sanıldığından çok daha barışık olan 'kadınlık algıları' ise başka bir araştırma konusu olabilir.

Sonuç olarak, her şeye rağmen eğitim, iddia edildiği gibi, uygarlaştırıcı yolda taviz vermeden çaba harcayan bir kurumsa, insanları buldukları çizgiden bir üst basamağa taşıyacak rolü yerine getirmekle yükümlü kılınmalıdır. Usül olarak öğrencilere birbirini dinlemek ve karşısındakinin ne dediğine kulak vermek üzere telkinde bulunan eğitim, genel bilgilendirme anlayışına ek olarak, cinsiyetçiliğin nasıl bir mekanizma olduğunu haykıran sesleri de duymak zorundadır. Böylece, eğitim, kadınlı erkekli ya da kendisini hangi cins koduyla tanımlıyorsa o kodun altında tüm insanlığın sesine kulak vererek, önemli bir yükümlülüğünü yerine getirilmiş olur.

i. Bu yazı, 14 Mart 2004 tarihlerinde Yeditepe Üniversitesi'nin düzenlediği "Kadın Çalışmalarında Disiplinlerarası Buluşma I" başlıklı sempozyumda sunulan bildirinin genişletilmiş halidir. Bu metnin ilk taslağını okuyan Prof.Dr.Serpil Sanca, Yrd.Doç.Dr.Özlem Şahin ve Ebru Özberk'e teşekkür ederim.

ii. Cynthia Kinnard, "anti-feminizm, 1789'dan beri var bizimle" der. Ama bu tarih zaten "biz" dediği feminizmin, bir hareket olarak var olmaya başladığı tarihtir. (Kinnard, 1986: xi-xvii) Her "izm"e olduğu gibi feminizme de bir "anti" söylemin kurulmasında şaşılacak bir şey yoktur. Hatta bu durum feminizmin düşünsel atmosfere bir tür kabulü olarak bile değerlendirilebilir. Anti-feminizmle başa çıkma gerekliliği bir yana, nasıl ki cinsiyetçi ideoloji, salt kendisini ayakta tutan heteroseksüel erkeği "normal", onun dışında kalanları "anormal" ilan ederek, anormal olmaktan cehennem ateşinden korkar gibi korkmuş ve o anormal dediği heteroseksüel olamama, kazara bunun tersine düşüp homoseksüel olma (cinsel ilgisini kendi cinsine -de- yönlendirebilme) halini homofobi olarak kayıtlarına karşı kullanılmaya başlanır. Pharr, "sexizm olmasaydı, homofobi de olmazdı" der. (1988:9, 26) Ama cinsiyetçilik var ve heteroseksüelliğin koşulsuz normal olarak kabul edildiği düzenin dışında kalanlar da open secrets (açık sırlar)la dolu ve "anormal" kabul edilen hayatlarını gizli sürdürmek zorundalar. (Bkz. Tamsin Spargo1999).

iii. Cinsiyetçilik, insanın insana uyguladığı, ırk, etnik köken ya da sınıf kökenli ayrımcıklar gibi, mağdurları üzerinde çok ciddi tahribat yaratan bir olgudur ve beraberinde bir dizi ayrımcılığı sürükler. Örneğin, homofobi, bir cinsiyetçilik silahı olarak, heteroseksüelliğin baskınlığı karşısında direnmeyi deneyenlere karşı kullanılmaya başlanır. Pharr, "sexizm olmasaydı, homofobi de olmazdı" der. (1988:9, 26) Ama cinsiyetçilik var ve heteroseksüelliğin koşulsuz normal olarak kabul edildiği düzenin dışında kalanlar da open secrets (açık sırlar)la dolu ve "anormal" kabul edilen hayatlarını gizli sürdürmek zorundalar. (Bkz. Tamsin Spargo1999).

iv (Bkz. VêVê Clark...1996,x). Clark, bu kavramı, on sekizinci yüzyıldan günümüze dek Amerikan toplumundaki tutucu cinsiyetçi ideoloji için kullanır. Ama aynı ideolojinin, biz dahil bir çok toplum için de geçerli olduğu şüphesizdir.

v Erkeklerle kadınların farklılığını Darwin'den beri biliyoruz. (Bkz. Charles Darwin 1871,18) Öteki cinsle müdahale konusunda erkeklerin daha baskın oldukları ve tecavüz, taciz ve savaş gibi olgulardan asla vazgeçemedikleri de bir gerçektir. Erkek eliyle üretilen ve insanın tarihi kadar eski örnekleri mevcut olan bu olguların sergilediği başka bir sorun daha vardır. Şiddetin gücüne dayanarak kurulan erkek iktidarı yalnızca medeniyetin talihsiz bir yan ürünü değildir. Friedrich Engels'ten John Locke'a, Karl Marks'tan Margaret Mead'e dek bir çok düşünür, insanın boş bir levha olarak dünyaya geldiğini ve bu dünyada kültürel aşamalarla şekillendirildiği temel görüşünden ödün vermemişlerdi. Ama onların bu görüşü, "ıçgüdülerle donatılmış bir ruhumuzun olduğunu inkar ederek insan tabiatının keşfini sürekli sabote eden" bir yaklaşımdı. İnsan tabiatı denen ilkel geçmişimiz, köklerimiz, bize bir dizi ıçgüdü mirası bırakmıştır. Bir çok davranışbilimcinin aforoz ettiği bu gerçeğe birlikte bugün, "insan davranışlarında kalıtımın önemli rol oynadığı" bilgisini görmezden gelemeyiz. Ve binlerce yılın genetik kodları, erkeklerle kadınları farklı rol modellerinin gereklerine göre hazırlamaktadır. Bu hayatın içine doğduktan sonra da kadınlar ve erkekler arasındaki rol hiyerarşilerinde eşitliğin ibresi hep erkekleri kollar nitelikte olmaktadır. Toplumsal hiyerarşiler içinde saygın bir yere sahip olan üniversite ortamında da, kadınlar için durum hiç değişik değildir. Kadınlar, üniversitede eşitliğin 'eşitsiz' tarafında durmaktadırlar.

vi. İleride değinileceği gibi, bu söylem "Cumhuriyet'in ilk kadın akademisyenleri"nin anılarında çok sayıda örneğini bulmaktadır. Prof.Dr.Nermin Abadan-Unat Kum Saatini İzlerken ve Prof.Dr.Mina Urgan Bir Dinazorun Anıları adlarını verdikleri anılarında, "cumhuriyet kızları" olarak, Atatürk Türkiye'sinin onlara sağladığı eğitim olanaklarından ve bu olanağın dönüştüğü akademik yaşantılardan minnettarlıkla söz etmektedirler. A.Ü. Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı'nın 1996-2002 yılları arasında düzenli olarak yaptığı "açış dersleri"ne, ağırlıklı olarak Ankara Üniversitesi'nden emekli olmuş kadın profesörler davet edilmiştir. Bu "açış dersleri"nin vurguladığı en büyük ortak payda, aynı biçimde, genç cumhuriyetin kızlarına sağladığı eğitim eşitliği ve kariyer fırsatları olmuştur. Bkz. Abadan-Unat,1996; Urgan,1997; "Açış Dersleri 1996-2002".

- vii. Bkz. Ayla Neusel 1996:15.
- viii. 2003 yılı YÖK verilerine göre, kadın profesör oranı %25.31.
- ix. Bkz. Abadan-Unat,1996; Urgan,1997.
- x. 2003 yılı itibariyle, 72 erkek rektörümüze karşılık 4 kadın rektörümüz, 58 erkek dekanımıza karşılık 7 kadın dekanımız vardır (YÖK, 2003).
- xi. Bizim üniversitelerimizi kurmamız ve oraya kadınlara dahil etmemiz, neredeyse bir Doğu masalının çok katmanlı çözümlenebilmesi kadar farklı pencerelere sahiptir. Bir yandan kadın akademisyenlerimizi "kadınsı" olanın içinde tutarken, bir yandan da onları toplumun alt kesimlerinde okuma yazma bilmeyen kadınlarımızdan koparıp, pozitif bilimlerin kürsülerine oturtmuşuz. Üstelik, kadınlarımızın prestijli meslek sahibi olmalarıyla ayrı bir övünç kaynağı da kurarak ikinci bir paye elde etmişiz. Burada şunu gözden uzak tutmuşuz: Pozitif bilimler adı altında toplanabilecek olan alanlara milletçe verdiğimiz değerle, hukuk ve siyasal bilgiler gibi ülke yönetimini teslim ettiğimiz alanlara verdiğimiz değer karşılaştırıldığında, özellikle 1945 sonrası anlayışlarla, siyasetin ve memleketin nabzını tutmanın, "bilim" laboratuvarlarında olup bitenden daha değerli olduğu gerçektir. Bu nedenle, övünç kaynağı olarak kullandığımız bizim üniversitelerimizde kadınlarımız eşittir söylemi, aslında biz kadınlarımızı çok da önemsemediğimiz pozitif alanlarda tutarken, onları memleketin tüm karar alma mekanizmalarından uzak tuttuk gerçeğinin üstünü örtmektedir. (1946'larda pozitif bilim alanlarındaki yüksek kadın akademisyen barındıran sayısal veriler için bkz. Köker, 1988).
- xii. Batıda kadınların yakın tarihe kadar varlık gösteremedikleri doğal bilimler, tıp ve mühendislik gibi alanlarda, bizim üniversitelerimizde doğal bilimlerde %33, tıp bilimlerinde %35 ve mühendislikte %24 oranında kadın akademisyen mevcuttur (Bkz. Acar, 1996:75).
- xiii. Bizde, diğer bir çok toplumsal sorunumuza rağmen, oldukça erken bir dönemde, 1914'te Darülfünun'da düzenlenen konferanslara katılmak yoluyla aralanır kadınlara üniversitenin kapısı. Aynı yılın sonunda da bir kadın üniversitesi olan İnas Darülfünunu açılır (Bkz. Mine Tan, (2000). "Eğitimde Kadın-Erkek Eşitliği ve Türkiye Gerçeği", Kadın-Erkek Eşitliğine Doğru Yürüyüş: Eğitim, Çalışma Yaşamı ve Siyaset, TÜSİAD, Yayın No. TÜSİAD-T/2000-12/290, s.4921-111.).
- xiv (Plexi-)glass ceiling effect: Saydam tavan hipotezi. İş dünyasından eğitimin her kademesine dek, iyi eğitilmiş, atak, prestij sahibi (Batıda mümkünse Protestan ve beyaz diye nitelenen bizim kültürümüzde de dini, etnik, coğrafi ve sınıfsal kodları belli olan; din-i bütün, Anadolu'nun batı yakasından, mümkünse İstanbul'a yakın, temiz şiveyle konuşan, gölgesi ağır otoriter adam olan) heteroseksüel erkeklerin dışında kalan ötekilerin; kadınların, patriyarkal toplumun çizdiği erkeklik algısından yoksun olanların başlarının çarptığı görünmez ama her an hissedilen tavan. Bu üstün yönetici özelliklerini taşımayanlar, küçük kademeleri atlayabilirler ama yönetimin en üst seviyelerine çıkamazlar. Çünkü oralar, saydam tavanlarla yalıtılmıştır. Saydam tavanlar, derisinin rengi pamuk beyazı olanlara, kromozomlarında fazladan bir X daha bulunmayanlara (yani dişil özellikten arınmış olanlara) açıktır. Oysa, ötekileştirilmişler için, kişisel, konumsal ve toplumsal yaralar açacak olan saydam tavanları delmek oldukça güçtür. Bu tavanlara çarpanlar, kişisel olarak başarısızlık duygusuyla yüzleşmek, yüksek idareciliğin getireceği avantajlı konumlardan mahrum kalmak ve bunun toplumsal alana taşıyacağı kimlikten yoksun olmak durumundadırlar. Hatta meritokrasi gereği kimi prestiji düşük alanlardaki kadın akademisyenler için iyi bir yönetici pozisyonunda tavan, plexi-glass gibi saydam bir maddeden daha katı hale dönüşmekte, asla hava geçirmeyecek bir cama dönüşmektedir. Yine şeffaf ama asla üst tarafa geçit vermeyen bir tavan. Bkz. Kathryn Quina. (1998). "Breaking the (Plexi-)Glass Ceiling in Higher Education", içinde Lynn H. Collins..., (eds.). Career Strategies for Women in Acedeme Arming Athena, London: Sage Publications, s.216-217, 218.
- xv Çok yaygın olarak bilinen hemşirelik, öğretmenlik, okul öncesi eğitim, ev ekonomisi ya da son otuz yılın yeni akademik alanı olan Kadın Çalışmaları ve toplumsal cinsiyet araştırmaları yapan bölümler, kadınlara terkedilmesinde sakınca bulunmayan alanlar olarak sıralanabilir
- xvi. Bkz. Constance Bachouse... (1989). "The Chilly Climate for Faculty Women at UWO:

Postscript to the Backhouse Report", Basılmamış bildiri, Londra: University of Western Ontario.

xvii. our good old boys: "bizim sıkı dostlar" olarak Türkçeleştirebileceğimiz bir bakışın yaygın kullanılan sloganı.

xviii. Bkz. Ella Haley'den aktaran Paula Caplan. (1993:198). Kadınların bu dışlanmışlıklarını, mesleki ağlardan da mahrum kalışlarını gözlemler. Bu, akademinin de yüreğinden yalıtılma anlamını taşımaktadır

xix. Anti-nepotizm: Nepotizm, akrabalara tanınan her türlü öncelik. Anti-nepotizm ise, genel olarak bir işyerinde yakın akrabalarından ancak birinin çalışması. (bkz. www.ethics.state.la.us/pub/nepo.htm) Ama, bizim üniversitemizde, babadan oğula taşımaktan hiç rahatsız olmadığımız saltanatlar zinciri gereği, akademisyenlikte de, imtiyazlı sınıftan bir aileye mensup olma Batıda olduğu gibi bir dezavantaj değil, tam tersine bir avantaj olabilmektedir. Böylece, biz akademisyenliği de bir aile mirası olarak görebilmekteyiz.

xx. Bkz. Carpenter, 1996, s.142.

xxi. Bu, cinsler içi bağlılığın avantajını bir akademisyen şöyle açıklamaktadır: "Bölümümde tek kadın öğretim üyesi bendim. Ama bir yıl uğraştım, başka kadınlarla iletişim kurmak için. Bunu başardığımda gerçekten yararı oldu. Düşüncelerimle ve deneyimlerimle tek başıma olmadığımı anladım ve buna ek olarak aptal olmadığımı da anladım." (Caplan 1993:203). Oysa, yaşa dayalı bir ayrımcılık, kadınlararası kurulabilecek olan bu ağa engel olmaktadır.

xxii. Bizim akademik feminizminizin kuşak çatışması, tam da bu ideolojik tahribat nedeniyle sürekli kan kaybetmeye mahkum kılınmıştır. Bizde, dünyada en çok Doğu Bloku Ülkeleri'yle benzeşebilecek bir biçimde "devlet eliyle desteklenen feminizm" olgusu, Cumhuriyet kuşağı kadın akademisyenlerimizin ideolojik yapılanışında baskın bir ikna edici etmen olmuştur. Böylece, bizim birinci dalga akademik feministlerimiz, kadınıma her türlü sosyal ve hukuksal hakkın teslim edildiği bir mükemmel rejime sahip olduğumuza inanmaktadır. Ancak, devletin aygıtlarıyla denetlenen ve resmi ideolojinin gerekleri için verilen "kadın hakları", 1970'lerden sonra kendini bulan ikinci dalga feminist söylemimiz içinde eleştiriye tabi tutulmuş ve boşlukları göz önüne serilmiştir. Bu eleştirel bakış, Cumhuriyet'le büyüyen ve hâlâ akademide soluyan kuşakla, 70 sonrası akademik feministleri birbirinden çok öteye düşürmüştür. Feminizm, resmi ideolojinin çıkar sınırlarına sıkıştırıldığında, kadınlar arası kuşakların birbirine aktaracağı akademik bir kadın hareketi deneyimi, Türkiye gibi acil kurumsallaşma ihtiyacındaki bir ülke için yitip gitmekle yüzleşmiştir. Ankara Üniversitesi Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı'nın düzenlediği toplantıda Prof.Dr.Serpil Sancar, akademik feminizminizin yaşadığı kesikliliği şöyle ifade etmiştir. "Hepimiz bu kadın çalışmaları alanının içinden tuttuk ve yaşadık. Öğrenci olarak, hoca olarak. Beş yıl, on yıl bir deneyim bu. Hepimiz şunun normatif olarak olması gerektiğine inanıyoruz. Feminist bilgi kendi deneyimlerimizden çıkan dönüştürücü bir bilgidir. Hayatı dönüştüren bilgidir. Hayatı daha özgür kılan bilgidir. Ama ben bu toplantıda o kadar az burada yaşadığımız deneyimler üzerinden konuşan ses duydum ki. Duymak istediğim şuydu. Biz bir önceki kuşak kadın akademisyenleri feda ettik. Fakültelerimizle çatışmaya girdik, neler yaşadık. Yani buralardan dönüp geldiğimiz bir şeyde dönüp kendimize bakmak benim derdim." (Bkz. "Üniversitede Kadın Çalışmaları I" Toplantısı tutanakları, 2003)

xxiii. 1997-98 öğretim yılında A.Ü.Eğitim Bilimleri Fakültesi'nde bir öğretim üyesi ve araştırma görevlilerinin birlikte girdiği ve ders içi gözlemlerin çeşitli bildiriler halinde hazırlandığı "Toplumsal Cinsiyet ve Eğitim" dersinde, özellikle erkek öğrenciler, derste kendileri üzerinde bir "baskı" hissettiklerini belirtmişlerdir. Dersi daha çok kadına yönelik olarak görmüşler ve kadının ezildiği anlatılırken genelde insanın ezilme sorununa değinilmediğini belirtmişlerdir.(Bkz. Mine Tan, Özlem Şahin, Güzin Yamaner. (2001). "Toplumsal Cinsiyet Konulu Lisans Dersi Üzerine gözlemler", Yerli Bir Feminizme Doğru, Haz.A.İlyasoğlu, N. Akgökçe, İstanbul: Sel Yayıncılık, s.344-345.)

xxiv. Bir önceki dipnotta anılan dersin verildiği yıllarda, başka öğretim üyelerinin derslerinde o ders konuşulmuştur ve öğrenciler dersi veren öğretim üyesinin "kesin" feminist olduğunu bunu da, hocanın kısa saçı oluşundan anladıklarını söylemişlerdir.

xxv. Bkz. Faunce ve Phipps-Yonas, 1979.

xxvi. Bkz. www.sistahspace.com;/weepingwillows/bgayfem.htm

xxvii. Bkz. www.naspa.org/netresults/printerfriendly.cfm?ID=855

Kaynakça:

- Abadan-Unat, Nermin. (1996). Kum Saatini İzlerken, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Acar, Feride. (1996). "Türkiye'de kadın Akademisyenler: Tarihsel Evrim ve Bugünkü Durum", Akademik Yaşamda Kadın, Ankara: Türk-Alman Kültür İşleri Kurulu Yayın Dizisi, No:9, s.75-87.
- Arber,Sara ve Jay Ginn. (1991). Gender and Later Life: A Sociological Analysis of Resources and Constraints, London: SAGE Publications.
- Bachouse, Constance... (1989). "The Chilly Climate for Faculty Women at UWO: Postscript to the Backhouse Report", Basılmamış bildiri, Londra: University of Western Ontario.
- Bauer,Dale ve Susan C. Jarrett. (1994). "Feminist Sophistics: Teaching with an Attitude", içinde David Downing. (ed). Changing Classroom Practices, Urbana: National Council of Teachers of English, 149-165.
- Bauer, Dale ve Katherine Rhodes. (1996). "The Meanings and Metaphors of Student Resistance", içinde VéVé Clark,... (eds.). Antifeminism in the Academy, New York: Routledge.
- Cantor, D.W., ve T.Bernay. (1992). Women in Power: The Secrets of Leadership, Boston: Houghton Mifflin.
- Caplan, Paula J. (1993). Lifting a Ton of Feathers: A Woman's Guide For Surviving in the Academic World, Toronto: University of Toronto Press.
- Clark, VéVé...(eds.)(1996). Antifeminism in the Academy, New York: Routledge.
- Carpenter,Mary Wilson. (1996). "Female Grotesques in Academia: Ageism, Antifeminism, and Feminists on the Faculty", Antifeminism in the Academy, London ve New York: Routledge, s.141-165.

- Darwin, Charles. (1871). *The Descent of Man and Selection in Relation to Sex*, New York: Modern Library.
- Faunce, Patricia ve Susan Phipps-Yonas. (1979). *Women's Liberation and Human Sexual Relations*, New York: Science research Associates.
- Franklin, Phyllis. (1981). *Sexual and Gender Harassment in the Academy: A Guide for Faculty, Students and Administrators*, New York: Commission on the Status of Women in the Profession.
- Ghiglieri, Michael P. (2002). *Erkeğin Karanlık Yüzü*, Çev. Ülgen Yıldız, Ankara: Phoneix Yayınevi.
- Hite, Shere. (1976). *Hite Raporu - Kadınların Cinsel Hayatı Konusunda (Masters ve Johnson ile Kinsey'den sonra) En Kapsamlı Araştırma, Cep/Cinsellik (38)*.
- Johnson, Kathryn. (1989). *Academic Women at the University of California*, California: University of California.
- Kinnard, Cynthia D. (1986). *Antifeminism in American Thought: An Annotated Bibliography*, Boston: G.K. Hall.
- Köker, Eser D. (1988). "Türkiye'de Kadın, Eğitim ve Siyaset: Yüksek Öğrenim Kurumlarında Kadının Durumu Üzerine Bir İnceleme", Doktora tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Neusel, Ayla. (1996). "Kadınların Bilimsel Kariyerleri Konusunda İki Ülke Arasında Bir Karşılaştırma: Bir Araştırma Projesinin İlk Sonuçları", *Akademik Yaşamda Kadın*, Ankara: Türk-Alman Kültür İşleri Kurulu Yayın Dizisi, No:9, s.14-18.
- Quina, Kathryn. (1998). "Breaking the (Plexi-)Glass Ceiling in Higher Education", içinde Lynn H. Collins..., (eds.). *Career Strategies for Women in Acedeme Arming Athena*, London: Sage Publications, s.215-245.
- Pharr, Susanna. (1988). *Homophobia: A Weapon of Sexism*, CA: Chardon Press.
- Small, Meredith. (1993). *Female Choices: Sexual Behavior of Female Primates*, Ithaca, New York: Cornell University Press.
- Spargo, Tamsin. (1999). *Foucault and Queer Theory*, UK: Icon Books.

Tan, Mine. (2000). "Eğitimde Kadın-Erkek Eşitliği ve Türkiye Gerçeği", Kadın-Erkek Eşitliğine Doğru Yürüyüş: Eğitim, Çalışma Yaşamı ve Siyaset, TÜSİAD, Yayın No. TÜSİAD-T/2000-12/290, s.21-111.

Tan, Mine; Özlem Şahin; Güzin Yamaner. (2001). "Toplumsal Cinsiyet Konulu Lisans Dersi Üzerine gözlemler", Yerli Bir Feminizme Doğru, Haz.A.İlyasoğlu, N. Akgökçe, İstanbul: Sel Yayıncılık, s.333-354.

Theodore, Athena. (1986). The Campus Troublemakers: Academic Women in Protest. Houston: Cap and Gown Press.

Urgan, Mina. (1997). Bir Dinazorun Anıları, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

"Üniversitede Kadın Çalışmaları I" Toplantısı tutanakları, 2003, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı.

"Açış Dersleri 1996-2002", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı, Prof.Dr.Hamide Topçuoğlu, Prof.Dr.Sevda Şener, Prof.Dr.Nimet Özgüç, Prof.Dr.Nermin Abadan-Unat, Prof.Dr.Neriman Samurçay, Prof.Dr.Türkan Akyol, Prof.Dr.Ayhan Çavdar.

www.ethics.state.la.us/pub/nepo.htm

www.sistahspace.com:/weepingwillows/bgayfem.htm

www.naspa.org/netresults/printerfriendly.cfm?ID=855

Kadınlar ve Erkekler Chat'te

Women and Men on Chat

Gamze GÖKER

Doktora Öğr., Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi

Özet

Bu çalışmada günlük yaşamdaki kadın ve erkek rollerinin bir kültürel karşılaşma mekanı olarak chat ortamına nasıl yansıdığı irdelenmeye çalışılmaktadır. Araştırmada yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi kullanılarak üçü kadın, ikisi erkek beş kişiyle görüşülmüştür. Kadın ve erkek toplumsal cinsiyet rollerinin tıpkı gerçek yaşamda olduğu gibi yansıdığı bir ortam olan chat, kadınlar ve erkekler tarafından farklı amaçlarla yapılmaktadır. Kadınlar, daha çok aile bireylerinden haber alma ve arkadaşlarla sohbet etme amacıyla chat yaparken, erkekler yeni kadınlarla tanışma ve chat'te başlayan ilişkiyi mümkün olan en kısa sürede gerçek yaşama taşıma amacı taşımaktadırlar. Avantaj ve dezavantajları ile farklı bir iletişim olanağı sunan chat aynı zamanda yazılı ve sözlü kültürün özelliklerini birarada barındıran melez bir iletişim yapısına sahiptir. Chat, özellikle kadınlara kendini ifade etmek için önemli bir alan açmaktadır

Abstract

This study attempts to investigate how gender roles of men and women in daily life reflect into chat environment as a meeting place. For this research three women and two men were interviewed by using semi-structural interviewing techniques. Online chat that is an environment reflecting male and female gender roles in the society just like it happens in real life, is used for different purposes by women and men.

While women mainly chat to hear from the family members and talk to friends, men's main purpose for chat is to meet women and take this new relationship that started with chat to real-life as soon as possible. Offering a different communication opportunity along with its advantages and disadvantages, chat also is a hybrid communication structure that contains the specifications of written and verbal culture together. Chat offers an important ground for self-expression, especially to women.

..... / .....

Giriş

Bir kültürel karşılaşma mekanı olarak 'chat ortamı'nın incelendiği bu küçük araştırmada özellikle günlük yaşamdaki kadın ve erkek rollerinin sanal ortama nasıl taşındığı, kadın ve erkeklerin 'sanal alemde' nasıl var oldukları irdelenmeye çalışılmaktadır. IRC ("*Inter Related Chat*") diğer adıyla chat programları, istendiğinde kimlik ve kişilik özelliklerinin kolayca gizlenebileceği (*personal anonymity*), karşıdaki insan/insanlarla önyargısız ve güvenli bir şekilde yazışılabilir ortamlardır (Çavuş 2003). Chat, bilişim teknolojilerinin hızlı bir biçimde değiştiği, geliştiği bu dönemde insanın olağan iletişim ihtiyacını gidermenin en kolay ve görece ucuz yollarından biri. Tıpkı gerçek yaşamda fiziksel olarak kurulmuş, 'seyirlik mekanlar' olarak adlandırabileceğimiz bulvar, alışveriş merkezi, bar ve kafeler gibi chat ortamı da heteroseksüel kadın ve erkeklerin, gey ve lezbiyenlerin, farklı sınıfsal ve kültürel özelliklere sahip insanların aynı zamanda cinsel hazzı da içinde barındırabilen bir iletişim amacıyla bir araya geldikleri sanal bir mekan olarak algılanabilir.

Verili bir toplumsal cinsiyet kültürünün ürünleri olan kadınlık ve erkeklik rollerinin; kendi kurallarını, avantaj ve dezavantajlarını dayatan yeri bir mekan olarak chat'e nasıl yansıdığını görebilmek için bu çalışmada üçü kadın ikisi erkek, beş kişiyle görüşme yapılmıştır. Araştırmada, yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme yönteminde, ana hatlarıyla belirlenmiş olan konu ile ilgili bazı temel bilgilerin edinilmesi ve görüşme sırasında rotanın kaybedilmesini engelleyen kimi sorular dışında, görüşmecinin anlatımına müdahale edilmez. Daha çok sohbet havasında geçen yarı yapılandırılmış görüşme, araştırmacı ve görüşülen kişi arasında etkileşime olanak sağlayan bir yöntemdir. Bu araştırmada da, internetle ilişkilerinde chat'in kapladığı yeri anlayabilmek için görüşme yapılan kişilere öncelikle, ne kadar sıklıkla ve ne kadar süreyle internete girdikleri, interneti hangi amaçlarla kullandıkları, düzenli olarak takip ettikleri web siteleri olup olmadığı, internette kaldıkları sürenin ne kadarını chat yaparak geçirdikleri vb. sorular yöneltilmiştir.

1.1. Neden ICQ?

Görüşme yapılan kişiler şu anda en yaygın biçimde kullanılan chat programlarından biri olan ICQ'da chat yapanlar arasından seçilmiştir. 1996 yılında dört İsraili genç tarafından kurulan Mirabilis Ltd'nin ürettiği bir chat yazılımı olan ICQ (açılımı '*seni arıyorum*' anlamına gelen - *I seek you*), 1998'de AOL (America Online) tarafından satın alındı¹. Eklenen yeni özelliklerle her geçen gün kullanım olanakları

artan ICQ'nun 2004 Haziran rakamlarına göre, kullanıma açıldığı Kasım 1996 yılından bu yana iki yüz kırkbeş ülkede yüz altmış milyon kullanıcısı bulunduğu belirtilmektedir². Yaygın biçimde İngilizce olarak kullanılan programın onsekiz ayrı dilde sürümü bulunuyor. Bunlardan biri de Türkçe'dir.

1.2. Türkiye'deki Bilgisayarlaşma Oranı ve İnternet

Türkiye'deki chat ortamını incelerken genel olarak bilgisayarlaşma durumu ve internet erişimi rakamlarına da bakmakta fayda var. Telekomünikasyon Kurumu'nun web sitesinde yer alan grafikte, Türkiye'deki internet kullanıcı sayısı 2003 yılında beş milyon olarak görülmektedir³. Tübitak-Bilten'in 2000'de yayımladığı Bilgi Teknolojileri Yaygınlık ve Kullanım Araştırması'nda yer alan verilere göre, evinde internet bağlantısı olanların yüzde 23'ü interneti e-postalarına bakmak, yüzde 22.3'ü merak ettiği konularda bilgi edinmek, yüzde 16.5'i arkadaşlarıyla chat yapmak ve yüzde 7'si ise yeni kişilerle tanışmak amacıyla kullanmaktadır.

İnternetin ilk olarak 1993 yılında kullanılmaya başlandığı Türkiye'de internet kafelerin yaygınlaşmaya başlaması 1990'lı yılların sonuna denk gelmektedir. İstanbul'da internet kafeler üzerine yapılan bir araştırmaya göre, bireylerin internet kafelere gitme amaçları ve oranları şöyle sıralanıyor: Oyun oynamak yüzde 36, enformasyona erişim yüzde 27, elektronik posta iletişimi yüzde 21 ve chat yüzde 16. İnternet kafelere gitme amaçları arasında ilk sırada yer alan oyun oynama konusu incelendiğinde, kadınların yüzde 41'inin oyun oynamadığı görülmektedir. Oyun oynayanların yüzde 18'i fantezi ve yüzde 15'i spor oyunları, erkeklerin ise yüzde 32'si aksiyon oyunları oynamaktadır (Çavuş 2003).

Kasım 2000 ve Haziran 2001 Eurobarometer verilerinde cinsiyete dayalı internet erişimi konusunda AB ortalamasını görmek için bakıldığında çarpıcı bir "eşitsizlik" durumu dikkat çeker. Kasım 2000 için internet erişiminde AB ortalaması kadınlar için yüzde 20.9, erkekler için 30.9, Haziran 2001 için internet erişiminde AB ortalaması kadınlar için sadece yüzde 28.9 iken, erkekler için yüzde 40.5'tir. 2000 yılı itibarıyla Danimarka'da kadınların yüzde 56'sının interneti kullanabilmesi AB üyesi ülkeler içinde en yüksek oranı oluşturmaktaydı (Binark 2003: 143).

İnternet üzerinde aktif olan erkeklerin dünya genelinde de kadınlara göre çok daha fazla olduğu farzedilmektedir. Liska ve Grune tarafından yapılan araştırmaya göre, internet üzerindeki yüzde 10-21'i kadındır (Liska ve Grune 1999:35). Burada Liesbet van Zoonen'in yakın tarihli bir araştırmasının sonuçlarını aktarmakta fayda var. van Zoonen'in evde bilgisayar ve internet kullanımı ile toplumsal cinsiyet ilişkisini incelemek üzere yaptığı araştırmanın sonuçları oldukça ilginçtir. van Zoonen ve ekibi 20 ve 30 yaşları arasında, birlikte yaşayan, çocuğu olmayan ve evlerinde bilgisayar ve internet erişimi olan 24 genç çiftle görüşmeler yaparak, onlara enformasyon ve iletişim teknolojilerini kullanma biçimleri hakkında çeşitli sorular sormuştur. Bu görüşmelerin sonucunda, ortaya dört türlü medya ya da enformasyon teknolojisi kullanımı kültürü çıkmıştır. Bunlardan ilki, ev bilgis-

yarının ve internetin her iki eş (kadın ve erkek çift) tarafından da, kadının onları ne zaman ve nasıl kullanacağına karar veren erkeğin uzman olarak kabul edildiği kültürdür. Bu durum çiftlerin aşağı yukarı üçte birinde karşılaşılan bir durumdur. Çiftlerin hepsi bu bölüşümün gelenekselliğinin farkında olmasına rağmen buna aldırılmamaktadır, çünkü alıştıkları yaşam biçimi böyledir. Van Zoonen bu noktada internetin, geleneksel ilişkileri kurma, yeniden kurma ve sürdürme aracı olarak işlevinin ortaya çıktığını vurgulamaktadır. Görüşmeler sonucunda bulunan diğer bir enformasyon ve iletişim teknolojileri kültürü, van Zoonen'in 'müzakereci' olarak adlandırdığı kültürdür. Burada çift, aynı bilgisayarı kullanmak zorunda oldukları için interneti nasıl ve ne zaman kullanacakları konusunda birbirine danışmakta ve bir-biriyle konuşmaktadır. Bu çiftler aynı zamanda, interneti 'biz' oluşturmak için kullanılmaktadır, aksi halde iki farklı 'ben' ortaya çıkmaktadır. İnternet, geleneksel kültürden tamamen farklı bir şekilde, onların eşitlik ve birliktelik duygularının bir parçası haline gelmiştir. Bu müzakereci kültürde, internetin nasıl ve ne zaman kullanılacağı konusunda bir anlaşmazlık olduğunda sorun, önceliğin "iş olana" tanınmasıyla çözüme kavuşturulmaktadır. Bu kültürde internet işle bağdaştırılmaktadır ve iş her zaman başta gelmektedir, böylece işi olan interneti ilk kullanma hakkına sahip olan kişidir. Ve eğer bu durum gerçekten bir sorun yaratacaksa, işten dizüstü bilgisayarın getirilmesi ya da eve yeni bir bilgisayar alınması gibi pratik çözümler bulunması yoluna gidilmektedir. Bu tür çözümlerle birlikte, müzakereci kültür yerini, evin her bireyinin kendi teknolojisine sahip olduğu bireyselleşmiş bir kültüre bırakmaktadır. Bu bireysel kültürde toplumsal cinsiyetin daha az sorun haline geldiği görülmektedir. Dördüncü kültür ise, geleneksel ilişkilerin tamamen tersine çevrildiği ve kadının interneti kullanan, onunla ilgili kararlar veren ve tabiri caizse ona anlamını kazandıran kişi olduğu kültürdür. Ancak ilginç olan, son örnekte kadının alanı sahiplenmesinin, erkeğin bütün gün bilgisayarla çalışması nedeniyle, iş dışı zamanlarında aynı etkinliği yinelemekten kaçınmasına dayanmasıdır. Bu küçük çalışma, internetin toplumsal cinsiyetle ilişkili olarak ilerlemeci, muhafazakar ya da belki bütün kategorileri aşan bir güç olmasının, farklı bağlamlara ve internet kullanımının üzerindeki etkilere bağlı olduğunu göstermektedir (van Zoonen 2001:235-242).

1.3. Chat'te Kuralları Kim Koyuyor?

Kullanıcıların chat'te birbirleriyle tanışıp tanışmamaya karar verirken kullandıkları en önemli ölçüt "info" olarak adlandırılan, yaş, cinsiyet, meslek, yaşanılan yer, ilgi alanları gibi çeşitli kısa ve tanıtıcı bilgiler.

"Gelişen Sayısal Etkileşimli Forum'da Katılımcı Hakları ve Kurallar" özdenetlenmesinde kısaca, "İnsanlara sana davranılmasını istediğin gibi davran" şeklinde özetlenebilecek altın kural şöyle ayrıntılandırılabilir: "Görüşlerini ifade etme ve seyirci olma hakkına sahipsin. Öğrenmen ve öğretmen beklenmektedir. Aynı fikirde olmama ve yanıt verme hakkına sahipsin. Fikrini değiştirme ve sessiz kalma ayrıcalığı vardır" (D.Tapscott'dan aktaran Sørensen 2001:4).

Aslında kontrol edilemeyen ama belli bir chat etiği yerleştirmeyi amaçlayan yazılı kurallar ICQ'ya ilk kayıt olurken okutulmaktadır. Bunların dışında temel olarak daha önceden belirlenmiş, ancak chat yapan kişiler tarafından karşılıklı değiştirilip, çeşitlendirilebilecek kurallar mevcuttur. Hiç değilse ilk karşılaşmalarda belli nezaket sınırları içinde konuşmak, ICQ'dan çıkarken, yani sohbet sona erdirilmek istendiğinde veda sözleri söylemek gibi.

1.4. Nasıl Bir İletişim?

Chat ortamının sohbetteki en belirleyici yanı -en azından ilk aşamada- fiziksel karşılaşmayı dışlıyor olmasıdır. Dolayısıyla yüzyüze sohbetteki karşılıklı jest ve mimiklerin görülmesi, göz göze gelmesi, beden dili gibi iletişimin en temel unsurlarına başvurulamamaktadır. Ya da telefonda konuşurken kullanılan ses tonu, vurgulama, konuşma biçimi özelliklerinin hiçbiri chat'te mevcut değildir. Dolayısıyla, alışlagelinen iletişimin bildik kontrol mekanizmaları, güven sağlayan işaretler sanal iletişim ortamında bulunmamaktadır. Bu nedenle chat'te karşılıklı konuşurken yanlış anlamalara yol açmamak ya da vurgu yapmak için noktalama işaretlerinin yanı sıra birtakım işaretler de kullanılmaktadır.

Gülümseme anlamına gelen smiley :-), üzgün olmayı anlatan :-(, bir muziplik ifadesi olarak :-P, göz kırpmaya anlamına gelen ;-), şaşkınlık ya da korku ile bağırma anlamına gelen :-o gibi. Hatta ICQ'nun yeni sürümlerinde artık bu işaretler hareketli ya da hareketsiz ikonlar halinde hazır olarak kullanıma sunulmaktadır.

Ancak tüm bu önlemlere rağmen karşıdakinin söylediklerinde ne kadar samimi olduğu anlaşılacak kadar, yalnızca varsayılmaktadır. Chat mekanı birçok avantaj ve dezavantajı aynı anda barındırmaktadır. Örneğin günlük yaşamda sürdürülmek istenmediği halde sürdürülmek zorunda kalınan ilişkiler chat'te bir çırpıda ignore (önemsememe) ya da delete (iptal) edilebilir. Ya da bireyin ayıp olur gerekçesiyle sakladığı, içinden geçen gerçek tepkiler chat'te utanmadan, sıkılmadan dile getirilebilir. Bu, insanı özgürleştiren, rahatlatan bir olanaştır. Ama her ne kadar chat'in kendi kurallarından biri de olsa, insan ilişkilerinin bu kadar kolay gözden çıkarılabiliyor olması, kişilerarası iletişimde sorumluluk hissedilmeyişi, belli bir etik rahatsızlık hissi yaratmaktadır. Ama kişiler arasında çok çabuk ilişki kurulabilmesi, zaman ve mekan sınırının ortadan kalkması, dünyanın dört bir yanından insanların chat ortamında tanışmasını ve her nasıl olursa olsun bir iletişim kurulmasını sağlamaktadır. Ancak gerçek yaşamdaki kültürel kodlanmalar chat mekanı kullanan insanlar tarafından ortama taşınmaktadır. Fakat kimlik değiştirerek konuşmak mümkün olduğu için aslında 'ben' ve 'öteki' üzerinden kurulan kimlikler arasındaki sınırlar da geçişken hale gelebilmektedir.

1.5. Sözlü Kültür - Yazılı Kültür Ayrımında Chat

Walter Ong, Sözlü ve Yazılı Kültür isimli kitabında sözlü ve yazılı kültür arasındaki ayrımın ilk olarak, ancak elektronik çağda kavranmaya başladığını söylemek-

tedir. Elektronik çağ, ikincil sözlü kültür çağıdır; varlığı yazı ve matbaa teknolojilerine dayanan telefon, radyo ve televizyona özgü sözlü kültürün çağıdır (1995:15). İnternetin 1990 yılında sivil kullanıma açıldığını hatırlayacak olursak (Geray 1995), Ong'un 1982'de yayımlanan bu kitabında internetten, internet temelli iletişimden söz etmesi beklenemezdi. Ancak, Ong'un ses kayıt aletleriyle yapılan söyleşiler için yaptığı şu nitelermeler kolaylıkla chat için söylenebilir:

"Yeni araç, eski olanın komununu hem pekiştirir, hem değiştirir; matbaa kültüründe karşılıklı konuşmaların rahat, kuralsız olduğuna inanıldığı için söyleşiler de, yeni, bile bile doğallaştırılmış bir ortamda yapılır (halbuki sözlü kültürde konuşma, ciddi ve resmi bir olaydır)...Elektronik teknoloji, telefon, radyo, televizyon ve çeşitli ses kayıt araçlarıyla da bizi "ikincil sözlü kültür çağı"na sokmuş bulunmaktadır. Katılımcı gizemi, topluluk duygusunu geliştirmesi, yaşanan anı odaklayışı, hatta sözlü kalıpları kullanışıyla, bu ikincil sözlü kültür, "birincil" sözlü kültüre şaşılacak derecede benzemektedir. Fakat yeni sözlü kültür, daha amaçlı ve bilinçlidir; temelini, araçların üretimi, işleyişi ve kullanımı için gerekli olan yazı ve matbaa oluşturur...Yazıdan önce insanlar, grup bilincini başka bir seçenekleri olmadığı için geliştirmişlerdir. Bugün ise, grup bilincimizi bilinçli olarak programlamaktayız... Birincil sözlü kültür insanı kendi içine dönme şansını pek olmadığından dışa dönükken bizler yeterince içe dönük olduğumuz için artık dışa dönüyoruz (Ong 1993:16-162).

Chat'in sözlü değil, yazılı kültürün bir parçası olduğunu iddia edenlerin sayısı hiç de az değildir. Örneğin Siber-psikiyatrist olarak da tanımlanan araştırmacı Sherly Turkle, online iletişimin çoğu bakımdan yazılı olana, yazmaya ve okumaya geri dönüş anlamına geldiğini düşünenlerden biridir (1999:45). Yine bir psikiyatrist, Erol Göka da chat'leşme sırasında yapılanın, konuşma değil yazışma olduğunu iddia etmektedir. Bir metin olarak ele aldığı chat yazışmalarını Hermönetik açısından değerlendirmektedir:

"Eski zamanlardan tek fark, yazışmanın niteliğinde değil hızındadır. Yani bir 'chat' metni, yazılı metnin iletişimdeki tüm zaafalarını aynen taşımaktadır. Yazdığımızda artık yazı bizim değildir; okuyan insanın onu nasıl anlayacağını denetleme şansımız yoktur; onun insafına kalmış durumdayızdır. Bu anlamda biz yazıyı karşımızdaki insana değil, onun hayal dünyasına gönderiyoruzdur. 'Chat'teki iletişim, iki insan arasındaki değil, çoğu zaman birbirini hiç tanımayan iki hayal dünyası arasındaki ilişkidir" (2001:201).

Nasıl ki genel anlamda internet hem yazılı hem görsel kültürün özelliklerini etkileşimli bir biçimde bünyesinde toplamışsa, chat de sözlü ve yazılı kültürün özelliklerini taşıyan melez bir iletişim modeli sergilemektedir.

Liesbet van Zoonen'in de belirttiği gibi, internetin ve özellikle World Wide Web(www)'in ortaya çıkmasıyla yeni enformasyon ve iletişim teknolojilerinin, hem dişil bir niteliğe sahip olduğu hem de ikili bir kategori olarak toplumsal cinsiyetin

aşılması anlamında büyük bir coşkuyla karşılandığı bilinmektedir. Sherly Turkle, Dale Spander ya da Sadie Plant'in başını çektiği çok sayıda feminist kuramcı, network teknolojisinin özellikle dışıl bir niteliğe sahip olduğunu iddia ederek, onun iletişimsel niteliğini, gruplar ve cemaatler yaratmaya açık olma durumunu dışılıkla bitştirmişlerdir. Onlara göre bu teknoloji, insanları ve makineleri bir araya getiren bir tür dokuma etkinliğidir; yani internet dışıl bir dokuma teknolojisidir (van Zoonen 2001: 236).

2. Kadın ve Erkeklerin Chat Yapma Amaçları

49

Yapılan görüşmelere dayanarak kadın ve erkeklerin farklı nedenlerle chat yaptıkları iddia edilebilir. Bu çalışmanın sınırlılıklarından dolayı genelleştirilemese de, kadınların daha çok sohbet amaçlı chat yaptıkları ve chat'i günlük yaşama taşımayı tercih etmedikleri söylenebilir. Erkekler ise chat'i günlük yaşama taşımak amacıyla yapmaktadır. Örneğin, fotoğraf alışverişi, telefon edilmesi ve ardından buluşmak gibi.

Turkle, kadınların internet'te ve "chat"teki tavırlarının ve kullanma nedenlerinin erkeklerden çok farklı olduğunu belirtmektedir:

"Gittikçe artan sayıda kadın artık net'teler. Ama beni vuran nokta, aldığım mesajların çoğunlukla erkeklerden geliyormuş gibi görünmesi. Kadınların çoğunlukta olduğu sanal ortamlarda bile bu böyle. Kadınlar erkeklere oranla daha az görünmek eğilimindedirler, çünkü birçok erkeğin dahil olduğu kaba külhanbeyi chat odalarıyla karşılaştırıldığında, kadınlar, sohbetlerine kişisel elektronik postaları aracılığıyla devam etmeyi yeğlemektedirler. Kadınların çoğu, internete aile bireyleri ile bağlantıda kalmak amacıyla giriyorlar. Örneğin, çocukları üniversitede okuyan bir ebeveyn interneti onlarla iletişim kurmak için kullanabilmekte. Ebeveynler, çocuklarının her gün en azından elektronik postalarına gelen mesajları kontrol etmek için internete girdiklerini ve mesajlarına, zamanlaması kötü bir telefondan çok daha farklı bir şekilde cevap vereceğini biliyorlar. Daha önce var olmayan bir kanal açılmakta... Bilgisayarların kişisel gelişim, kişisel beceriler ve uzmanlık kazanmak, yeni tarz ilişkiler kurmak, dünyanın her yerindeki arkadaşlar ve aile bireyleri ile doğrudan ve samimi şekilde iletişim sağlamak konusunda dramatik, yeni olanaklar sundukları kanısındayım"(1999:47-48).

Araştırmaya kaynak oluşturan görüşmeler, alt orta ve orta sınıftan kişilerle yapılmıştır. Görüşme yapılan kişiler internet okur yazarı olan, sürekli internet erişimi bulunan, tümü iyi üniversitelerden mezun ve belirli bir meslek alanında çalışmakta olan kişilerdir. Görüşmecilerin sosyal ve kültürel özellikler açısından birbirine benzer olması ve büyük çeşitlilikler göstermemesi araştırmacı tarafından özel olarak yapılanmamış, tamamen tesadüfidir. Araştırma, kadın ve erkek rollerinin chat ortamına yansımaları merkeze aldığı için, bu değişkenler, ikincil öneme sahip

olmuş ve arka planda kalmıştır. Görüşülen kişilerin sözüne en az düzeyde müdahale etmek amacıyla görüşme metinleri olabildiğince doğal haliyle metnin içine taşınmıştır.

Görüşülen kişiler; kısaca belirtilecek olunursa:

H-28 yaşındadır, erkektir, elektrik elektronik mühendisidir, arkadaşıyla bir evi paylaşmaktadır.

T-52 yaşındadır, kadındır, tiyatro yazarıdır ve yalnız yaşamaktadır.

M-25 yaşındadır, kadındır, akademisyendir, sevgilisiyle birlikte yaşamaktadır.

B-27 yaşındadır, kadındır, haftalık bir gazetede yöneticidir ve yalnız yaşamaktadır.

C-33 yaşındadır, erkektir, avukattir, yalnız yaşamaktadır.

Görüşülen kadınlardan ikisi chat yapmayı günlük ya da hatıra defteri tutmaya benzetmektedir. Biri ise, eski dönemlerdeki mektup arkadaşlığı ile chat arasında benzerlikler kurmaktadır. Chat yapan erkekler acaba chat üzerine nasıl kafa yormaktadır? Bu sorunun yanıtı şu şekilde verilmektedir:

H: "Bu aralar iş aradığım için hemen her gün internete giriyorum ve insan kaynakları sitelerine bakıyorum, itiraf.com'da vakit geçiriyorum. ICQ'da konuştuğum kişileri ben buluyorum. Çünkü Türkiye'de genelde erkekler saldırıyor. Arkadaş listemdekilerin dörtte biri daha önceden hayatımda yer alan insanlar. Yeni tanıştığım kişilere özelliklerimden söz ediyorum ama ismi mi ve özel şeyleri pek açıklamıyorum. Listemdekilerin hepsi kadın. Erkeklerle konuşmayı ben tercih etmiyorum. Çünkü netteki sohbet genellikle cinselliğe dayanıyor. Erkek arkadaşlarım zaten var. Benim orada aradığım, dışarıda buluşup sohbet edebileceğim, bir şeyler paylaşabileceğim karşı cinsten insanlar bulmak. Bunu yüzyüze görüşmeye taşımak tek amaç değil. Sohbetin ilerleyen aşamalarında telefonla görüşme, karşılıklı fotoğraf göndermeler oluyor. Şu ana kadar nette tanıştığım ve daha sonra yüzyüze görüştüğüm üç dört kişinin hepsi de kadın."

C: "1996'dan beri internete giriyorum. Her gün iki saat netteyim. Kendi arkadaşlarımla ve listemde olanlarla konuşuyorum. Şu anda listemdekilerin beşte biri nette tanıştığım insanlar ama yoğun olarak chat yaptığım dönemde neredeyse tamamı nette tanıştığım insanlardan oluşuyordu. Zaten eski büyüme kalmadı. Artık gönderdiğim mesajlara cevap daha az geliyor. Yoğun olarak uğraştığım dönemde günde yedi-sekiz saatimi chat'te harcıyordum. Önceden ofiste sürekli internet bağlantısı vardı, bir de akşamları notebook'tan bağlanıyordum. Şimdi sadece işyerinden gündüz saatlerinde giriyorum."

Kadınlar ise chat yapma edimlerini aşağıdaki şekilde açıklamaktadır. Her üç kullanıcıya bakıldığında şu kullanma amaçları ön plana çıkmaktadır: Haberleşme ve sohbet etmek. Burada chat'in haberleşme işlevi, daha önceden bilinen kişilerle, örneğin aile bireyleri ve arkadaşlar için kullanılırken, sohbet işlevi yeni dostluklar kurmak ve geliştirmek için kullanılmaktadır. Böylece erkek ve kadın chat kullanıcılarının, chat'i kullanma amaçlarının farklı olduğu ortaya çıkmaktadır.

T: "Kızlarımla nette karşılaşmak için gün boyunca girer çıkarım [Kızlarından biri Ankara dışında, diğeri ise yurtdışında yaşamaktadır]. İnterneti daha çok haberleşme amacıyla kullanıyorum. Neredeyse her girdiğimde bir saatten fazla kalıyorum, yani günde beş-altı saatim nette geçiyor. ICQ'yu keşfettiğim ilk bir ay dışında kendim birilerini arayıp da benimle arkadaş olur musunuz demedim, daima bana talep geliyor."

M: "İnterneti çeşitli aramalar yapmak için kullanıyorum. Mail gönderme dışında online gazeteleri ve bazı kültür edebiyat dergilerini okuyorum. Altı aydır chat yapıyorum. İş durumuma göre süre günde bir saatten beş saate kadar değişebiliyor. ICQ kullanıyorum. Ama internette olduğum saatleri daha çok chat yaparak geçiriyorum. Listemde daha önceden tanıdığım arkadaşlarım ve ailemden kişilerle nette tanıştığım insanların sayısı hemen hemen birbirine eşit.

Uzun saatler boyunca bilgisayarda çalışan insanlarda, kapalı bir mekanda sürekli yalnız kaldıkları için, chat yapma merakı oluyor. Chat yapmaya başlamadan önce chat hikayeleri anlatılırdı ve bana çok komik gelirdi. Normal hayatta bile aynı dilden konuşacağımız insanlar çok olmadığı için, verimli sohbetlerin doğabileceğine inanmıyordum. Ama belli bir süre içinde chat'te iki üç tane hakikaten çok güzel sohbet edebildiğim insanla tanıştım."

B: "Beş yıldır iş hayatının içindeyim ve işim gerektirdiği için ofis saatleri içinde internetteyim. Haftanın beş günü ofis saatleri içinde iş ağırlıklı oluyor ama ICQ sürekli açık.

İşimiz habercilik olduğu için düzenli olarak haber sitelerini takip ediyorum. Ayrıca hobi amaçlı olarak müzik sitelerini ziyaret ediyorum. Bunun dışında internetten alışveriş yapıyorum. Chat listemde İstanbul'daki iş arkadaşlarım ağırlıklı olarak yer alıyor. ICQ, telefondan daha ucuz ve anında bir mekanizma olduğu için hem zaman hem para tasarrufu sağlıyor. Bunun dışında nette tanıştığım, kendileri gelen üç dört kişi var listemde."

Görüşme sonuçlarından da görüldüğü üzere, kadınlar chat'in farklı bir ortam olduğunu daha kolay kabul etmekte, günlük hayattan farklı bir tecrübe yaşayacak biçimde davranmaktadırlar. Kadınlar, doğası gereği yüzyüze iletişimi devre dışı bırakan chat'i, yakınlarla haberleşmek, yeni insanlarla tanışmak ve sohbet etmek için kullanırlarken, sanal ortamda başlayan ilişkileri gerçek yaşama taşıma gibi bir talepleri olmamaktadır. Erkekler ise tam tersi, sanal ortamı da gerçek yaşamın bir uzantısı, bir parçası olarak kabul ettiklerinden, chat'te başlayan bir

ilişkinin, chat'te süren kısmını mümkün olduğunca erken tamamlayıp, bir an önce yüzyüze buluşmayı gerçekleştirmeye çalışmaktadırlar.

2.1. Chat Yapılacak Kişiyi Seçme Ölçütleri

Sohbet edilecek kişiyi ararken ya da gelen sohbet teklifini kabul ederken kullanılan en önemli ölçütü info'lar oluşturmaktadır. ICQ'ya ilk kayıt olduğunuz andan itibaren oluşturabileceğiniz, her an düzeltip değiştirebilmenize olanak tanıyan info; isim, meslek, burç, ilgi alanları, telefon, adres, web sitesi, fotoğraf gibi kullanıcının kendi özelliklerine dair anahtar bilgileri içermektedir. Görüşme yapılan kişiler chat yapacakları kişiyi seçme ölçütlerini şöyle anlatmaktadır:

H: "Bir mekanın ismi, orada çalınan müzik insanların ilgisini çeker. Chat'te de infolar, odaların ya da insanların aynası oluyor. Kişinin özelliklerine bakıyorum, ilgimi çeken olursa merhaba diyorum, eğer cevap gelirse geliyor, tanışılıyor. İşler çok iyi giderse gerçek yaşama da taşınabilir."

T: "Elli yaşından küçükleri olabildiğince kabul etmemeye çalışıyorum. Onların da söylemlerine, aynı dili konuşup konuşmadığıma dikkat ediyorum. Öyle yaşanmış şeyler vardır ki, aynı etkiyi yaratır. Ya da Oscar Wilde'in bir sözünü yazdığına, karşıdaki ne diyor bu kadın diye düşünmeyecek biri olmalı. Seçerken önce infolarına bakıyorum. Ama sonuçta orası sanal alem. İnsanlar lise mezunuyken bile ben master, doktora yaptım diyebiliyor. Ama küçük küçük zarflar var, ben de onları atıyorum, karşıdaki bu zarfları açıp beklediğim cevabı verirse konuşma devam ediyor, yoksa konuşmuyorum."

İnternet üzerinden konuşma, telefonun yerine geçtiği için listemde daha fazla yakın tanıdıklarım, arkadaşlarım, akrabalarım var. Listemde internet üzerinden tanıştığım yalnızca bir kadın var, o da lezbiyen. Listemdeki erkeklerin hepsi nette tanıştığım insanlar

Yalnız olan her insanda olduğu gibi 'kafama uygun birini bulur muyum' düşüncesi bende de var, ama henüz karşılaşmadım. Kafalarında net'e giren kadın=kolay kadın imajı var. Amacımın sohbet etmek olduğunu, hafif bir kadın olmadığını, ciddi olduğumu anladıklarında benden uzaklaşıyorlar. İkinci konuşmanın sonunda seni seviyorum demeye başlayanlar var. Erkekler tıpkı gerçek yaşamda olduğu gibi sanal alemde de kadınlardan daha özgüveni yüksek oluyor. Yetmiş iki yaşındaki bir adamla tanıştık. Adam sekiz tane apartmanı olsa çekilecek gibi değil, ama çok rahat bir biçimde genç, güzel, kültürlü bir kadın arıyor."

M: "Merhaba ve selam anlamına gelen MRB, SLM gibi kısaltmalarla söze girenleri baştan eliyorum. İlgi alanlarında bir yönetmenin ismi, alıntı yapılmış bir söz gibi şeyler az çok kültür düzeyi hakkında çok yanlış olmayan bir bilgi veriyor. Chat'i gevik yapmak için kullanmıyorum. Aslında normal hayatta sohbet edebildiğim gibi insanlar tercihim oluyor. En azından zeka ve mizah olmalı. Çalışırken de ICQ'yu açtığım oluyor, ama dikkat dağıtan bir şey. Geceleri sırf chat amaçlı girdiğim de oluyor."

Tanıdıklarım dışında sadece erkeklerle chat yapıyorum. Açtığınız anda zaten bir sürü yerden mesaj gelir, yani birilerini aramaya gerek kalmaz. Kadınlardan böyle bir taleple karşılaşmadım. Genellikle lezbiyen taklidi yaptığını düşündüğüm erkeklerden mesaj geliyor. Bir iki tane kadın olduğunu düşündüğüm kişiyle karşılaştım, onlardan da "Yirmi kadına merhaba dedim neden kimse cevap vermiyor" gibi mesajlar geldi. Ben de durumun nedenini açıkladım, sonra devam etmedik."

B: "Listemdeki nette tanıştığım insanların çoğu erkek. Kadın nick'yle nette yer aldığınız zaman da bayanlar pek rağbet etmiyor. İnternetin, her ne kadar kültürel bir mekan olsa da, yine de insanların karşı cinsle beslediği bastırılmış ilgisini yansıttıkları bir mekan olarak değerlendirildiğini düşünüyorum. İnsanlar kendilerini gizleyip farklı bir formata sokabildikleri için belki cazip geliyor

Kadınlar erkeklere nazaran interneti biraz hobi, biraz arkadaşlık amacıyla kullanıyor olabilirler. Şu an listemde bulunan ve nette tanıştığım arkadaşlarımdan biri Rus bir bayan ve hala çok iyi görüşüyoruz. Kadınlar kendi dertlerini, sorunlarını, hobilerini normal hayattaki arkadaşlarıyla paylaştıkları biçimde paylaşabiliyorlar, ama erkekler, sanıyorum chat'e biraz daha cinsel ağırlıklı olarak bakıyorlar. En nitelikli, en kafa dengi erkekler bile, eğer sen bir tavır koymazsan, üçüncü dördüncü cümlede fotoğrafını görmek istiyorlar. Belki bundan sonrası tamamen sohbete gidiyor, ama erkek yine karşısında güzel bir kadın hayal etmek, görmek istiyor. Sanal seks yapma amacıyla girip bunu talep edenler çok fazla.

Nette tanıştığım ve listemde bulunan dört kişi de yabancı. Yabancı dilimi geliştirmek, diğer kültürlerle biraz daha yakın olmak adına yapıyorum. Ayrıca yabancılar chat kültürünü Türklere daha fazla kavramış gibi geliyor bana. Çünkü Türklere de bu söylediğim olumsuz şeyler daha çok yaşanıyor."

C: "Chat'te kadınlarla havadan sudan, infosundaki ilgi alanlarından bir şeyler çıkarıp konuşuyorum. Chat'te herkes kendinin en güzel olduğu fotoğrafı gönderiyor. Kadınlar bikinili fotoğraflarını koyuyor. ICQ listemdekilerin hepsi kadın. Erkeklerle hiç tanışmadım. Zaten dışarıda bir sürü erkek arkadaşım var. Kültür muhabbeti, sinema geyiği, politik bir şeyler konuşmayı asla yapmam. Bu işin asıl numarası white pages'ten insan bulmak. Yoğun olarak kullandığım dönemde, kızlarla dışarıda tanışmak için kullanıyordum. Çok iğrenç bir şey yapıyordum. White pages'ten sırayla 23-29,30-39 yaş grubunda Ankara'da olan ve online olanları buluyorsun. Ankara'yı özellikle seçiyorum, buluşması kolay olsun diye. Bir de Rusları seçiyorum, St. Petersburg. Sonra kızların hoşuna gidecek enteresan bir cümle yazıyorsun. Copy paste ederek 30-40 kişiye gönderiyorsun, beş altısından cevap geliyor. Sonra onların infosuna bakıyorsun ve onların senin infona bakmasını sağlıyorsun. Infomda mesleğim avukat yazdığı için, kızlar da genellikle evlenecek koca aradığı için ilgileniyorlar ve muhabbet doğuyor. Ben infolarına bakıp elemiyorum. Önemli olan mümkün olduğunca çok kişiyle konuşmak. Bir saat içinde fotoğraf geliyor. Buluşma teklifi de genelde benden geliyor.

Zaten hayatta da öyle değil mi? İlk adımı erkek atıyor. Nette tanıştıklarımdan 30 tanesiyle dışarıda görüştüm. Yaklaşık 20'siyle yattım. Diğerleriyle de bir daha görüşmedik. Bir iki tanesini şişman ve çirkin buldum, bir iki tanesi de beni öyle bulmuş olabilir."

Görüşme sonuçlarına baktığımızda, kadınların chat yapmak için özellikle ilgilendikleri alanlarda sohbet edebilecekleri kişileri seçtikleri açıktır. Örneğin M, gerçek yaşamda sohbet edebildiği gibi insanları tercih ettiğini söylerken, B, yabancı dilini geliştirmek ve farklı kültürler tanımak için yabancı erkeklerle sohbet ettiğini söylemektedir. T ise, sohbet edeceği kişide eğitim düzeyi, hayata bakış açısı, deneyimleri ve ilgi alanları bakımından bir denklik aramaktadır. Erkeklerden H de ilgi alanları açısından bir benzerlik aramakla birlikte, onun da nihai amacı tıpkı C gibi, ilişkiyi gerçek yaşama taşımaktır. C için hemen hemen tek kıstas, dışarıda buluşulabilecek ve birlikte olunabilecek kadar güzel olması gibi görünmektedir.

2.2. Kadın ve Erkek Rollerini Chat'e Ne Kadar Taşınıyor?

Bu sorunun yanıtı, "hemen hemen tümüyle" olabilir. Görüşülen kişilerin hepsi de kadınların gerçek yaşama oranla chat ortamında daha özgür davrandığını ve kendini daha rahat ifade ettiğini belirtmekle birlikte, kadınlık ve erkeklik rollerinin sanal aleme tıpkı gerçek yaşamda olduğu gibi yansıdığını söylemektedir. Bu da göstermektedir ki, kadınlık ve erkeklik, chat ortamında yeniden üretilmektedir. Yani, nasıl ki gerçek yaşamda, geleneksel ve kültürel olarak, bir kadınla bir erkek arasında bir ilişki başlaması söz konusu olduğunda, ilk hareketin erkekte gelmesi beklenmekteyse, chat'te de genellikle ilk sohbet, ilk fotoğraf isteme, telefonlaşma ya da buluşma talebi erkeklerden gelmektedir. Gerçek yaşamda, genel geçer kıstaslar göz önünde bulundurulduğunda, erkeklerin birlikte olacakları kadında aradıkları özellikler arasında ilk sırada güzelliğin, kadınların erkeklerde aradığı özellikler arasında ise saygın bir meslek ve kariyer, dolayısıyla iyi bir gelirin olduğu söylenebilir. Bu kıstaslar, aynı biçimde sanal ortama da yansımakta, sanal bir ortamda sohbet etmek ve ilişki yaşamanın tüm sınırsızlığı denenmek yerine, gerçek yaşamın değerleri ve kurallarına sıkı sıkıya bağlı olarak chat yapılmaktadır. Görüşme yapılan kişilerin kadın ve erkek rollerinin chat'e yansımalarına ilişkin görüşleri aşağıdaki gibidir:

H: "İlk başta arayan yüzde doksan erkek oluyor. Bence bu ülkedeki insanların yetişme biçimiyle ilgili. Türkiye'de erkek daha özgür, gerçi Türkiye'nin yapısını alıp nete taşıyamazsın, çünkü belli kesimler nete giriyor. Ama bir bayanı düşünürsek, sana merhaba diyen yüzlerce adam var, o yüzden herhalde daha seçici oluyorlar. Çünkü bir sürü alternatifleri var. Çoğu konuşacağı kişileri bulmuş oluyor. O yüzden erkekler genelde amacına ulaşmıyor. Kadınların seçme şansı daha fazla olduğu için daha şanslılar."

T: " Kadın ve erkek rolleri internete gerçek yaşamda olduğundan daha fazla taşıyor. Çünkü kadın olarak kendini orada gösterdiğinde bu kadınla her şey yapılır, her şey söylenebilir diye düşünülüyor. Orada zaten kadına bakışını görüyorsun. Senin bilerek söylediğin birtakım sözlere onlar çok maço bir tavırla karşılıklar verebiliyorlar

ilk chat yapmaya başladığımda Amerika'dan biriyle konuştum, bana horozunun büyük olduğunu söyleyerek lafa girdi, ayak fetişisti olduğunu söyleyerek devam etti. Oysa amacım yurtdışından, farklı kültür almış biriyle sohbet etmekte. Chat ortamında özelliklerini görebildiğim, benim seçmem için orada duran elli tane adam var. Seçme şansım var. Ama gerçek yaşamda bu olamaz."

M: "Normal hayattaki kadın erkek rolleriyle chat'tekilerin ilginç biçimde benzediğini düşünüyorum. ICQ kullanan erkek sayısı daha fazla sanırım. Hele gece chat yapan kadın sayısı daha da az.

Görece özgür bir ortam ve bizim gibi sözlü kültüre dayalı bir toplum için çok uygun bir araç. Chat konuşmanın bir türü, buna, birebir yazı diyemeyiz. Ama bir yandan da bize uzak, çünkü yazıyorsun. İster istemez cümlelere dikkat ediliyor, cümle kuruluyor. Bunun olumlu ve verimli olduğunu düşünüyorum. İnternetin bir de büyüğü bir yanı var. İnsanların birbirini tanımamasının bulunduğu bir sürü olanak var. Hepimizin hayatında olan flört ihtiyacını karşılıyor. Ama seksle ilgili her şeyi reddediyorum, hiç ilgimi çekmedi. Chat'i günlük yaşamdan farklı bir şey gibi düşünmüyorum.

Erkeklerde fotoğraf isteme hemen oluyor. Bu, benim eleme nedenlerimden biri. Bunu bir şeyin aşaması olarak görüyorlar. Kültür düzeyi yüksek insanların bu konudaki denetimleri daha fazla oluyor. Bunu kolaylıkla söyleyemiyorlar. Ama belli bir süre sohbet ettiğin insanın yüzünü merak ediyorsun. Bu bir yandan çok önemsiz, çünkü yazıştığın kişiyle gördüğün kişinin aynı kişi olmayacağını biliyorsun. Ama oradaki ilişki ve iletişimin kendisi başka bir tarz. Çok yüzeysel şeylerin dışında, günlük yaşama taşınabilir bir şey değil. İnsanların orada tanışıp evlendiğine de şahit oluyoruz. Ama bunlar daha az sofistike ilişkiler bence

Bazı erkek arkadaşlarım, kadınların da rahatça fotoğraf ve görüşme talebiyle geldiklerini söylüyorlar. Ya da kadınların da erkekler kadar, hatta daha fazla kendi kimliklerinin dışına çıktıklarını söylüyorlar. Geleneksel kadın rolü bakımından düşündüğümüzde bu anlaşılabilir aslında. Biz pek çok kadına göre özgürlüklerimizi daha fazla kullanabildiğimiz için, orada bir erkekle kurduğumuz iletişim olağanüstü bir şey değil, o yüzden ek kimlik rollerine gerek duymuyoruz. Ama hala evden çıkma problemi yaşayan kadınlar var. Chat yapan kadınlar arasında kocası alkolik olan, genç yaşta evlenmiş, turbanlı kadınlar var. Bunların bizim düşündüğümüzün ötesinde cinsellik konulu sohbetler ettiklerini duymuştum. Bu beni çok şaşırtmıştı, ben kendimi bu konuları daha aşmış biri gibi görüyordum. Erkeklerde ise günlük yaşamda fiziksel ya da zihinsel bir sorunu olan, sınıfa ve çevreye ilişkin bir engeli olan insanlar için chat özgürleştirici bir mekan.

Türkiye için hemen her tür iletişimin, iletişimsizlikten iyi olacağını düşünüyorum. Çünkü kadın erkek ilişkilerinde ciddi sorunlar var. Türkiyeli erkeklerde günlük yaşamda gözlenen sosyal ağrazlar neyse chat'te de aynen gözlemliyorsun. Örneğin çok fazla alınganlık, hemen her kültür düzeyinde görülen bir şey. Reddedilme korkusu var. Özellikle düşük kültür düzeyinden insanlarda bir açlık var. İnsan bir de gerçek yaşamdaki nezaket kurallarını uygulamaya kalkınca çok bıktırıcı bir yer oluyor. İki gün yazıştığın biri sahiplenme duygusuna girebiliyor. İki dakika cevabı geciktirdiğin zaman "şu an kaç kişiyle yazışyorsun" diye soranlar oluyor. Flörtöring bir durum varsa, kaçma yaklaşma oyunları oluyor. Yabancılar daha rahat, daha az kompleksli, onlar normal ilişki süreçlerini daha erken yaşlarda atlattıkları için bir kadınla iletişim kurmak, baştan sorunlu bir şey değil onlar için. Yurtiçinden biriyle konuşurken seninle aynı kültür düzeyinde bile olsa, insan daha dene-timli olma ihtiyacı hissediyor."

B: *"Türk erkekleri istemediğini söylediğin halde, ısrarla sanal seks yapmak isteyip ignore edilebiliyor. Ama yurtdışından erkeklere bunu söylediğinizde iki seçenek oluyor. Ya bunu yapacak birini buluyor kendine ya da normal sohbet yolunu seçiyor. Ama sonuçta erkek, yine erkek. İnternet ve chat, insanı geliştiren ve olabildiğince çok insanın kullanmasını istediğim bir şey. Yani yeni insanlar tanıyıp, yeni kültürler öğreneceğim ve kendimi geliştireceğim mantığıyla bakılırsa, normal yaşamdaki arkadaşlıkların küresel boyuta taşınması işten değil. Ben, Türklerin bu işi biraz suistimal ettiğini düşünüyorum. Kendine kız ya da erkek arkadaş bulma amacıyla girenlerin önünde de ciddi aşk ilişkileri, evlilikler gibi ciddi örnekler var. Chat yaptığım dört kişiden ikisi İtalyan."*

C: *"Kadın erkek rolleri nette aynen gerçek yaşamda olduğu gibi yaşanıyor ama süre daha kısa oluyor. Kadınlar nette de kendilerini güvende hissetmek istiyor. İşini, evli olup olmadığını, yalnız yaşayıp yaşamadığını, nerede oturduğunu, ne kadar zamandır Ankara'da olduğunu öğrenmek, emin olmak ve iyi cevaplar almak istiyorlar. Kimi zamanlar ICQ'dan günde iki üç kızla buluşuyordum. Asıl amacım yatmak. Ama hayatımın kadını arıyor da olabilirim. Eğer bunlardan biri bana çok hitap etseydi, biz birbirimizin parçası olsaydık, sürerdi. ICQ'da bulduğum için bitecek diye bir şey yok. O insanlar da hayatlarının erkeklerini arıyor. ICQ'daki kadınların yüzde 80'i koca arıyor zaten."*

Kadınlar, cinsel taleplerini ya da düşüncelerini chat'te, günlük yaşamda olduğundan daha kolay dile getiriyorlar. Buluşunca o kadar rahat olmu-yorlar tabii. Listemdeki insanların yüzde 90'ının evinde PC var. Benim için de bu önemli. Çünkü evden konuşunca gece 'hadi buluşalım' deyince hemen buluşabiliyorsun. Bu yolu kısaltıyor

Hayatımda zaten bir sürü entelektüel insan var, onlarla sohbette tat-min oluyorum, bunu bir de chat'e taşımak istemiyorum. Hiç entelektüel bir kadınla chat yapmayı denemedim. Entelektüel kadınlarla konuşmak daha zor ve yorucu. İnsana daha çok sorular sorabilirler ve daha çok konuşmak zorunda kalabilirsin, beklentileri daha fazla olabilir, kendini daha çok kanıt-

laman gerekebilir, seni beğenmeme olasılığı daha yüksektir. Kendimi çok entelektüel olarak görmüyorum, ama 10'luk bir skala olsa kendimi 7'ye koyarım.

Şu an düzenli bir ilişkim var, ama ilişkim bitse tekrar ICQ'ya dönerim. Sevgilimi aldatmak istemiyorum, baştan çıkarıcı bir şey olabilir yani. Çünkü nette evli ya da sevgilisi olan kadınlar vardı. Bir tanesi yirmi yıldır evli olduğu için kocasından sıkılmış bir kadındı, diğeri de kocası onu aldattığı için aldatacak birini arıyordu.

Erkekler chat ilişkileri konusunda da birbirleriyle performans değerlendirmesi yapıyor. 'Buluşun mu, yattın mı' diye anlatılıyor, en iyi skor, tabii ki yapmak. Bu noktada günlük yaşamdan hiç farklı değil.

Ben genellikle dışarıdaki ilk buluşmalarımı sinemada yapıyorum. Çünkü buluşup beş dakika sonra filme girince çok fazla konuşmak zorunda kalmıyorsun. Ve eğer karşındakini beğenmediysen film bitince eyvallah deyip bir daha görüşmüyorsun. Hoşlanırsan filmden sonra 'içki içmeye, dansa gidelim, sonra da bana gidelim' oluyor."

Görüşme sonuçlarından da anlaşılacağı üzere, erkekler ve kadınlar genel olarak bakıldığında, gerçek yaşamda kadın ve erkek olmaktan kaynaklı olarak sergiledikleri davranış kalıplarını, chat ortamına da taşımaktadırlar. M'nin anlattıklarında olduğu gibi, erkekler gerçek yaşamdaki sahiplenme, ısrarcılık, alınganlık, reddedilme korkusu tutumlarını sanal ortama da yansıtmaktadırlar. Kadınlar ise tıpkı gerçek yaşamda olduğu gibi, "kendilerini ağırdan satmakta" ya da buluşma hedefli sohbet etmedikleri için öyle algılanmaktadırlar. İstanbul'daki internet kafe kullanıcıları, kültürümüzde yer alan önemli değer yargılarını (örneğin zengin olmak, yakışıklı/güzel olmak) sorgulamak yerine, bunlara chat yardımıyla nasıl uyum sağlayabileceklerini düşünmektedirler. Böyle düşünmeyen ve kültürün geçerli saydığı değerlere sahip olanlar da, her zaman kendileri hakkında doğru bilgiyi vermek konusunda kararlıdır (Çavuş 2003). Türkiye'de kadın ve erkek ilişkilerinin çeşitli nedenlerle doğal bir biçimde yaşanamıyor oluşu, hala belli toplum kesimlerinde baskı ve kısıtlamalara maruz kalışı nedeniyle, karşı cinsten ya da değil, bir insanla gerçek yaşamda tatmin edici biçimde yaşanamayan duyguların sanal ortam aracılığı ile gerçek yaşama aktarılmasına yol açabilmektedir. Gerçek yaşamda sağlıklı bir biçimde ilişki geliştirmenin önünde çeşitli toplumsal, kültürel engellerin bulunduğu bir toplumda, kişilerin sanal alemi kendi kurallarıyla algılamasını ve orada varolmasını beklemek de pek mümkün görünmemektedir. Benzeri bir nedenle, Türkiye'de internet kafeler de internet aracılığıyla araştırma yapma amacıyla değil, daha çok oyun salonu ve kahvehane olarak kullanılmaktadır. Herhangi bir araçtan yararlanarak bilgi edinme, araştırma yapma eğitimi gençlere verilemediğinden, internet kafeler kullanım amaçlarından neredeyse yalnızca birine, yoğun olarak eğlence amacına yönelik hizmet vermektedir.

Chat ortamında tanışılan biriyle gerçek yaşamda buluşup, yeni ve yüzyüze bir ilişki geliştirmek chat sürecinin son noktası gibi algılanmaktadır. Buluşmak, kadınların büyük bölümü için çok cazip değilse de, özellikle erkek chat kullanıcıları için, chat yapmanın temel hedefini oluşturmaktadır. Buluşma gerçekleşene kadar geçen süreç, ilk karşılaşma anı ve yarattığı heyecan, yaşanan hayal kırıklıkları ve karmaşık duygulara ilişkin görüşme yapılan kişiler şöyle söylemektedirler:

H: "Yaklaşık iki yıldır chat yapıyorum. Bir yıldır chat yaptığım ve ayrı şehirlerde olduğumuz için, sık olmamakla birlikte, dışarıda görüştüğüm insanlar var. Chat yaptığın insanı merak ettiğin için, yüzyüze görüşmek istiyorsun. Genelde ben sohbetlerimde dürüst olduğum için bu, karşı tarafa da yansıyor. Hiç hayal kırıklığı yaşamadım. Chat'te kurulan arkadaşlıklar, gerçek yaşamdaki kadar veya daha güçlü olabilir. Gerçek yaşamdaki ilişkiler ne kadar güçlü ki? Ama yine de biriyle chat'te tanışmaktansa bir partide tanışmak daha sağlıklı."

M: "Chat yaptığım 3-4 kişiyle karşılıklı fotoğraflarımızı gönderdik. İki kişiyle yüzyüze tanıştım. Teklif onlardan geldi. Bir tür hayal kırıklığı yaşıyorsun. Bu, iletişimin kendisinden kaynaklanıyor. Karşında az çok tanıdığın, normal ilişkilerde pek az kişiye anlattığın şeyleri bilen, ama aslında hiç tanımadığın biri var. Bir tür kişilik bölünmesi. Karşılaştığın anda aslında her şey sıfırdan başlıyor. Bu da bir yabancılaşma yaratıyor. Hayal kırıklığından çok yabancılaşma yaşanıyor bence. Yüzyüze karşılaştıktan sonra görüşme eski yoğunlukta devam etmiyor"

Ama önemli olan yüzyüze ilişkidir, bir şeyin yürüyüp yürümeyeceğini, ancak böyle anlayabilirsin. Birini cinsel olarak çekici bulup bulmayacağını, yüzyüze karşılaşmadan bilemezsin. Yani mimikleri, kendini ortaya koyuş biçimi önemli."

B: "Bir erkekle nette güzel bir arkadaşlığımız olmuştu. Onunla tanışmaya karar verdiğimizde yemeğe çıktık. Onun, aslında bana yansıttığından çok farklı bir insan olduğunu gördüm ve hayal kırıklığı yaşadım. Bundan sonra da chat'te tanıştığım arkadaşlarımla yüzyüze gelmemeyi seçtim. Biriyle sekiz ay her şeyi paylaştıktan sonra, aslında birbirimizi tanıdığımız ortaya çıktı. Listeme almaya karar vermek, zaten belli bir güven ilişkisi oluştuktan sonra oluyor. Listemdeki herkesle karşılıklı fotoğraflarımızı gönderdik. Şimdiye kadar chat ortamında karşılaşmış muhabbet edip tanıştığım iki kişi oldu."

İlk karşılaşma biraz çekingen, chat ortamındaki insanlardan farklı iki insan olarak gerçekleşiyor. Chat'te konuşabildiğimiz hiç bir şey konuşulmuyor. Tutukluk oluyor, çünkü hiç tanışmayı düşünmeseniz bile karşıdaki insanın hayallerini boşa çıkarmama, bir şekilde kendini beğendirme isteği oluyor. Ne kadar iyi muhabbet edersek edelim, erkeklerin kafasında karşıdaki kadını beğenme ve olabilirse daha ileri götürme düşüncesi her zaman oluyor."

C: "ICQ'da iletişim kurmak çok daha kolay. Yani bir süre yazışıp, buluşunca süreç kısalmış oluyor. Bir seferinde Ankara'da yaşayan iki Ukraynalı'yla ICQ'da konuşmak için, bizim şirkette çalışan birinden numaraların tanesini on milyondan satın almıştım. Sonra bunlardan biriyle çok kısa, biriyle ise üç buçuk ay süren bir ilişkim oldu. O zaman kimliğimi gizleyerek onlarla tanışmıştım.

Yurtdışından yalnızca Ruslarla konuşuyorum. Onları da white pages'dan buluyorum. Dostoyevski ve Tolstoy'dan, beyaz gecelerden söz edince hemen cevaplar geliyor. Böyle anahtar sözcükler kullanıyorum. İtalya'dan bir kadınla iş ilişkisi içinde tanıştık, ama özel ilişki boyutu ICQ'da gelişti. Onunla muhabbetimizin entelektüel, politik boyutu vardı. O da benim gibi Marksistti.

Sonra ben, başka insanları bu işe yönlendirdim. Kolay olduğu için dört beş kişiye ICQ'yu kurup nasıl yapmaları gerektiğini öğrettim. Bunlar günlük yaşamda kadınlarla ilişki kurmakta sorun yaşayan insanlar."

T: "Önceleri konuşmak için özellikle Türkiye'nin çeşitli yerlerinden insanları seçiyordum, kabul etme kriterlerimden biri Ankara dışından olmasıydı. Ama yine de üçüncü konuşmada 'hadi çık görüşelim' diyen biriyle gidip görüştüm. Satır aralarını okuduğumda bu kişinin benden yararlanmak istediğini düşündüm ve ilişkiyi kopardım. Şimdiye kadar nette tanıştığım insanların sekiz tanesiyle yüzyüze tanıştım, bunların ikisiyle İstanbul'a gitmişimde bir araya geldik."

Chat'te başlayan bir ilişkinin buluşmayla devam edip, gerçek yaşama taşınması genellikle kadınlar tarafından tercih edilmeyen bir durum olmakla birlikte elbette ki buluşmayı kabul ya da talep eden kadın kullanıcılar da bulunmaktadır. Gerçekten iyi ve uzun süreli ilişki geliştirenler, hatta chat'te başlayan ilişkilerini evlilikle sonlandıranlar vardır. ICQ'nun kendi web sitesinde de bu tür haberler görülebilir. Ancak, genellikle buluşmalar hayal kırıklıklarıyla sona ermekte ya da chat yaparkenki büyü sona erdiği için ilişkiler eski heyecanını kaybetmektedir.

2.3. Chat Kadınlar ve Erkekler İçin Nasıl Bir Özgürlük Ortamı?

Özellikle mekandan bağımsız olma özelliğiyle chat, görüşme yapılan kişiler tarafından, çeşitli handikapları olmakla birlikte, bir özgürlük ortamı olarak nitelendiriliyor. Görüşülen kişilere göre, özgürlüğü sağlayan en önemli özellik, iletişim kurulacak kişiyi seçme ya da reddetmenin, gerçek yaşamda olmadığı kadar kolay ve sorunsuz olmasıdır. Ancak bu özgürlük düşüncesi, karşdakine tam olarak güvenememe, emin olamama gibi duygularla başat gitmektedir. Emin olamamak ve belirsizlik chat'in doğasında bulunduğu ve heyecanı da beraberinde getirdiği için, chat'te kurulan ilişkiler risk alarak ve göze alarak kurulmakta ve ilerlemektedir.

Kemal Sayar'ın da belirttiği gibi (Sayar 2002:61), net üzerinde anonim olunmadığı, gerçek kimliklerle bulunduğu durumlarda bile fiziksel mesafe ve daha az

sosyal mevcudiyet, bireyin daha az ketlenmiş, daha az görülebilir, daha az süperego baskısı altında hissetmesine yol açmaktadır.

"İnternet üzerinde konuşan insanların regresyona girdiği, bu durumun çabuk parlama, cinsel açıdan karşıdakini tâciz ve iç dünyasını sakınmaksızın ifade etme gibi belirtilerle kendisini gösterdiği ileri sürülmektedir. Bu durumun temelinde, makine ile insanın karıştırılması, yani bilgisayarın insan gibi algılanması, ama hattın diğer ucundaki kişinin, tam insan olarak algılanmamasının yattığı düşünülmektedir. Kişilerin internet ortamında yüz yüze iletişimde söylemeyecekleri sözleri söylemeleri, daha rahat davranmaları, kendilerine daha az sınır koymaları 'dezinhibisyon etkisi' olarak adlandırılmaktadır" (Sayar 2002:61).

60

Öte yandan Turkle, Net'e giren kadınların sıklıkla karşılaştıkları şiddet ve ad-hominem kabalık nedeniyle geri çekildiklerini belirtmektedir: " Net'te durumun böyle olmadığı yerler de buluyorlar, bulamadıklarında ise istedikleri gibi bir ortamı yaratma şansına sahipler...Net artık erkekler ve onların oyuncaklarından ibaret değil" (1999:46). Turkle, siber-uzayın, günlük yaşamda kimliğin akışkanlığı denilen şeyi daha uç noktalara taşıdığı söylerken (40), Sadie Plant ise (aktaran Robins 1999:15-151) sanal gerçeklik ortamlarının kullanıcılarına "tebdili kıyafetlerini seçmelerine ve alternatif kimlikler üstlenmelerine olanak sağladığını ve bu heyecan verici pratiğin kadınlar için hiç de yabancı olmadığını hatırlatmaktadır.

Görüşülen kişiler ise chat ortamının nasıl bir özgürlük hissi verdiğini şu şekilde anlatmaktadırlar:

H: "Chat'te her şeyden önce daha özgürsün. Çünkü karşılıklı değilsin, senin jest ve mimiklerini görmüyor. Bu, kendini daha rahat hissetmeni sağlayan bir şey. Ama bir yandan da karşıdaki insan, klavyenin tuşlarına basarken gülüyor mu ya da yanındakine 'gel şununla dalga geçelim' mi diyor, yoksa kendi başına mı, bunları bilemiyorsun."

T: "Chat ortamı, kadın için büyük bir özgürlük alanı yaratıyor. Tanıdığım bir sürü evli kadın chat yapıyor. Evlilikte bir süre sonra karı koca arkadaş haline geliyor ve kadın, başka şeylerden sözedebileceği bir insan arayabiliyor. Yani insanların illa ki biraraya gelip yatıp kalkması gerekmiyor. Chat'teki ilişkilerde sorumluluk pek olmuyor. Türkiye, artık benim gençliğimdeki Türkiye değil. Başkalarından dinlediğim kadarıyla, örneğin her iki taraf da evli, chat'te tanışıyor. Birlikte olmak, birbirinin bedeninden zevk almak ve iki saati tatlı bir şekilde geçirmek istediklerini ve bunun için biraraya geldiklerini söylüyorlar. Buna suç, günah, kaçamak ne denirse densin, gerçek yaşama dökülme bile, hiç değilse chat'te biraz olsun rahatlasınlar diyorum."

B: "Chat ortamı insana hem sonsuz bir özgürlük hem de bir kısıtlama getiriyor. Chat ortamı normal dünya ilişkilerinden biraz daha serbest olmaya müsait oluyor. Çünkü biriyle flört etmek isteyip reddedildiğin zaman, bu teklifi götürebileceğin milyon tane insan var."

C: "Günlük yaşamda kadınlarla ilişki kurmakta problem yaşamıyorum, biri tanıştırdığında acayip "iyi yazarım", ama barda gidip kafadan bir kızla tanışmam. Nette olabildiğince çok seçme şansın oluyor, bu büyük bir özgürlük. Mekan sınırı yok. Bara gidip bir kızla tanışmak pahalıya patlıyor ama ICQ ucuz."

M: "Chat'te yüzyüze ilişkinin sorunları yok. Chat'te o an için bile olsa, verimli ve derin bir sohbet edilebiliyor. Sosyalleşme açısından da çevremiz ne kadar geniş olursa olsun, özellikle üniversiteden sonra yeni insanlarla tanışma olanağı fazla değil."

61

Chat, hem kadın hem de erkek için görece özgür bir ortam yaratmaktadır. Erkekler, günlük yaşamda, kadınlarla ilişki geliştirmede kadınlara oranla daha özgür olduklarından, chat, kadınlar için erkeklerle ilişki geliştirebilmek için daha büyük bir özgürlük sağlamaktadır. T'nin de belirttiği gibi, gerçek yaşama oranla sorumluluğun pek az olduğu sanal ortam, aynı zamanda cinselliğin rahat bir biçimde yaşanabilmesi için de bir araç olma özelliği göstermektedir.

2.4. Chat'in -Yüzyüze İletişimde Bulunmayan- Sorunları Kadın ve Erkekler Nasıl Yansıyor?

Yüzyüze iletişimde görme ve duyma temelli kontrol mekanizmalarının chat'te olmayışı iletişimde bazı sorunlar yaratmaktadır. Ayrıca chat'te konuşma ile yazı arasında gidip gelen bir dil kurulması, bu sınırların, kimi zaman karşıdaki tarafından kaba/aşırı ciddi/sulu/kırıcı olarak algılanabilecek kadar birbirine geçmesi iletişimde sorunlar yaratmaktadır. Ama bazı kullanıcılar chat'te kendilerini günlük yaşamda yüzyüze iletişimde olduğundan daha rahat hissetmektedir. Görüşülen kişilerin chat iletişiminin sorunlarına ilişkin görüşleri aşağıdaki gibidir:

T: "Yüzyüze konuşurken karşıdaki insan senin gözlerini, beden dilini anlayabiliyor. İnternet ortamında ise, hep neşeli şeyler söylenmesi bekleniyor. Üzgün olduğumda bunu saklamak zorunda kalıyorum. Güven ilişkisi pek kurulamıyor aslında. Karşıdakinin doğruyu söylediğinden hiç bir zaman emin olamıyorsun, çünkü kontrol edemiyorsun. Biz kadınlar, gerçek yaşamda bir yerde bir erkekle tanıştığımızda iş telefonu dışında ev ve cep telefonlarını verip vermemesi gibi detayları savunma amacıyla geliştiriyoruz zaten. Aynı şekilde evinde bilgisayar olduğu halde, seninle evden chat yapmıyorsa, evde mutlaka bir sevgilisi ya da karısı vardır. Bana yazarken gültüyor mu, burnunu mu karıştırıyor, trampet mi çalıyor, her şey olabilir. O yüzden güven sağlanamıyor

Arkadaşımla chat yaparken, geceliğimle otuyordum. Sereserpe, o çok tanışım bir insanın yanındaki utanmazlığı yaşarken, konuşma sırasında eşinin odada olduğunu söyleyince kendimi suçlamaya başladım ve kalkıp üzerime bir şeyler giydim. O, benim ne giydiğimi o an bilmiyor, ama ben çok

utandım.

İnternet ortamının iletişimi bozduğunu düşünmüyorum. Türkiye için de olumlu olduğunu düşünüyorum. Ama telefon faturaları yükseliyor. Ayrıca chat'in televizyondan daha çok yalnızlaştırdığını düşünüyorum. Çünkü alışkanlık yapıyor. Televizyon seyrederken yanındakilerle konuşup paylaşabiliyorsun ama chat'te bilgisayar ve sen tek başınasın. O yüzden aile ilişkilerini zorluyor."

M: *"Chat yaparken karşıdakinin yalnız olup olmadığını bile bilemezsin, karşılıklı güven varsayımına dayanan bir şey. Ama yine de en basitinden, sen ağlarken onun gülmediğini bilemezsin. Yüzyüze ilişkinin pek çok kontrolünden uzaksın. Gözlerine bakmadığın biriyle konuşuyorsun."*

B: *"Normal hayatta tanımadığım insanlarla değil, tanıyıp da chat yaptığım insanlarla chat ortamında konuşurken bazı yanlış anlamalar daha çok oluyor. Gerek iş ortamından gerek diğer arkadaşlarımla konuşurken kullanacağım ifadenin vurgusu olmadığı için, ifade etmek istediğin şey başka anlamlara taşınabiliyor. Bir şeyi dümdüz yazıp smiley- :) işaretini koymazsan gergin bir ifade yaratılabiliyor."*

C: *"Chat'te jest ve mimikleri işaretlerle verebiliyorsun, ama yanlış anlamalar da başıma geldi. Ben konuştuğumdan daha iyi yazıyorum. Chat'te konuşma dilini kullanıyorsun, ama zaman zaman tartarak daha etkileyici, parlak cümleler kuruyorsun. Ama bu ilk zamanlarda ağa düşürene kadar oluyor."*

Chat'in yüz yüze iletişimde bulunmayan özellikleri, sohbet sırasında kadın ve erkekleri farklı biçimlerde etkilemektedir. Sohbet eden kişiler birbirini görmediği halde (bu görüşmelerin yapıldığı dönemde web kameraları bugün olduğu kadar yaygın olarak kullanılmıyordu) görüşülen kişilerden kadın olan T, sanki görülüyormuş gibi giyinme ihtiyacından söz ederken, erkek olan C, daha etkileyici cümleler kurarak "ağa düşürmek"ten söz etmektedir. Elbette ki, sırf görüşülen bu beş kişinin anlattıklarından yola çıkarak genellemelere varılamaz. Ancak bu bilgiler bize chat ortamının kadın ve erkekler tarafından nasıl bir iletişim ortamı olarak algılandığına ilişkin bir fikir vermektedir.

Görüşülen kişilerin hepsi de chat'in geleceğinin parlak olduğunu, gelişen teknoloji ile birlikte chat olanaklarının çeşitlenerek artacağını düşünmektedir. Chat'in gelecekte yaşamın bir parçası haline geleceği öne sürülmektedir. Görüşülen kişilerin konuyla ilgili görüşleri aşağıdaki gibidir:

B: *"Teknolojinin insanı giderek daha bireysel ve yalnız hale getirdiği konuşuluyor. Chat bir kültür olarak önerilse de, yalnızca chat yapan bir insan çok antisosyal bir hale gelebiliyor. Chat kültürünün öleceğini sanmıyorum. Nasıl ki bir zamanlar telsizle "break ...break" şeklinde iletişim kurulduysa, teknoloji geliştikçe bunun değişik versiyonlarının çıkacağını ve kullanımının artacağını düşünüyorum. Görüntülü ve sesli chat yaygınlaştığında, belki ken-*

dini gizleyen insanlar buna gerek duymayacak ve o zaman chat olması gereken noktaya gelecek."

C: "Chat gelişerek devam edecek. Şu anki teknoloji yeterli bence. İnsanlar eskiden de yalnızdı. 15-20 yıl önce chat yapma olanağı olsaydı ben yine yapardım. Bence internet, tekerlek, penisilin, yerçekimi, suyun kaldırma kuvveti gibi uygarlık tarihinin en önemli buluşlarından biri. İnsanlar artık yüzyüze ilişkiler kurmuyor, her türden daha sorumsuz ilişkiler kuruluyor ve yaşıyor. ICQ kötü bir yabancılaşma değil."

H: "Görsel olanakların artmasıyla chat bir sektör olarak çok gelişecek. Nasıl televizyon icat olduktan sonra herkes akşamı zamanının büyük bir bölümünü buna ayırıyor, teknolojinin gelişmesiyle beraber insanlar için chat yapmak daha cazip hale gelecek."

M: "Bence gelecekte chat çeşitlenerek devam edecek. Daha görsel biçimleri yaygınlaşacak. Sesli ve görüntülü biçimleri zaten var. İnsanlar giderek daha kapalı mekanlarda yaşıyor ve yalnızlaşıyor. Sonuç olarak chat ortamı farklı olanak ve olanaksızlıklarıyla farklı bir mekan."

T: "Biz mektuplaşma çağını yaşadık, dergilerde adresler verilirdi, o insanlarla aynı şu anda chat'te yaptığımız gibi konuşurduk. Duygularını yazarak anlatıyorsun, kendi başına kalmışsın, hatıra defteri yazıyormuşsun gibi. Tek farkı karşıdaki kişinin sana soru sorması. Bir günlük tutuyorsun. Onun için chat'in öleceğini sanmıyorum."

SONUÇ

Gündelik yaşamda toplumun kimi kesimleri tarafından yoğun biçimde kullanılan internet, yeni bir iletişim biçimi olarak chat'i yaratmıştır. Kadın ve erkek toplumsal cinsiyet rollerinin tıpkı gerçek yaşamda olduğu gibi yansıdığı bir ortam olan chat, kadınlar ve erkekler tarafından farklı amaçlarla yapılmaktadır. Kadınlar, daha çok aile bireylerinden haber alma ve arkadaşlarla sohbet etme amacıyla chat yaparken, erkekler yeni kadınlarla tanışma ve chat'te başlayan ilişkiyi mümkün olan en kısa sürede gerçek yaşama taşıma amacı taşımaktadırlar.

Çeşitli olanak ve olanaksızlıklarıyla yeni bir iletişim deneyimi olan chat yapmak, kadınlar tarafından günlük tutmaya, eski zamanlardaki mektup arkadaşlığına benzetilmektedir. İletişimde farklı avantaj ve dezavantajlara sahip olan chat'in tercih edilmesinin en büyük nedeni, ilişkilerde sağladığı 'özgürlük' ve 'rahatlık'tır. Gerçek yaşamda olduğunun tersine, chat'te kurulan ilişkilerde görece sorumluluk bulunmaması, Sayar gibi birçok araştırmacı tarafından, "sorumluluğun olmadığı yerde gerçeklik, sahicilik olmayabilir" iddiası ile eleştirilmektedir (Sayar, 2002:67).

Chat, yazılı ve sözlü kültür özelliklerini kendinde birleştirerek yeni ve melez

bir iletişim yapısı oluşturmaktadır. Sağlıklı bir iletişim sağlamak amacıyla kurallı bir cümle kurulması, iletişimin çeşitli zaafalarını taşıması, kalıcılık gibi yazının kimi özelliklerini taşıyan chat, aynı zamanda konuşmanın, anımsalılık ve doğallık gibi özelliklerini de göstermektedir. Sesli ya da yüzyüze iletişimin kontrol mekanizmalarından yoksun olan chat, anımsalılık özelliği ile yazılı iletişimden farklılaşmaktadır. Chat, özellikle kadınlar ve farklı ve alternatif cinsel, kültürel kimlikler için belirli bir iletişim ve kendini ifade etme alanı sunmaktadır.

NOTLAR

1. <http://company.icq.com/info/>
2. <http://www.icq.com/products/whatisicq.html>
- 3 <http://www.tk.gov.tr/Yayin/istatistikler/istatistik/WEB-2003-4-GSM.htm>

Kaynakça:

- Binark, Mutlu (2003). "Avrupa Modeli Enformasyon Toplumu Politikası ve Kadınların Bilgisayar ve İnternet'i Kullanmaları". Avrupa Birliği ve Türkiye'de İletişim Politikaları. Mine Gencil Bek (der.) içinde. Ankara: Ümit Yayıncılık. 135-161.
- Çavuş, Burcu Y. (2003). "Mekan ve Uzam Arasında: İstanbul'daki İnternet Kafeler." IX. Türkiye'de İnternet Konferansı, 11-13 Aralık 2003. İstanbul.
- Geray, Haluk (1995). "Küreselleşme ve Masaüstü Sömürgecilik". Mürekkep Kış Bahar. 33 48.
- Göka, Erol (2001). "İnternet Aşkları". Buradan Böyle. İstanbul: Okuyanıs Yayınları.
- Liska, Allan ve Ilana Grune (1999). "Bir Post-Modern Kültür Olarak İnternet". Çev, Doğan Bıçkı. BT/Bilgi ve Toplum 2: 23-38.
- Ong, Walter J. (1995). Sözlü ve Yazılı Kültür. Çev, Sema Postacıoğlu Banon. İstanbul: Metis Yayınları.
- Robins, Kevin (1999). İmaj. Çev, Nurçay Türkoğlu. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sayar, Kemal (2002). "Psikolojik Mekan Olarak Siberalan". Yeni Symposium 40(2):60-67. [http://www.yenisymposium.net/fulltext/2002\(2\)/ys2002-40-2-5.pdf](http://www.yenisymposium.net/fulltext/2002(2)/ys2002-40-2-5.pdf).
- Sørensen, Anne Scott (2001). "Approaches to the Internet and the Genre of Chatting". Cyborgs and Cyberspace Working Paper. University of Southern Denmark.
- Turkle, Sherly (1999). "Siber-Psikiyatır İle Bir Seans". Çev, K. Ahmet Sevimli. BT/Bilgi ve Toplum 2: 39-48.
- Tübitak Bilten (2000). Bilgi Teknolojileri Yaygınlık ve Kullanım Araştırması. Ankara.
- Van Zoonen, Liesbet ve Barış Kılıçbay (2001). "Yeni İletişim Teknolojileri ve Medya Üzerine:Liesbet van Zoonen'le Söyleşi. Çev., Barış Kılıçbay. İletişim/Kadın Çalışmaları 10: 235-242.

**Meta Estetiği:
Kapitalist Toplumlarda Reklamcılık Teorisine Eleştirel Bir Bakış**

Commodity Aesthetics:

A Critical Approach to Advertising Theory at Capitalist Societies

Uğur BATI

Doktora Oğr., Marmara Üniversitesi İletişim Bilimleri Ab. D

Abstract

Since the emergence of "critical" media studies in the 1970's, a literature has developed that searches and questions the role of mass communications and advertising within the institutional structures of contemporary capitalist societies. These critical researches have addressed the social and cultural effects of mass communications and their role in perpetuating an unjust social order. One of the critical analyses of advertising is exemplified by Haug's Critique of Commodity Aesthetics has questions the importance of image in advertising and appearance in contemporary society, and reveals how they are connected to the sales effort and to the capitalist political economy. Moreover he claims that in today's advertising of consumer goods, it is this "aesthetic dimension" which accounts for an increasingly greater share of the price, or value, of the product. In this article in related to Haug's arguments we argues that the "image" of the product which identifies its aesthetic dimension is an increasingly important component of its value.

... / ...

“En geniş anlamıyla meta estetiği-metanın duygusal algılanışı ve kullanım değerinin kavranışı- nesnenin kendisinden ayrılır ve duygusal algılanış yani görüntü metanın kendisinden bile-giderek daha fazla-önemli hale gelir.”

Wolfgang Fritz Haug

1. Giriş

1970'li yıllarla birlikte 'eleştirel medya çalışmaları'nın literatüre girmesiyle, çağdaş kapitalist toplumlarda kitle iletişimiminin ve reklamcılığın yeri sorgulanmaya başlanmıştır. Eleştirel çalışmalar, bugüne kadar yapılanın aksine, kitle iletişimiminin sosyal ve kültürel etkilerine yönelmiştir. Reklamcılık konusunda, Goffman'ın *Reklamlarda Cinsellik*, Andren'in *Reklamlarda Retorik ve İdeoloji* ve Judith Williamson'un *Reklamların Dili* adlı çalışmaları, reklamların yapısını, ideolojisini ve anlamını inceleyen önemli eserler olarak literatüre geçmiştir. Bunlarla birlikte, göstergebilimsel analiz ve içerik analizi yöntemleriyle bir kitle iletişimi biçimi olarak reklamcılığın tüketicileri nasıl 'ikna ettiği' veya 'manipüle ettiği' konusu bu sahanın önemli inceleme konuları haline gelmiştir. Frankfurt Okulu'nun takipçisi Alman felsefeci Wolfgang Fritz Haug, Kıta Avrupa'sından bu tartışmalara katılarak, kapitalist toplumlarda ve sosyal dinamiklerde kitle iletişimiminin ve reklamcılığın etkisini ve bu etkinin nasıl gerçekleştirildiğini incelemiştir. Bu makalenin odak noktası Fritz Haug'un *Meta Estetiğin Eleştirisi* adlı kitabında sunduğu bir malın kullanım/değişim değeri arasındaki çelişki ve ürünün geliştirdiği estetik boyut konusundaki argümanları olacaktır. Burada önemle vurgulanması gereken, bir kitle iletişimi biçimi olarak reklamcılığın sosyal ve kültürel etkilerinin, kültürel çalışmaların da önem verdiği inceleme alanlarından biri olduğudur. Dolayısıyla, kapitalist toplumlarda reklamcılık teorisine bakış konusundaki bu çalışmada ilk olarak, çalışma alanının içinde yer aldığı kültürel çalışmaların ne olduğuna ve gelişim sürecine bakmak istiyoruz.

2. Kültürel Çalışmaların Kısa Bir Tarihçesi

Kültürel çalışmaların da dahil bulunduğu kitle iletişimi araştırmalarının sınırı başlangıçtan beri çok açık olarak ortaya konamamıştır. Kitle iletişimi çalışmaları uzun bir zaman için, sanat/insani bilimler ve sosyal bilimler arasına sıkışmış olarak kendine bir yol arayışında olmuştur. Yıllar süren kuramsallaştırma ve alan tanımlama çalışmalarına rağmen, bugün için bile, kitle iletişimi çalışmaları üzerinde tam olarak fikir birliğine varılmış konu, biçim ve metod uyumunun olduğundan bahsetmek güç olmaktadır.

Kitle iletişiminin akademik bir araştırma alanı olarak kurumsallaşması ve yaygınlaşması sürecini inceleyen araştırmacılardan ilk önce Klapper, (Klapper 1960) daha sonra McQuail, (McQuail 1987) kitle iletişimi araştırmalarını kategorize etme ve dönemselleştirme girişimlerinde kapsam ve sistematik bakımından oldukça net bir tablo ortaya koymuşlardır. Sözü edilen araştırmacılardan Klapper'ın çalışması, kitle iletişimi çalışmalarının büyük önem arz ettiği ABD'de yapılan ampirik araştırmaları ortaya koymayı amaçlarken, McQuail daha çok kitle iletişimi çalışmalarının etkileriyle ilgili olarak bazı saptamalar gerçekleştirmeyi amaçlamıştır.

'İletişim bilimi' ve 'kitle iletişimi araştırmaları' nın McQuail ve Klapper sonrasındaki gelişimine baktığımızda ise bir paradigma arayışıyla karşılaşırız. Söz konusu dönemde, daha önceki araştırmacıların aksine kitle iletişiminin sanıldığı kadar etkili olmadığını ileri süren araştırmalar, davranışçı, işlevselci ve liberal-plüralist olarak değerlendirilmiş, ya da 'hakim paradigma' olarak anılmıştır. Uzun-vadeli etkiler de, aynı paradigma içinden çıkan reformist bir araştırma çizgisi olarak değerlendirilmiş; hatta bir 'etki paradigması'ndan söz edilip; bu paradigmanın karşısına ise, 'eleştirel paradigma' çıkarılmıştır (Kejanlıoğlu 2000).

Kitle iletişimi araştırmaları konusunda önemli isimlerden biri olan iletişim bilimci Kellner, kitle iletişimi çalışmaları konusunda varolan krizin nedenine işaret ettiği çalışmasında, kültürel yaklaşımlar ve deneysel bakış açıları arasındaki ilişkiye dikkat çeker. Ona göre kültürel çalışmaları içine alan kültürel yaklaşımlar, daha çok metin analizi ve metinlerin birbiriyle olan ilişkilerini içerirken, deneysel çalışmalar niceliksel yaklaşımları benimseyip, olayların tarihsel gelişimiyle ilgilenirler (1983: 15-31). Kellner'in sözünü ettiği kültürel çalışmalar alanı dışında kalan yaklaşım, daha çok medyanın ekonomi politik bakımından analizini, medya etkilerinin izleyici üzerindeki etkisini, medya tarihini ve medyanın kendi dışında kalan kurumlarla ilişkilerini konu edinir.

Reklamcılık teorisine eleştirel olarak baktığımız bu çalışmada ilgi alanımıza giren kültürel çalışmalar, kitle iletişiminin sosyal etkilerine yönelirken, özellikle toplumsal ilişkiler ve anlamlar arasındaki ilişkilerle bunların yarattığı toplumsal ayrımlar üzerinde durur. Bu bağlamda kültürel çalışmalar, gündelik yaşama ilişkin konuların büyük bir disiplin yerine, pek çok disiplinden yararlanarak ve fazla iddialı olmadan incelenmesi olarak tanımlanabilir (Türkoğlu 2002: 55). Saussure'ün yapısal dilbilimine dayanarak başlayan ve Pierce üçlü kuramı ile gelişen göstergebiliminden günümüzde, "kültürel çalışmalar" adı altında yapılan kitle iletişim araştırmalarında yararlanılmaktadır (Yengin, 1996; 139). Geleneksel akademik disiplinlerden farklı olarak kültürel çalışmaların tanımlanmış bir entelektüel veya disiplin alanı yoktur, böyle bir arayış içinde de değildir. Kültürel çalışmalar, özellikle edebiyat, toplumbilim, tarih, dilbilim, semiyoloji, antropoloji ve psikanaliz gibi kuramlaşmış söylemlerde yaygın olarak kullanılmaktadır.

1960'ların entelektüel ve politik dalgalanmalarına (yapısalcılık, semiyoloji,

Marxizm ve feminizmde uluslararası düzeyde hızlı gelişmelerin yaşandığı yıllar) kısmen tepki, kısmen de bu dalgalanmaların sonucu olarak kültürel çalışmalar, yoğun bir kuramsal çalışma dönemine girer. Özellikle göstergebilimsel çalışmalar ve yapısalılık gibi alanlarda meydana gelen gelişmeler, kültürel çalışmaların kuramsal bir çalışma alanı olması sonucunu doğurmuştur. Kısa tarihi içinde, hem çalışma yöntemlerinin hem de akademik disiplinlerin politikasına önem vermek, kültürel çalışmaların özelliği haline gelmiştir. Nesnelcilik ve ampirizm ideolojileri üzerinde süregelen eleştiriler içinde kültürel çalışmalar diğer akademik disiplinlerin genellikle üstü örtük bıraktığı bir alanı -bilgi üretiminin gücü elinde tutanların ya da bu gücü elde etmek isteyenlerin çıkarına üretildiği konusunu- açığa çıkarmaktadır (Türkoğlu 2002: 57). Kültürel çalışmalar, kitle iletişimini karmaşık, anlamlı bir bütünlük olarak düşündükleri toplum içinde düşünür. Bu bağlamda kültür, bütün sosyal değerler ve olaylarla iç içe olmaktadır.

Kültürün ve toplumun incelenmesine dair bu disiplinlerarası alan, kültürel üretimin ve simgesel biçimlerin toplumsal koşullanması, yaşantıların kültürel deneyim ve bu deneyimin sınıf, yaş, cinsiyet ve etkin ilişkilerce biçimlenmesi, ekonomik ve siyasal kurumlar ve süreçlerle kültürel biçimler arasındaki ilişkiler üzerine yoğunlaşmıştır (Mutlu 1994: 146). Tüketim ile ilgili etkinlikler ve tüketimin yansıtıcısı olarak bu çalışmada konumuzu oluşturan reklamlar, bahsettiğimiz kültürel üretimin ve simgesel biçimlerin toplumsal koşullanması ile yakından ilgilidir.

Reklamcılık bu açıdan özellikle, kültürel çalışmalar içinde yer alan eleştirel çalışmalar ve yapısalılık yaklaşımlarının ilgi alanına girer. Aslında yapısalılık ve eleştirel kuram ekollerinden her ikisi de Freud ve Marx'ın geliştirdiği kavramlar ve kurallar etrafında şekillenmiştir. Özellikle Batı toplumlarında 1960'lı yıllarda Alman felsefeci Habermas'ın 'meşrulaşma krizi' olarak adlandırdığı olgu yaşanmaktayken, gelişmiş kapitalist düzenin endüstriyel ve ticari kuruluşlarına karşı önemli protestolar düzenlenir. Bu dönemde tüketim olgusu, protestocular ve bu konuda çalışmalar yapan eleştirel kuramcılar tarafından, önemli bir sosyal, toplumsal ve ekonomik bir olgu olarak, sıradan insanın gözünde düzeni meşrulaştıran bir etken gibi görülmektedir. 1960'lı yıllardan sonra, sosyal kuramdaki gelişmeleri takiben Claude Levi-Strauss tarafından geliştirilen yapısalılık yaklaşımı, modern toplumlarda gösterge ve işaretlerin önemini vurgular (Bocock, 1993; 13). Böyle modern toplumlarda, işaret ve sembollerin rolü, en önemli olgularından birinde, yani tüketimde ve tüketim ile ilgili ideolojide, özellikle de tüketim mallarının çeşitli türdeki reklamlarında, çok belirgin şekilde göze çarpar.

Kapitalist Toplumlarda Reklamcılık Teorisine Eleştirel Bakış adlı bu incelemenin odak noktasında olan Haug, ortaya attığı seri argümanlarında ilk kez Adorno ve Horkheimer'in gündeme getirdiği, gelişkin kapitalizmde meta üretiminin modern biçimleri arasındaki ilişki sorunu ve insan ihtiyaçlarının yapısı gibi konuları tartışmaktadır. Haug tartışmasını, Marks'ın Kapital'deki meta biçimleri analizine ve Ekonomik ve Felsefi El Yazmaları'ndaki 'gereksinimler'e dayandırmak-

tadır. Yazar, bu argümanlar dizisinde, modern reklam ve tasarımın dünyevi hali arasında hareket ederken, modern kültürel ve sosyal yaşam bağlamında 'kullanım' ve 'değişim' değerleri arasındaki çelişkiyi ortaya koyarak, bu tartışmayı genişletir. Haug'un kavramlaştırdığı 'meta estetiği' hakkındaki tartışmalarda, izlediği Frankfurt Okulu'nun klasik formasyonlarından 'ayrılmasını' açıkça gösteren nokta "manipülasyon" tartışmalarının yapıldığı alanda yatmaktadır. Bu alan dahilinde, Haug çağdaş reklamcılık uygulamalarının imajları, görüntüleri kullanarak insanların gereksinimlerini belirlediğini söyler. Biz de bu çalışmada, Haug'un bahsettiği modern meta üretiminin çeşitli boyutlarına göz atarak, meta üretimi, estetik boyut ile artan modern tüketici toplumunun özelliklerini ve sonuçta zorunlu olarak tüketiciyi buna iten çağdaş reklamcılık uygulamalarının değişen yeni yüzü içerisindeki ideolojisine göz atacağız. Bu noktada, kapitalist toplumdaki reklamcılık anlayışında önemli bir yer tutan gösterge ve işaretlerin rolü, reklamların anlam yaratma özelliği ve yeni 'imajlaşmış reklam anlayışı' kültürel çalışmalar dahilinde ele alacağımız konular olacak.

3. Metanın Estetik Soyutlanması: Değişim Değeri-Kullanım Değeri İlişkisi

Modern toplumlarda, bir değişim ilişkisi içerisinde iki mal sahibinin bunları değiştirebilmesi için en doğrudan yol, bu iki malın doğrudan mübadelesi veya araya para gibi bir araç koyarak bu mübadeleyi gerçekleştirmektir. Buradaki anahtar nokta ise, mübadele için gereksinimi var ettikten sonra, mübadele tarafları arasındaki eşitliği sağlamaktır. Mübadele, diğer bir ifadeyle ticaret ancak bu koşullarda gerçekleştirilir. Marx'ın meta biçimleri analizine baktığımızda, Marx'ın daha Kapital'in ilk sayfalarında bu konuyla ilgilendiğini görürüz. Marx, ilk değişim türünün para kullanılarak ya da kullanılmadan mal değişimi olduğunu söyler (1975: 51). Buna göre, ilk olarak kullandığımız bir mal vardır; bunu gereksinim duyduğumuz bir mala karşılık, istediğimiz malın sahibine vererek değişimi gerçekleştiririz. Bu değişim doğrudan gerçekleşebilir; bu durum bir mal değişimine işaret eder.

Marx'ın bahsettiği ikinci tür bir değişim söz konusudur ki, bu değişim ilişkisi sonunda, başlangıç anında sahip olduğunuzdan daha çok miktarda paraya sahip olmanız gerekliliği vardır. Bu tür bir değişimde, değişimin dolaylı biçimde, malların evrensel karşılığı olan para kullanarak da gerçekleştirilebileceğini görürüz. Böyle bir değişimde, yalnızca tamamlayıcı ilişkiler var ise değişim mümkün ve karşılıklı anlamlıdır. Sonuçta, kapitalizmde girişimci ya da üretici, kendisine yararlı olmayan mala karşılık yararlı mal değişmez; kapitalist değişimin özü maldan geçen para değişimidir ve varış noktasında başlangıçtakinden daha çok paraya sahip olmaktadır.

Böyle bir değişim Marx'a göre 'kapitalist değişim'dir. Marx, kapitalizmin özü, temel sorunu olarak nitelendiği bu soruların cevabını 'Grundrisse'de vermektedir (Marx 1993). Kapitalist değişim ilişkisi içerisinde ürünün kendisi artı değer kazanarak metaya dönüşür, yani salt bir değişim unsuru olur. Meta, değişim-değerine

dönüştürülür. Bir değişim-değeri olarak onu kendisiyle eşitlemek için, onu bu şekilde bir değişim-değeri olarak temsil eden bir simgeyle değiştirilir. Böylece simgeleştirilen bir değişim değeri olarak o, belirli ilişkiler içinde diğer her meta ile değiştirilebilir. Ürün bir meta, ve meta da bir değişim-değeri olduğu için o, daha başlangıçta ikili bir varoluş biçimi kazanır. Düşüncede bu ikili varoluş, metanın gerçek mübadelede ikili bir görünüm aldığı noktaya kadar ilerler: Bir yandan doğal bir ürün olarak, diğer yandan değişim değeri olarak.

Modern toplumlarda, bir değişim ilişkisi içerisinde taraflar arasındaki eşitliği sağlamak için ürünlere tüketici gözünde bir takimestetik değerler yüklenir. Estetik değerler yaratılırken medyalar kolektif güç belirleyicileri olmaktadır. Böylece medyaların sahipleri de, ayrıca belirleyici durumundadırlar. Bu da manipülasyon kavramını beraberinde getirmektedir. Manipülasyon, yalnızca manipüle edilenlerin 'nesnel çıkarları' ile 'bir biçimde' çakıştığı sürece etkili olabilir. 'Kitleler,' çıkarlarını gözetirken manipüle edilebilirler. Manipüle edici olgular, bu nedenle, gerçek gereksinimlerin dilinden, sanki bu gereksinimlerin, şimdi algılamanın ötesinde yabancılaşmış ve bozulmuş ifadeleriymiş gibi konuşurlar (Haug 1997:24). Üretici-tüketici ilişkileri içinde düzenlenen manipülasyon ilişkileri sonucunda, değişim değeri ve kullanım değeri arasındaki ilişki belirlenmiş olur. Burada belirtilmesi gereken şey ise, meta üretiminin kullanım değerini yaratmayı amaçlamadığıdır. Gereksinimler açısından satış yalnızca bir başlangıçtır. Kullanım değeri ise, meta üreticisi tarafından alıcı tahmini yapabilmek için hesaplamada dikkate alınır.

Modern toplumların ekonomik ilişkilerinde metanın değişim değeri, onun kullanım biçimini sürekli olarak değiştirir. Bu ikili ilişkide, metanın değişim değeri, yani kullanım değerinin görüntüsü, onun kullanım değerinin önüne geçer. Bu noktada Haug, en geniş anlamıyla meta estetiği-metanın duygusal algılanışı ve kullanım değerinin kavranışının nesnenin kendisinden ayrıldığını ve duygusal algılanış yani görüntünün metanın kendisinden bile-giderek daha fazla-önemli hale geldiğini belirtir (24). Böylece çok yararlı olsa bile, bir ürün veya hizmet tüketici gözünde bu şekilde algılanmıyorsa satılmayacaktır. Metanın vaat ettiği kullanım değeri bu durumda satışın bağımsız değişkeni durumundadır. Burada estetik sürecin üretimi, çağdaş piyasa ekonomilerinin işleyişi sonucudur.

4. Bir Anlam Yaratma Süreci Olarak Reklamlar

Wolfgang Fritz Haug'un, *'Reklamı yapılan bir maddenin kalite işareti öncelikle, hedef tüketici gruplarının motivasyonu ve büyük ölçekli pazarlamanın gerekleri gözetilerek ekonomik olarak belirlenir. Ürünün sahip olduğu kullanım değerinin işareti ve doğrudan vaat ettikleri, metanın özgün oluşumuyla ilişkilendirilmemelidir'* (34) şeklindeki görüşleri, kapitalist toplumlarda reklamcılık sisteminin genel işleyişini ifade etmesi açısından anahtar konumdadır. Haug'un da görüşlerine paralel olarak, bu durumu ahlaken yanlış bir şey olarak değerlendirip, üreticileri kınamak anlamsız olacaktır. Verili ekonomik sistemde, metanın fonksi-

yonel belirleyenleri, kar realizasyonu anlamında oldukça akılcıdır ve piyasadaki rekabet koşulları bunları zorunlu kılmaktadır. Bu konuyla ilgili olarak David Harvey, modern ekonomik sistemin işleyişi hakkında tüketim alanında ürünlerin devrinin hızlandırılması açısından etkili mekanizmalar bireyleri atılabilirlikle, yenilikle, şeylerin hızla işe yaramaz hale gelişi ihtimaliyle başa çıkmaya zorladığını söyler (319). Bu bağlamda, meta üretimi, anında çözüm olarak "kullan at" geleneğinin ortaya çıkmasına sebep olmuş ve bu olguyla birlikte firmalar hakimiyeti ele geçirmek için aktif olarak tüketicilere müdahale etmek, onların tutumları üzerinde manipülasyonlar gerçekleştirmek zorunluluğuyla karşı karşıya kalmışlardır. Böylece reklamlar, sürekli yeni anlamlar yaratarak, metanın görüntüsünü ön plana çıkarma zorunluluğuyla karşı karşıya kalmıştır.

Judith Williamson, reklamın bir anlam yaratma süreci olduğunu ve reklamın bir ideolojiye sahip olduğunu belirtir. Ona göre, reklamlar oluşturdukları anlam süreci içerisinde, duyguları, düşünceleri, insan yaşamıyla ilgili her türlü 'şey'i şekillendirerek insanların toplum içerisindeki statülerini, sınıflarını belirler (16). Reklam temelde iknayı hedef alan özel bir iletişim biçimidir ve reklamın diğer iletişim biçimleriyle ilişkileri oldukça akışkandır. Bugün günümüz reklamcılığı, ironik, oyuncu, değişken ve iç içe geçmiş yapısıyla Davidson'un 'postmodern zamanlarda reklamcılık anlayışı' olarak ifade ettiği süreci yaşamaktadır (15). Burada Davidson'un 'postmodern zamanlarda reklamcılık anlayışı' diye ifade ettiği olgu aslında, reklamların günümüz kapitalist toplumlarında temsil ettiği anlam yaratma ve örtük ideoloji oluşturma işlevidir.

Tüketim ve onun en önemli yansıtıcısı olarak reklamcılığın modern anlayıştan postmoderne doğru hareketlenmesi, son dönemlerde araştırmacıların ilgi odağı haline gelmiştir. Kapitalizmin "postmodern" olarak tanımlanabilecek kadar temel bir değişime uğrayıp uğramadığı tartışmasının kapsamı içinde tüketim ve reklamcılığa duyulan ilgi, ilk kez on dokuzuncu yüzyılın sonları ile yirminci yüzyılın başlarında giren bazı başlıklara dikkat çekmiştir. Son yıllarda, Barthes, 1957, 1968, 1999; Baudrillard 1983; Bocoock 1992; Debord 1967; Bourdieu 1975; Ewen 1976; Jhally 1988; Kellner 1988; Best ve Kellner 1991; Harvey 1989; Jameson 1991; Brown 1993, 1995; Featherstone 1990; Jameson 1991; Firat, 1990, 1991, 1992, 1993; Firat ve Venkatesh 1993, 1995; Sherry 1991; Van Raaij, 1993; gibi pek çok araştırmacı, tüketim ve kültür ilişkisi, tüketimin modernden postmoderne doğru hareketlenmesi, postmodern anlayış içinde gelişen yeni reklamcılık anlayışı konusunda önemli çalışmalar gerçekleştirmiştir.

Postmodern tüketim ve reklamcılık anlayışı ile ilgili literatüre yansıyan bu önemli çalışmalarda en genel ilgi, tüketimin geçmişte olduğu gibi, yalnızca gereksinimlere değil, gittikçe artan bir şekilde, arzulara dayanan bir olgu olduğudur (Baudrillard 1988: 156). Fransız kuramcı Jean Baudrillard'ın söylediği gibi, tüketimin de içinde olduğu bir eksen, şu anda yalnızca arzuların yönlendirdiği sanalın gerçek olduğu bir dönemde yaşamaktayız (Rutherford 2000: 130). Bu açıdan bak-

tığımızda, postmodernizm global olarak insan yaşamında ve insan yaşamının önemli bir parçası olan tüketimde yeni bir başlangıçtır (Brown 1994: 25- 27). Tüketim ile ilişkili olarak bu yeni tip pazarlama tarzında, postmodernizm bir şemsiye terimdir (Elliott 1997: 285).

Bu tip bir tüketim biçimi, insanın üretimdeki rolünün, yaşamının ve kimlik duygusunun odak noktası olduğu bir durumdan uzaklaşmayı ima eder. Postmodern tüketimde, insanlar için işteki roller yerine, çeşitli aile içi formasyonlardaki roller, çeşitli cinsel yaşam tarzları içindeki roller, boş zamanları değerlendirme çabaları içindeki roller, bir başka deyişle, genel anlamda tüketim olgusu içindeki roller git-tikçe daha fazla önem kazanmaktadır. Bu konular sosyolojiye ve sosyal kurama, bununla da ilişkili olarak bu çalışmaya batı toplumlarının "postmodern" oluşuma doğru bir hareketlenme içinde olup olmadıkları şeklinde bir tartışma olarak yansır. Böyle bir tüketim anlayışını oluşturan ve yansıtan ana öge reklamlardır.

Reklamlar, yeni gösterge sistemleri ve imajlar yaratma zorunluluğuyla karşı karşıyadır. Bunun kendisi postmodern durumun önemli bir göstergesidir. Postmodernizmi Jameson'un belirttiği gibi (Jameson 1991) 'geç kapitalizmin kültürel mantığı' olarak düşünürsek, açık olarak reklamcılık, postmodern kültürü yaratan ve tanımlayan en önemli unsurlardan biri olarak karşımıza çıkar. Reklamcılık bu bağlamda postmodern anlayış içinde, aslında birbirine zıt olan kullanım ve değişim değerlerini üst üste bindirerek meta estetiği oluşturan kültürel basamak-tır. Meta estetiği oluşturan reklamların estetik özellikleri, aslında onları tüketicinin günlük yaşamına sokan tarafıdır (Williamson 2000; Wernick 1996). Böyle bir zıtlığı üst üste bindirip, birbiri içinde eriten ise reklamların imge yaratma özelliği ve sahip olduğu 'örtük ideoloji'dir. Wernick konuyla ilgili olarak, gösterge sistemleri ve imajlar yaratma zorunluluğuyla karşı karşıya olan imaj reklamcılığında, ideolojinin özel bir önemi olduğunu söyler. Ona göre, reklamların ideolojisi ve sembolik anlatım özelliklerini anlayabilmek açısından da, reklam metninin atfedilmiş tüketici-egosunu (reklamın seslendiği 'sizi'), sembolleşmiş bir metayla nasıl ve hangi sonuçlara yol açacak yönelimlerle yan yana geldiğini anlayabilmek bir gerekliliktir (58). Bunu anlayabilmek zaten bize postmodernizmin en önemli göstereni olan 'imajlaşmış reklam anlayışı'nı verecektir. İmajlaşmış reklam anlayışını oluşturan ilişki-leri açıklarken, Wernick birbirinden ayrılması gereken üç temel unsur olduğunu belirtir (59); (1) Meta ile onun yapay sembolik anlamı arasındaki ilişki, (2) bir vasıf atfedilen kişi ile onun istediği ya da ihtiyaç duyduğu farzedilen (önceden sembolleşmiş) nesne arasındaki ilişki, (3) o aynı kişi ile nesnenin sembolik düzeyde onun içinde (promosyon aracılığıyla) değer kazandığı gönderme çerçevesi arasındaki ilişki. Prototipi Barthes (1990:159) tarafından gerçekleştirilen, daha sonra Williamson (Williamson 2000) tarafından geliştirilen bu karmaşık mekanizmada, istekler ve ihtiyaçlar ile yola çıkan tüketici, egosunu da dahil edip, ürüne kültürel semboller neticesinde anlamlar vererek, sembolleşmiş metayı oluşturur.

Baudrillard tüketim kültürünün postmodernizmle beraber başladığını ifade

eder. Ona göre postmodernizmle birlikte üretimden çok tüketimin ön planda olduğu, tüketici kültürü ve yaşam tarzını baskın kılan bir kültür söz konusudur. Ayrıca modernden, postmoderne geçiş sürecinde tüketim talebi, üretimin merkezi haline gelmiştir (1994: 56) Bunun yanında Giddens "sanayi ötesi toplum", "geç-kapitalist dönem", "postmodern toplum" ya da "çağdaş tüketici toplum" kavramlarıyla da anılan 1980'ler ve 90'ların, daha önceki dönemlerden farklı olarak, tüketim toplumunun temel taşıyıcısı reklamlarda, tüketicinin kendisinin ve ona sunulan yaşam tarzının ön plana çıkarılması olduğunu ifade eder (60).

Bugün bu yeni reklamcılık anlayışıyla, imgeler yaratma fonksiyonunu üstlenmiş olan reklamlar farklı anlamların taşınmasına aracı olmaktadır (McCracken 1990: 3-11). Postmodern reklamlar, oldukça iyi tanımlanmış, belirlenmiş bir kitle tarafından tüketilmektedir; bu nedenden dolayı farklı kültürel ve politik etkilere sahiptir. Modern reklamcılık anlayışının tersine, postmodern reklamlar hedef kitle ve ürünler arasında belirsiz bir ilişki içindedirler. Goldman'ın tartıştığı gibi postmodern reklamcılıkta tüketici ve ürünler arasındaki ilişkiler gözlenmemekte, yeni tüketim ve imaj ilişkileri ortaya çıkmaktadır (92). Reklamların imge yaratma fonksiyonu, postmodern reklamcılık anlayışının en önemli ögesi olarak karşımıza çıkar.

Postmodernizmle birlikte, reklam ve medya imajları kültürel pratiklerde çok daha bütünleştirici bir rol oynamaya başlamışlar ve kapitalizmin büyüme dinamiklerinde çok daha önemli bir yer üstlenmişlerdir. Bu çerçevede, reklamcılık artık sadece basit anlamda bilgi verme ya da promosyon amacı etrafında biçimlendirilmemekte, satılacak ürünle ilgisi olan ya da olmayan imajlar aracılığıyla arzuların ve zevklerin manipüle edilmesine yönelmektedir. Reklam dili Marcuse'e göre, manipülatif olarak düşünmenin, soyutlamanın, gelişmenin, çelişkinin dilbilimsel biçim ve simgelerini indirgeyerek kavramlar yerine imgeleri kullanan bir biçimdir (84). Günümüzde reklam imgelerinin kendileri meta haline gelmiştir. Harvey, imajlar, gösterge ve gösterge sistemlerinin üretimi konusunda, Marx'ın meta üretimi teorisinin bu değişimi kapsayacak biçimde genişletilmesinin önünde ciddi bir güçlük olmadığını belirtir (320). Bu görüş de, Haug'un görüşleri ile tam bir paralellik taşımaktadır.

Bu bağlamda Haug'un ifade ettiği durumun bir postmodernizm olduğunu söylemek gerekmektedir. Postmodernizmin içerik değil görüntü olduğu gerçeği, tek başına imajların bu düşünce yapısında önemini vurgulamaktadır. Baudrillard'ın simülasyon kavramında olduğu gibi postmodernist düşüncede, içerikten çok görüntünün biricikliği esas olmaktadır. Las Vegas'ın ışıklı dünyasının "ışıklı hayatlar"ının ardında herhangi bir anlam olmamaktadır. İmajın artık ne kadar önemli olduğunu vurgulayan ünlü yazar Gündüz Vassaf da, reklamcıların aslında bize sadece görüntüler sattığını ifade ettiği "Büyük Marlboro Meydan Muharebesi" adlı denemesinde, imajın silinip topyekün yıkılmasının, oluşturulan görüntünün anlamsızlaşmasının ruhun gövdeden ayrılması gibi firmayı cansız bıraktığını belirtiyor (32). Buradan hareketle,

günümüz reklamcılık anlayışında rekabet büyük ölçüde imajlar düzeyine kaymıştır; şimdi imaj imajla savaşmaktadır (Vassaf 1997: 39). Sembollerin tamamen devrede olduğu bu yeni reklamcılık anlayışında, tüketiciler de pazarlamacılar gibi tüketim sembollerini üretirler (Fırat ve Venkatesh 1995: 239-267). Hatta, tüketicilerin kendileri de meta haline gelirler. Postmodernizmin, tüketimi yönlendirebilen, yapay ihtiyaçların tatmininde kullanılabilen bir araç olarak kabullenilmesi yerine, onun en az üretim kadar önemsenmesi ve düşlerin, fantezilerin bir karma oluşturması olarak kabullenilmesi sosyal bilimcilerin de bakışlarını, yaklaşımlarını değiştirmektedir.

Baudrillard, üst-gerçekliğin medya aracılığıyla üretilen sanal gerçekliği ifade ettiğini söyler. Bunun yanında, medya yoluyla üretilen bu hiper ve sanal gerçeklik, çoğu zaman yaşadığımız gündelik (fizik) gerçekliğin önüne ve yerine geçer (Brown 1994:25-27). Bu bağlamda günümüz toplumu yaygın bir ifadeyle 'gösteri toplumu'dur. Gösteri toplumu; postmodernizm zaten gösteri ve imajın temsilidir. Bu mantık içerisinde postmodern tüketim, bütünde üretim ve üretilen malların kullanım değerleri ile ilgilenmez, modern tüketimde olduğu gibi. Postmodern tüketim her an sembolik değişimlerin yaşandığı, sosyal kodları da içine alarak sembollerin kendini tekrar ürettiği bir süreçtir. Bu tip tüketim modeli içinde, bir nesne, kişi, imge, sembol, gösterge vb., her an tekrardan üretilir. Sembollerin kaynağına baktığımızda ise onların kaynakları itibari ile değil de, ilişkili bulunduğu metinle anlam kazandığını görüyoruz (Debord, 1983).

Reklamlar içerikten çok görüntü olmalarıyla, postmodern düşünceyle kesişme noktasındadır. Gündelik yaşamda, insan hayatını kuşatan reklam imgeleri, devamlı olarak mutlu, başarılı insanlarla dolu, sorunlardan uzak bir hayali dünya yaratır. İzleyiciler de aktif olarak bu dünyanın içinde konumlandırılır. Tüketiciler ürünleri kullandıkları müddetçe bu dünyanın kapısını arayabileceklerdir. Bu, reklam dilinin kasıtlı olarak gerçekleştirdiği, istenir bir durumdur. Reklamlar bu söylenileni gerçekleştirirken çok dikkatli davranırlar. Reklamların sunduğu "gündüz düşü" gerçek hayatla ilgili birtakım bağlantıları içerir. Reklam, izleyicilerine bir fantezi dünyası sunar ama bu gerçek hayatta karşılaşılabileceğimiz bir fantezidir. John Berger, reklamın bir üst yapı olarak etkilemeyi nasıl gerçekleştirdiğini açıklarken reklamlarda gelecek zamanla konuşulduğunu, geleceğe ulaşma anının sürekli olarak ertelenip durduğunu belirtir (146). Buna rağmen reklamların inanılır olmasının nedeni ise, reklamlarda söz verilen şeylerin gerçekleştirilebilirliğinde değil, uyandırdığı düşlerin seyirci alıcının düşleriyle çakışmasıdır.

Reklamcılık örtük bir ideolojiye sahip özel bir iletişimi biçimidir. Bir reklamın söylediği şeyin, salt onun söylemek iddiasında bulunduğu şey olduğuna inanmak; bir reklamın, sadece kendi arkasındaki bir 'mesaj'ın saydam bir taşıyıcısı olduğunu düşünmek aldatici reklamcılık mitolojisinin bir parçasıdır (Williamson 2000: 15). Williamson'un bu ifadesi kapitalist toplumlarda reklamların genel ileti mantığını göz önüne sermesinden dolayı çok önemlidir. Reklamlar anlamlar dünyasına aittir; bir anlam yaratma sürecidir. Reklamlar anlam yaratma süreci içerisinde, ideolojileri

gereği şiddet, korku gibi görüntülenen doğal, estetik ve olduklarından daha zararsız olarak algılanması bu duyguları neredeyse etkisizmiş gibi gösterir. Böylece birey ile toplum için son derece zararlı olan gerçek şiddet ile görüntüsü arasında görünmeyen bir uçurum açılır. Seyirci şiddetin ne denli tehlikeli bir olgu olduğunu ya artık göremez ya da görmezlikten gelir. Reklamlar, duygulara, şiddet, korku; estetik bir boyut kazandırması, Haug'un meta estetik anlayışı içinde reklamların ideolojisinin bir parçasıdır. Estetik kaygılarla yumuşatılmış, güncelleştirilmiş reklam görüntüleri içinde bu görüntüler içinde bu görüntüler hemen ayırmsanamaz. Günümüz reklamları, çağdaş şiddet araçlarının etkisini, gerek kalabalık psikolojisi, gerekse beyin yıkama, düşünceleri koşullandırma gibi bilimsel yöntemlerle baskıyı artırmıştır. Yenilenmiş bir kültürün ve teknolojinin ürünü olan reklamcılık, bu bilimsel yöntemlerle çalışarak etkili ürünler sunar.

5. Sonuç

Marx, "Ekonomi ve Felsefe Üzerine Elyazmaları"nda gerçekleştirdiği analizinde özel meta üretiminin her ürünü "değerini onda bulunan için, yani parası için, baştan çıkarıcı bir tuzaktır ve bu değişim değeri açısından her durumda geçerlidir" şeklinde bir görüş belirtir. Modern toplumların ekonomik ilişkilerinde metanın değişim değeri, metanın kullanım değerini de sürekli olarak belirler. Bu karşılıklı ilişki içinde, metanın kullanım değeri, kullanım değerinin önüne geçer. Kapitalist toplumların ekonomik düzeninin önemli bir yapı taşı olan reklamlar, duyguları ve şeyleri şekillendirerek ürünleri estetize etme gibi bir işlevi üstlenirler. Haug'un işaret ettiği estetik sürecin üretimi, çağdaş piyasa ekonomilerinin işleyişi sonucudur. Burada Haug'un temel önermesi, süreç sonunda, meta estetiği-metanın duygusal algılanışı ve kullanım değerinin kavranışı nesnenin kendisinden ayrıldığı ve duygusal algılanış yani görüntü, metanın kendisinden daha önemli hale geldiğidir. Böylece çok yararlı olsa bile bir ürün veya hizmet tüketicinin gözünde bu şekilde algılanmıyorsa satılmayacaktır. Metanın vaat ettiği kullanım değeri bu durumda satışın bağımsız değişkeni durumundadır. Burada estetik sürecin üretimi, çağdaş piyasa ekonomilerinin işleyişi sonucu reklamcılığın da dahil olduğu promosyon çabaları ile gerçekleştirilir.

Çağdaş piyasa ekonomilerinin en önemli ayaklarından olan modern pazarlama yöntemlerine geçişin ilk yıllarını ifade eden reklamcılığın başlangıç dönemlerinde, reklamların asıl misyonu, tanıtımı yapılan ürünün varolan avantajlarını, rekabetçi taraflarını tüketicinin önüne sermekten ibaretken, gelişen teknoloji ve oluşan yeni pazar şartlarıyla birlikte ürünlerin elle tutulabilir, fiziksel nitelikleri giderek birbirine yaklaşmış ve ürünler arasındaki fiziksel nitelik farklılıkları ortadan kaybolmaya başlamıştır. Bu nedenle, güncel durumda bireyle marka arasında duygusal bir bağ kurmak çok önemli olmuştur. Firmaların bunu gerçekleştiren en önemli yardımcılarından biri reklamlardır. Artık rekabetçi ürünler standartlaşırken, kendileri de zaten birer duygu olan markalar, reklamcılar tarafından tüketicilerin duygularına hitap etmek için farklı anlamlarda biçimlendirilmektedir. Günümüz

anlayışı çerçevesinde reklamlar, ürün hakkında doğrudan bilgilendirme yapmaktansa, daha çok ürünleri birtakım duygularla eşleştirip, popüler kültür ürünlerinden aldıkları simgeleri kullanarak tanıtma amacındadırlar. Açık işlevi, ürünleri satmak olan reklamların bize sundukları, sadece satmaya çalıştıkları ürünlerin doğasında varolan nitelikler değildir. Böylece, modern pazarlama içindeki rekabetin baskısı sonucunda, estetik sürecin bağımsız üretimi zorunlu olmuş ve bunun sonucunda metanın kullanım değerinin görüntüsü kendisinden önemli hale gelmiştir. Bahsedilen ürünün görüntüsünün, içeriğinden daha önemli hale gelmesi ve bunun neticesinde reklamın yüzeysel bir biçim alması; reklamların ideolojisi doğrultusunda imge ve nihayetinde anlam yaratması, hep reklamların 'postmodern dönüşümünü' ifade etmektedir. Bu dönüşüm içerisinde, günümüz reklamcılığı devamlı olarak sembolik değişimlerin yaşandığı, sembollerin kendilerini, ürünleri ve tüketicileri tekrar tekrar yaratıp, onları metalaştırdığı bir süreci yaşamaktadır.

Bu söylediklerimiz çerçevesinde, tüketim ve onun en önemli yansıtıcısı olan reklamcılık teorisinin tartışıldığı bir ortamda, ekonomik bir yaklaşımın önemini koruduğunu belirtmekle birlikte tüketim ideolojisi içinde, tüketimin artık yalnızca gereksinimlerle değil, gittikçe artan biçimde arzulara dayanan bir olgu olduğu açıktır. Çağdaş reklamcılık uygulamalarına baktığımızda, üretilen malların gösterge ve semboller kullanılarak tüketicilere satılmasıyla, tüketim ile arzular arasında bağlantı kurulmuş olmaktadır. Böyle tüketim toplumlarında işaret ve sembollerin birincil rolü, en önemli olguların birinde, yani tüketimde ve tüketim ile ilgili ideolojide, özellikle de tüketim mallarının ve hizmetlerinin çeşitli türlerindeki reklamlarında göze çarpmaktadır. Bu bağlamda, tüketimcilik, bir semboller dizisinin potansiyel tüketici için anlaşılır hale gelmesine de bağlıdır.

Bahsedilen semboller, yalnızca mallarının reklamını yapan kapitalist şirketlerin zorlamasıyla tüketiciye kabul ettirilemezler; bunların etkin olması isteniyorsa potansiyel tüketicinin yaşam tarzına da içermesi gereklidir. O halde, ürünlerin tasarımı, etiketlenmesi, reklamlarının yapılması ve çeşitli ürünlerin potansiyel tüketicilerinin sahip olduğu değişken altkültür değerleri arasında karmaşık bir etkileşim bulunmaktadır. Satışların gerçekleştirilebilmesi için, reklam ve promosyonların, potansiyel tüketicinin arzularına seslenmesi gerekir. Ama bu arzular her zaman, birey ve grupların yaşamlarının görünen yüzeylerinde bulunmayıp, bilinç dışında gizleniyor da olabilirler. Bu noktada, bireyin nesnelere anlamlandırma yetisi, içine doğulan kültürel çevreye, eğitim sistemine, iletişim araçlarına ulaşabilirliğe ve benzeri kriterlere bağlantılı olarak değişeceği için, nesnelere kod aktarma ve kültürü yaratma potansiyelleri analiz edilirken, diğer yandan, malların reklamlarla insanın adeta bir fizyolojik ihtiyacıymış gibi konumlandırılması ve giderilmesi gereken bir "arzu" yaratması ise konunun psikolojik alt yapısının da bundan sonraki bir çalışmada, bu çalışmanın devamı niteliğinde araştırılmasını gerekli kılmaktadır.

Kaynakça

- Barthes, Roland (1990). Çağdaş Söylenler. Çev., Tahsin Yücel. İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.
- Barthes, Roland (1999). Göstergibilimsel Serüven. Çev., Mehmet Rifat ve Sema Rifat. 4.bs., İstanbul: Kaf Yayınları.
- Barthes, Roland (1999). Göstergibilimsel Serüven. Çev., Mehmet Rifat ve Sema Rifat. 4.bs., İstanbul: Kaf Yayınları.
- Barthes, Roland (1977). The Death of The Author: image, Music Text, Translation. R. Barthes (der.) içinde London: Fontana.
- Baudrillard, Jean (2003). Simulakrılar ve Simulasyon. Çev., Oğuz Adanır. İstanbul: Doğu Batı Yayınları.
- Berger, John (1999). Görme Biçimleri. Çev., Yurdanur Salman. İstanbul: Metis Yayınları.
- Best, Steven ve Douglas Kellner (1991). Postmodern Theory, Critical Interrogations. New York: The Guilford Press.
- Bocock, R. ve Thompson, K. (1992). Social and Cultural Forms of Modernity. Cambridge: Polity.
- Bocock, Robert (1997). Tüketim. Çev., İrem Kutluk. Ankara: Dost Kitabevi.
- Brown, Stephen (1994). "Marketing as Multiplex: Screening Postmodernism." European Journal of Marketing. Bradford: Vol. 28, Iss. 8,9; 7- 25.
- Brown, Stephen (1995). Postmodern Marketing. London: Routledge.
- Brown, Stephen (1993). "Postmodern marketing?", European Journal of Marketing. Vol. 27 No. 4,19-34.
- Burton, Greame (1995). Görünenden Fazlası. Çev., Nefin Dinç. İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Davidson, M. (1992). The Consumerist Manifesto: "Advertising in Postmodern Times." London: Routledge.
- Debord, Guy (1977). Gösteri Toplumu.. Çev., A. Ekmekçi ve O. Taşkent. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Elliott, Richard (1997). "Existential Consumption and Irrational Desire." *European Journal of Marketing*, March-April v31, i3-4 285(1).
- Ewen, Stuart (1976). *Captains of Consciousness*. New York: McGraw-Hill.
- Featherstone, M. (1990). *Consumer Culture and Postmodernism*. London: Sage.
- Firat, A Fuat (1992). "Postmodernism and The Marketing Organization." *Journal of Organizational Change Management*. Bradford: Vol. 5, Iss. 1; 79-84.
- Firat, A.F. v.d. (1994). "Postmodernism, Marketing and The Consumer." *International Journal of Research in Marketing*, 11, 4, 311-316.
- Firat, A. F. ve Venkatesh, A. (1993). "Postmodernity: The Age of Marketing." *International Journal of Research in Marketing*, 10, 3, 227-249.
- Güneş, Sadık (1996). *Medya ve Kültür*. İstanbul: Vadi Yayınları.
- Goldman, R. (1992). *Reading Ads Socially*. London & New York: Routledge.
- Harvey, David (1999). *Postmodernliğin Durumu*. Çev., Sungur Savran, 2.bs., İstanbul: Metis Yayınları.
- Haug, Fritz Wolfgang (1997). *Meta Estetiğin Eleştirisi: "Kapitalist Toplumda Görüntü, Cinsellik ve Reklam"*. Çev., Ayşe Gül. İstanbul: Spartaküs Yayınları.
- Jameson, Fredric (1991). *Postmodernism: Or the Cultural Logic of Late Capitalism*. London and New York: Verso.
- Jhally, S.(1988). *The Codes of Advertising: Fetishism and the Political Economy of Meaning in the Consumer Society*. New York: Routledge.
- Kejanlıoğlu, Beybin (2000) "Kitle İletişim Tarihyazımları Üzerine: Bir Alanın Tanımlanması", *Medya ve Kültür*,3-5 Mayıs 2000, Birinci Ulusal İletişim Sempozyumu Bildirileri, Ankara.
- Kellner, Douglas (1988). *Images In Advertising And How To Cherish The Already Globalized*. New York.
- Kellner, Douglas (1983). "Ferment in the Field". *Journal of Communications*, Vol. 33, No 3, 15-31.
- Klapper, J. T. (1960). *The Effects of Mass Communication*. NewYork: The Free Press.

- Marcuse, Herbert(1997). Tek Boyutlu İnsan; İleri İşleyim Toplumunun İdeolojisi Üzerine İncelemeler. Çev., Aziz Yardımlı. İstanbul: İdea Yayınları.
- Marx, Karl ve Martin Nicolaus (1993). Grundrisse: Foundations of the Critique of Political Economy. Penguin Books.
- Marx, Karl (1975). Kapital 1. Çev., Alaattin Bilgi. İstanbul: Sol Yayınları.
- McCracken, G. (1990). "Culture and Consumer Behaviour: An Anthropological Perspective." Journal of the Market Research Society, 32, 1, 3-11.
- McQuail, D. (1987). Mass Communication Theory: An Introduction. London: Sage
- Mutlu, Erol (1994). İletişim Sözlüğü. İstanbul: Ark Yayınları.
- Rutherford, Paul (2000). Yeni İkonolar:" Televizyonda Reklam Sanatı." Çev., Mustafa K. Gerçeker. 2.bs.İstanbul: YKY.
- Türkoğlu, Nurçay (2002). Kitle İletişimi ve Kültür. İstanbul: Naos Yayınları.
- Van Raaij, W.F. (1993). "Postmodern Consumption". Journal of Economic Psychology, No. 14, 541-63.
- Venkatesh, A. ve Fuat Fırat (2002). "Liberatory Postmodernism and The Reenchantment of Consumption. Journal of Consumer Research, Dec. v22 n3, 239-268.
- Vassaf, Gündüz. (1997). Cennetin Dibi. 4.bs., İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Weber,. Max (1987). Sosyoloji Yazıları. Çev., Taha Parla.2.bs., İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.
- Wernick, Andrew (1996). Promosyon Kültürü: "Reklam, İdeoloji ve Sembolik Anlatım." Çev., O. Ahınhay. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Williamson, Judith (2000). Reklamların Dili; "Reklamlarda Anlam ve İdeoloji". Çev., Ahmet Fethi. İstanbul: Ütopya Yayınları.

Zincire Vurulmuş Özgürleşme: Hollywood'da 'Kadın Sorunu'

Liberation in Chains: 'The Woman Question' in Hollywood"

Çev.: Zeynep ÇETİN ERUS

Yrd. Doç., Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi.

Summary

The role of women in social and political life has been an important issue for American filmmakers since 1960s. Initially, Hollywood had a liberal approach telling stories of women in pursuit of their own goals, leaving traditional social structures. In the 1980s, however, Hollywood took a reactionary standpoint where liberation of women has been despised. Films portrayed feminist lifestyle as miserable and women as emotionally incapable of living their own lives. What women in those movies really wanted was marriage and children. More importantly, even in the films that seemed to defend feminist values, the subtext emphasized weakness of free women and bliss of marriage. Article makes an in depth analysis of those films arguing that they are a sign of the dominant attitudes toward sex and family issues and present the challenge in liberation of women.

Metnin Alındığı Orijinal Eser:

"Liberation in Chains: 'The Woman Question' in Hollywood"
Cineaste, Vol. XVII, No. 1, 1989, ss.4-8.

Yazarı:

Elayne Rapping

1960'lardan beri, 'Kadın Sorunu', Hollywood film yapımcıları açısından, de-yimi bulan Marksistler için olduğundan daha önemli bir olgu haline gelmiştir. Kadınlar, Amerikan yaşamının toplumsal ve politik yelpazesinin neresinde yer almaktadır? Geleneksel rollerin ve yaşam tarzlarının şaşırtıcı bir düzensizlik içinde olduğu bu toplumda aileler ve çocuklar nelerle karşılaşmaktadır? Belki çok daha acil olanı, toplum olarak bizler feminizm ve feminizmin çoğunlukla "yıkıcı" görülen amaç ve değerlerine ilişkin olarak neler yapmaktayız?

Hollywood'da bu sorunlara karşı egemen yaklaşımı, ana çizgileri ile belirlemek kolaydır. Kadın filmi veya daha doğrusu aile filmi, şu anda tematik ve biçimsel gelenek ve dönemsel eğilimleri ile kendine has bir türdür. Önce, liberal Hollywood'un en temel feminist kurallara onay verdiği *Alice Doesn't Live Here Anymore* (Alice Artık Burada Yaşamıyor) dönemi gelmiştir. *An Unmarried Woman* (Evlenmemiş Bir Kadın) filminde Jill Clayburgh ve *Alice* filminde Ellen Burstyn gibi kadınlar, sonunda kötü ilişkilerini sona erdirip kendi amaçlarının peşine düşerken gösterilmiştir.

Ülkedeki diğer sektörleri olduğu gibi, sinema sektörünü de elinde tutan erkeklerin bu durumdan rahatsız olması şaşırtıcı değildi. Eğer kadınlar kendi benliklerini bulmak için çıkıp gider ve bir daha geri dönmezlerse, ailelerin -erkekler ve çocukların- durumu ne olurdu? Oysa endişeye gerek yoktu. Genellikle kadınlar, ekonomik ve politik nedenlerle aileye geri dönmekteydi. O dönemlerde çalışma dünyası onlara çok para ödemeye henüz hazır değildi. Devlet, çalışan ve yalnız yaşayan annelerin çocuklarının bakımını ve diğer sosyal hizmetleri sağlamıyordu. Bu nedenle çoğu kadının feminist yaklaşımdan geleneksel aile yapısına geri dönmesi, onların "suçu" olmaktan çok, toplumun feministlerin maddi taleplerini karşılamasındandı.

Hollywood, bu konuya farklı bakmayı tercih etmiştir. Hollywood'un "feminist anlayışın gerilemesi ve düşüşü" hakkındaki yorumu, şu ana kadar belirgin birkaç aşamadan geçmiştir. Doğal olarak, hiçbirinde para ve insan ihtiyaçlarından bahsedilmez. Bunun yerine filmler, feminist fikirlerden vazgeçmek ve feminist fikirlere karşı tepkinin sorumluluğunu gittikçe daha fazla kadınların üstüne ykmıştır. İlk olarak "özgürleşme"nin iddia edildiği gibi olmadığı gösterildi. Daha sonra, kadınların kendi ideallerini ve hayallerini gerçekleştirecek duygusal güce sahip olmadıkları sergilendi. Son olarak da, kadınlar bu olumsuz portrelerde "diri diri gömüldükten" sonra; sadece 1950'lerin bilindik sözlerini tekrarlayan birçok film ortaya çıktı:

Bu filmlerdeki ortak temalara göre kadınların gerçekten istediği ve ihtiyaç duyduğu şey; iyi bir erkek, cinsel hayat ve bir bebektir.

Sözkonusu filmlerin ilk versiyonunu 1980'lerin başında gördük: İki tipik filmde, *Violets Are Blue* (1986) ve *Just Between Friends* (1982), sırasıyla Sissy Spacek ve Christine Lahti, başarılı ancak yalnız ve umutsuz, erkek patronlarının uysal karılarının ev hayatına gıpta eden iş kadınları rolleriyle uç noktalara taşımışlardır bu görüşü. Filmde Spacek'i dünyaca ünlü bir fotoğrafçı-gazeteci olarak bir kedi veya çiçek gibi basit hayat belirtileri bile taşımayan Paris'teki ıssız apartmanından dertlenirken görmek, geriye dönüşün ilk alarm zillerini çaldırıyordu.

Reagan "devrimi"nin ve onun tutucu cinsel ve aile değerlerinin 80'lerin ortalarında tekrar onaylanmasıyla Hollywood tamamen bu yola girdi. Nörotik ve yetersiz kadınlar ekranın her yerini kaplamıştı. Meryl Streep'in *Plenty*'deki acıklı koca yok edici rolünden, Glen Close'un *Jagged Edge*'deki (ikisi de 1987 yapımı) duygusal yönden zayıf, kolayca kullanılabilen avukat rolüne kadar; kadınlar erkeklerin egemen olduğu bir dünyada kendi başarısızlıkları ve mutsuzluklarının sorumluları olarak gösterilmişlerdir. Güçlü kadınlar artık sadece yalnız değil, inanılmaz bir sıklıkla çılgındırlar- açıkça kendi kendilerini yok etmemeleri ve ayakta durabilmeleri için eski tip kurumsal yapılara ve iyi bir erkeğe ihtiyaçları vardır.

Ancak en yeni kadın filmlerinde, kadınlar sadece erkek egemen dünyada başarısız ve hoşnutsuz varlıklar olarak değil, açıkça *Feminine Mystique* öncesi yaşam tarzı ve değerlerine geri dönerken gösterilmektedir. Kadınlar bir kez daha baş rollerde sıkça belirmeye başlar. Fakat halleri içler acısıdır. İçinden bilimkurgusal ve mizahi kısmı çıkarılmış bir *The Stepford Wives* örneği gibidirler. Bu filmler, az ya da çok ilgi çekici şekillerde, yuvaya ve eve dönüş propagandası yapar. Daha ilginç olanı ile başlarsak, filmlerinde ilişkilerdeki olumsuzlukları modern koşullara bağlayan Woody Allen, *Hannah and her Sisters* (1987) filmi huzursuz ve nörotik kahramanlarının "sonsuzca kadar mutlu yaşadılar" tipi bir evliliğiyle sonuçlandırır.

Diğerleri daha da kötüdür. Örneğin, bir *screwball* komedi filmi olan *Overboard*'da Goldie Hawn, hafıza kaybına uğrayarak bir maço marangoz ve onun sürü halindeki çocuklarına mutlu *kadın/anne/köle*'ye dönüşen varlıklı ve mızırmız bir kadını oynar. Filmin sonunda da, bu halde kalmayı seçer. Romantik bir korku-gerilim (*noiresque romantic thriller*) filmi olan *Someone to Watch Over Me*'de, varlıklı, iş sahibi kadın, polis sevgilisini, kendisinden çok daha az çekici olan ev kadını karısına kaptırır ve bu film, "diğer kadın"ın kenardan bakakaldığı ve Jerry Falwell'i gülümsetecek, bir çekirdek aile dayanışma tablosuyla sona erer.

Bundan daha duygusal veya açık seçik olunabilir mi? Elbette. 1988'in üç gişe başarısı, fazlasıyla "evliliğin büyük mutluluğu" ve "bağımsızlığın ızdırabına" ilişkin konuları sergiledi. Şaşırtıcı şekilde popüler olan *Moonstruck* filminde, 'Cher' başarılı bağımsız bir kadinken cinsel tutkular ile sözcüğün tam anlamı ile ayakları yerden kesilen bir karakteri oynuyordu. Bu tema -A *Midsummer Night's Dream* (Bir Yaz

Gecesi Rüyası)- sadece kahramanı değil, tüm oyuncularını -geniş bir İtalyan işçi ailesi içine alan gül ve mum ışıklı bir romantizmle vurgulanmaktadır.

Baby Boom, kadın için iyi bir yaşamı anlatırken hemen hemen en az yukarıdaki kadar tatsızdır. Bu filmde, üstüne kalan bir bebek için her şeyi terkedip Vermont'a yerleşen, geçimini kendi elleriyle ve veteriner Sam Shepard'ın -duygusal ve fiziksel- desteğiyle giriştiği bebek maması işinden elde eden başarılı bir mali danışman anlatılmaktadır.

Tüm zamanların kadın düşmanı gişe filmi, kuşkusuz *Fatal Attraction* (Öldüren Cazibe)'dir. Kadın kahramanın daima mutlu anne, eş rolünü canlandırmasıyla yetinilmemiş; başarılı fakat tatminsiz çalışan kadın bir korku filmi canavarı olarak yaratılmıştır. Seksi, akıllı bir yayımcı olan bu kadın, saygıdeğer bir aile babasını gözlerimizin önünde bir seks tutkunu psikopata çevirmektedir. Senaryo, bu tip kadınların doyumsuzluğunu gözden kaçırmamamız için, özelliklerine düzensiz beslenmeyi de eklemiştir. Vahşi ve zalimce final sahnesinde, iyi kadın kötü kadını öldürdüğünde, seyircilerin tepkisi de -safi kana susamışlık- senaryonun kendisi kadar üzücüdür.

Gülünç ve saçma olandan kafa karıştırıcı olana geçerse, *Crossing Delancey*'de, Joan Micklin Silver'in en son New York versiyonunu incelememek mümkün değildir; bu filmin "ilerici görüşlerle özdeşleşmiş" bir kadın tarafından yapılmış olması daha da üzücüdür. Bu defa kadın kahraman *Upper West Side*'da oturan kariyer sahibi, yerel sanatçılar için okuma seansları düzenleyen bir kitapçı dükkanında çalışan birisidir ve onun yardım ettiği sanatçılardan birisi sahte tavırlarıyla onu neredeyse baştan çıkarır. Büyükannesi ve eski tarz bir çöpçatanın ayarladığı, *Lower Eastside* yöresinden bir turşu satıcısı olan iyi bir erkek tarafından, son anda kurtarılır.

Bu filmin en itici tarafı, anti-entellektüel olmasıdır. Bir kadının entellektüel bir hayat yaşamasının neresi yanlış? Tüm yazarlar kadın düşmanı aşağılıklar değildir. Ne de çoğu turşu satıcıları, bu filmdeki kadar zeki ve seksidir. Neyse, yeni kadın kahramanımız, tüm diğer aptalca versiyonlara benzer şekilde, "kutsal ve kalıcı mutluluğa" doğru ilerler.

Kuşkusuz bu filmler, sıklıkları (başka örnekler de verilebilir) ve açıkça anti-feminist olmalarıyla tehlikeli bir eğilim oluşturmaktadır. Buna rağmen söz konusu filmlerin anlaşılması o kadar kolaydır ki, bir çok açıdan, kadın sorunu veya feminizm konusunda görünüşte muğlak veya taraftar olan bir kısım filmlere nazaran daha az rahatsız edicidir.

Örneğin, aile yaşamı, evlilik ve çocuk özlemi ile filmde ciddi bir şekilde incelenmiş gibi gözükken bazı değerler arasında bocalayan kadınların hayatını konu edinen *Broadcast News*, *Running on Empty* ve *The Good Mother* gibi filmleri ele alalım. Bu filmlerin tümünde, kadın kahramanların "her şey"i elde etmekten çok

uzak kaldığı görülür. Bu mesajın içerdiği anti-feminizm ve kadın düşmanlığı, *Fatal Attraction* gibi filmlerden daha az belirgindir. Bunlar evlilik ve yatak konularından daha önemli konuları ortaya koyan ve çözmeye çalışan anlatılarında kadınlara yönelik gerici tutumları gizlemektedir.

Bu filmlerin öyküleri, kuşkusuz feminizm üzerine odaklanmamaktadır. Aslında bu tür filmler deyim yerindeyse, kendilerini 'bunları aşmış' olarak sunmaktadır. Evet, evet, evet, onlar konunun genel çerçevesi etrafında dolaşır; feminizm ve kadın haklarıyla alıp veremedikleri bir şey olmadığını söylerler. Bu görüşü ifade etmekle birlikte, sözkonusu filmler kadın kahramanlarının eşitlik, onur, adalet, çalışma ve cinsel doyum gibi haklarını göz ardı etmekte ve tekrar aile ve evliliğin kadının en iyi beklentileri olduğunu ima etmektedirler. Bu yaklaşım, post-feminist film yapıcılığı olarak nitelendirilebilir. Bu, aynı zamanda dönemin kaba ve açık anti-feminizminden daha aşağılayıcı ve tehlikeli görülebilir.

Broadcast News, belki de post-feminist filmlerin ilk örneklerinden biridir. Bu film, daha önceki kadın filmlerinin aksine kadınların erkekler gibi önemli işlerde çalışabileceği ve çalışması gerektiğini baştan kabul etmiştir. Filmin kadın kahramanı Jane, -kökleri 1960'ların politikalarına dayanan ve kendisinden sonraki nesillerin kişisel ve profesyonel hakları için uğraşmış ikinci dalga bir feministin kızı, klasik bir post-feministtir. Ta küçük kızlığından bu yana Jane, erkeklere ait olan dünyada başarılı olmaya hakkı ve gücü olduğuna kesinlikle inanan, kararlı ve ihtiraslı biridir. Bununla birlikte filmin gizli alt metinlerinde O'nun takıntılı ve saplantılı biri olduğu vurgulanmaktadır.

Jane, otuzlu yaşların başındaki bir yetişkin olarak işinde başarılıdır ve zirveye çıkmakta olan büyük bir televizyon haber yapıcısıdır. Anlatım iki ana tema etrafında geçmektedir. Filmin isminin de ortaya koyduğu gibi, film büyük ölçüde televizyon haberciliğinin bir eleştirisi olarak kendini sunmaktadır. Fakat daha temeldeki tema ise, erkekler ve kadınların eşit olarak birlikte çalışmalarında ortaya çıkan sorunlar, iş arkadaşları arasındaki cinsel gerilim/etkileşim ve bunların iş ve özel yaşamlara yansıyan etkileri ile ilgilidir. Jane, iki erkek tarafından sevilmektedir -biri zeki, ciddi ve iş ve kafaca anlaştığı Aaron, diğeri ise çok parlak bir yayın yönetmeni olmayan, mesleki açıdan nefret ettiği her şeyi temsil eden fakat cinsel olarak arzuladığı Tom'dur.

The Mary Tyler Moore Show'un da ortak yaratıcısı olan James L. Brooks tarafından etkili bir durum komedisi (*sitcom*) tarzında yönetilen film, Walter Cronkite'nin kutsallaştırılmış 'ciddi gazetecilik' geleneğine bir tepki olarak *Happy News*'in ciddi bir eleştirisini yapar görünmektedir. Film gerçekten de iyi bir durum komedisi dizisine benzemiştir ve çalışma yaşamındaki kişisel ilişkilere benzer bir anlayış, gösteriş ve yüzeysellikte yaklaşır.

Olaylar örgüsünün, Jane'in seçimi etrafında döndüğü söylenebilir. Jane ilkelerine bağlı mı kalacaktır yoksa saygı duymadığı bir adama boyun mu eğecek-

tir? O, ilkelerine bağlı kalır. Tom, işten çıkarılır, zira Jane'in görüşüne göre, temel ahlaki bir hata yapmıştır. Jane bu seçimi yaparken, en hafif deyim ile, sevimsiz, yaşanmayacak bir hayat tarzını da seçmiş olur. Aynı şekilde ahlakçı fakat samimiyetsiz medya problemi bir yana bırakılırsa, Jane'in kendisi de pek çekici olmayan biri olarak sunulmuştur. Jane, tırnaklarını yiyen, sürekli endişeli, devamlı olarak içki içen ve çoğunlukla da sevimsiz biridir. Hayattan hiçbir zevk almamakta, gösterişsiz bir şekilde giyinmekte, yemeğini koşturmakta içinde yemek ve hiçbir sosyal yaşamı olmayıp, çok sınırlı bir seks yaşamına sahip bulunmaktadır.

Jane gibi kadınların başına ne gelmektedir? Filmin sonunda, bu üç film karakterinin yıllar sonraki durumlarına ilişkin gelişmeler verilmektedir. Aaron'un bir karısı vardır, çocukları olmuştur. Tom'un çok güzel ve kendisini çok seven bir karısı vardır. Ya Jane? O'nun, oldukça yeni ve yaşamının çok küçük bir kesitini oluşturan, uzaklarda bir aşığı vardır.

Çoğu insan Jane'in kişiliğini anlayabilir ve onun gibi olan kadınları tanıdığını iddia edebilir; fakat hiç kimse onun yerinde olmak istemez. Çok daha önemlisi, film gizliiden gizliye insanlara "Tom ve Aaron gibi olun ve 'her şey'i elde edin" der. Karmaşık, ilginç ve gerçekçi bir "Yeni Kadın" gösterme maskesi altında, Broadcast News feministlerin bütünlükçü bir hayat, iş kadar mutluluk isteklerini görmezden geliyor ve kariyer peşindeki kadınları o kadar zevksiz gösteriyor ki, bu yolu kimse gitmek istemez. İma edilen ise açıktır: Evlilik ve çocuklar tekrar düşünülmalıdır.

The Good Mother benzer noktayı benzer şekilde ortaya koyuyor. Sue Miller'in bestseller eserinden uyarlanmış filmde, bir kadın, baskıcı ve geleneksel evliliğini terk ediyor ve daha sonra da eski kocasının kendisi ve artist sevgilisini çarpık ilişkiler nedeniyle suçlamasıyla, kızının velayetini kaybediyor. Film kadının cinselliğini yaşama hakkıyla ilgili ve kişinin özel hayatını sorgulayan yargı sistemine karşı gibi gözüküyor. Ancak yine bu ciddi konu gerici bir mesajı gizlemek için kullanılıyor.

Brooks gibi, yönetmen Leonard Nimoy da kadınların tarafında imiş gibi gözüküyor. Anna sempatik gösteriliyor; aynı şekilde onun sevgilisi Leo da. Tüm erkek otorite figürleri olumsuz olarak tanımlanıyor. Broadcast News'teki Jane'in seçimi gibi, Anna'nın da seçimi -çocuğunu kaybetmeme uğruna sevgilisini terk etmek- bu post-feminist çağda, kadınların neyi umut edebilecekleri neyi umut edemeyecekleri konusunda politik imalar ile yüklüdür. Anna hiçbir zaman kendi yaşam tarzını savunmamaktadır. Tam tersine, o sosyal politikayı belirleyen erkeklere teslim olur ve Leo'yu aslanların önüne atar, mahkemede "kendi hatası" diye sunulanların cezasını Leo'nun çekmesine göz yumar.

Molly'nin annesi olarak kalma tutkusu anlaşılır. Fakat bir kadın olarak cinsel ve duygusal mutluluk hakkına ne demeli? Çok daha karmaşık ve sofistike kaynağının aksine, film bu idealleri "ya o ya bu" sisteminin kadın için trajik bedelini düşünmeden feda eder. Seks sahneleri ise -ki film bu sahnelerde acınacak şekilde

başarısızdır- sadece sıcak olmamakla kalmamakta, romandaki tematik güç ve merkeziliği de kaybetmektedir. Seyirciler Leo'nunkinden çok Molly'nin trajik kaybını hissedecektir, çünkü Leo boşanma sonrası "ucuz bir ilişki" olarak sunulmuştur.

Broadcast News'teki gibi en rahatsız edici olan, sonuç sahnesidir. Anna ve Molly plajdadırlar, bu sırada Anna kendisine mutluluk içinde güler. Çünkü Molly 'gerçek bir aile' içindedir ve bir gün kendisinin de bu şekilde mutlu olacağını hayal eder. Karşımızda yine feminist değerleri üzerinde uzlaşmış gibi gösteren, fakat sonra sinsice feminizmin temel dayanaklarını yıkararak, eski idealleri tekrar ifade eden bir film var; bu eski ideal ise, doyuma ancak evlilik ve annelik ile ulaşılacağı, bekarlığın ne nedenle olursa olsun keyifsiz ve eksikli bir yaşam olduğunu ifade etmektedir.

Running on Empty, hem genel olarak hem de ciddi kadını tanımlaması bakımından politik olarak üç film içinde en rahatsız edici olanıdır. Askeri bir merkezi bombaladıktan sonra, 15 yıl saklanmak zorunda kalan 1960'ların radikal bir çiftini ele alan film, diğerleri gibi, temelinde aile yaşamının kadınlar için ilkeli ve kararlı bir çalışma yaşamından iyi olduğunu savunur.

Kimlik ve işlerini değiştirerek kasabadan kasabaya taşınırken iki çocuklarını yetiştiren Annie ve Artie Pope, aile birlikteliğinin -dünyada tek sahip oldukları şey- 17 yaşındaki çocuklarının müzisyen olmak için koleje gitmek istemesiyle bozulması tehlikesi ile karşı karşıya kalıyorlar. Diğer iki filmde olduğu gibi bu film de kendisini büyük sorunlara ilişkinmiş gibi gösterirken, feminist ilkeleri zayıflatıyor. Burada feminist ilkeler aynı zamanda daha kapsamlı politik prensipler. Pope'lar, kendi yaşamlarını politik değişime adanmışlardır. Ancak 15 yıl sonra amacın ne olduğunu zar zor hatırlayabilmektedirler.

Annie, ikilinin daha güçlü ve daha ilginç olanıdır, geçmişteki hatalarını apaçık itiraf etmekte ve "Biz hiçbir şeyi başaramadık" demektedir. Ayrıca egemen sınıfa mensup babasından kendi geçmişi için ağlayarak özür dilemekte ve ona oğlunu alıp yetiştirmesi ve Juilliard'a göndermesi için yalvarmaktadır. "Yeni sol" için nostalji dolu bir yılda, bu film oldukça atipik bir üniversiteli eylemci çifti ele alıyor (sonuçta, medya öyleymiş gibi yansıtırsa da, 60'lar bina bombalamaktan ibaret değildi) ve politik eylemciliği eleştiriyor. Seyirciyi iyi bir aile ebeveyni olmak ya da bir eylemci olmak gibi yanlış bir ikileme sevk ediyor. Bir kez daha kadınlar her şeyi elde edemiyor. Annie, 1970'lerin kadın kahramanı Norma Rae'nin aksine politikaya karşı anneliği seçiyor.

Annie'nin feminizmi savunmuyor olması, bir anlamda politik suları daha da bulandırıyor. Sanki feminist ilkeler, güçlü kadınlar hakkındaki filmlerde esas konunun dışındaymış gibi. Filmde politika ile uğraşan bir kadının anne olma hak ve yeteneği olmadığı ima ediliyor. Sadece geleneksel evlilik ve aile normları, kadınların şahsi mutluluğu için standart olarak ortaya konuyor. En üzücü olanı ise, politik faaliyetler ve değerlerin gerçekten anne olma kabiliyetini arttırabileceği ve çocuk-

lara çok daha fazlasını verebileceği fikri gözardı ediliyor.

80'ler feminizm için genel olarak kötü geçen yıllardır. Kadınların -yirmi yıl içinde şaşırtıcı bir biçimde- başardıkları her yerde azımsanıyor, yanlış gösteriliyor. Kadın yöneticilere yönelik dergi ve reklamlar hemen hemen tüm diğer gruplara yönelik olanlardan daha çok. Her şeye sahip olabileceğimize dair bir mit var ama gizli bir şekilde şu söyleniyor: Eğer kurallara uyar ve tüm ihtiyaçları -çocuk bakımı, ev ihtiyaçları, araba bakımı- karşılayacak kadar para kazanırsak, bu haysiyetli ve rahat yaşamamızı sağlayacaktır. Sorun, bunu çok az kadının yapabilmesi değildir. Yapılabilse bile, bu feminizmin ibaret olduğu birçok şeyi bırakmak ve bir Joan Crawford karakteri olmak anlamına gelecektir.

90

Yaşadığımız dönemin yansımaları olan bu filmler, neyin tehlikede olduğunu göstermekte, cinsellik ve aile konularında baskın tutumlar hakkında oldukça gerçekçi bir tutum sergilemektedirler. Sözkonusu filmler çocuğunu kaybetme, yalnız yaşama veya vicdan azabı çekme gibi temaları ile çekici ve dolayısıyla çok daha "korkutucu"durlar.

Seks, Kapitalizm ve Biyolojik Dönüm Noktası (Röportaj)

Çev: Füsuni ALVER*

Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi İletişim Fakültesi

Röportaja İlişkin Açıklamalar

Prof.Dr. Marie-Luise Angerer, Köln Üniversitesi Medya Sanat Yüksekokulunda Öğretim Üyesidir. Yeni teknolojiler, beden, toplumsal cinsiyet, cinsellik ve medya konusunda pek çok araştırması bulunmaktadır

*Aşağıda yer alan röportaj, 31.07.2000 tarihinde **ZumThema** dergisi tarafından gerçekleştirilmiştir.*

Orijinal Röportaj Metninin Bulunduğu Yer:

www.zumthema.de/arschiv

Yazarı:

Prof.Dr. Marie-Luise Angerer,

Köln Üniversitesi Medya Sanat Yüksekokulu

ZumThema: *Seks ve kapitalizm yine konuşulan bir konu oldu. Neden?*

Marie-Luise Angerer: Doğru söylüyorsunuz. Evet, seks ve kapitalizm YİNE konuşulan bir konu oldu. Seks ve kapitalizm tartışmaları 68 hareketinden sonra 70'li yıllarda, doğum kontrol yöntemlerinin keşfedilmesi ve yaygın kullanımı üzerine başlamış ve ilk kez üreme ile seks ayrımı yapılmıştı. Doğum kontrol yöntemleri uzun bir süre kilise ve diğer ahlak kurumlarının himayesinde kalmadığı için cinsellik ve pornografi kapitalizmin yeni müdahale olanakları içinde yer aldı. 80'li yıllarda bu konunun tartışılması son bulmaya başlamış, yalnızca AIDS ya da seks turizmi tartışmaları kapsamında ele alınmıştır. Şu anda ise bizim yaşadıklarımız biyolojik dönüm noktasıdır ve biz inanılmaz bir doğallıkla cinselliğin biyolojik olarak var olduğunu ve gen teknolojisi aracılığıyla yönlendirilebileceğini konuşuyoruz. Satın alınabilir, yapılabilir, üretilebilir istekler... işte bu seks ve kapitalizmin yeniden güncel olmasının yeni çevrenidir.

ZumThema: *Ama 70'li yıllardan tamamen farklı olan bir perspektif var. O dönemde seks ve kapitalizm arasında derin ve yapısal bir ilişki aranmıştı. Bunu Deleuze ve Guattari'nin "Anti-Ödip" çalışmalarına kadar götürmek olası. Günümüzde ise daha çok yapılabirlik sorunu üzerinde duruluyor: Kapitalizm hangi teknolojileri üretiyor ve bunun cinsellik ile ilişkisi nedir? Eleştirel yaklaşım, kapitalizmin kabulü ve doğallığı lehine yok oldu.....*

Marie-Luise Angerer: Deleuze ve Guattari'nin paranın akışı, iktidar ve cinsellik arasında kurdukları ilksel ilişkileri isabetli olarak nitelendirebilirim. Ancak bunun günümüzde yapılan tartışmalarda tamamen çarpıtıldığı doğru. Günümüzde kapital ve erotizm farklı yerlerde, istek ve gereksinimlerin yeniden yönlendirilebileceği laboratuvarlarda ve gen haritaları taslaklarında bulunuyor. Tartışmalarda gerçekten erotik bileşenler ve doğru uyarımlar var. Bununla birlikte "Yeni Ekonomi" çağında kapitalin erotizminden söz etmek mantıklı. Ancak bu olmuyor. Belki de konuyu daha yakından incelemek gerekiyor. Şu anda odak noktasında bulunan yalnızca biyoloji değil. Cinsellik / kapital konusu da var. Ancak bunlar farklı yerlerde görülebiliyor ve tartışılıyor ve tabii ki on beş yıl ya da daha öncesinden farklı olarak tartışılıyor.

ZumThema: *Örneğin günümüz kapitalizminin düşüşe geçtiğini söyleyen Arthur Kroker, uzun bir zaman baskı altında tutulan kapitalizmin Nietzscheci yüzünün giderek daha fazla ön plana çıkacağını düşünüyor. Buna karşılık kapita-*

lizmin şimdiye kadar yönlendirici olan sert ve belitsel Kantçı yüzü arka plana itiliyor. Ben bu düşünme biçimini ilginç bulmuyor değilim; çünkü bu düşünme biçiminin yardımıyla yeni ve eski ekonomilerin zıtlıklarını betimlemek olası: Yeni ekonominin temsilcileri Nietzsche kapitalizminin boyun kıran ardılları, eski ekonominin temsilcileri ise, sonsuzlaştırılan piyasa mantığına sahip kapitalizmin defterdarları...

Marie-Luise Angerer: Kapitalizmin erotik kışkırtmalarının bastırıldığı ve patlayacağı düşüncesi günümüzde kapitalizmin belirli yasalarının hala geçerli olduğuna inanıldığını gösteriyor. Örneğin aile geçmişte olduğu gibi işleyen kapitalist toplumun çok önemli bir parçası ve güvencesi olarak görülüyor. Eşcinselliğin resmi çevrelerce onaylanmasına karşı gösterilen direnişler, kapitalizmin üretim esaslarının dengesinin bozulma olasılığıyla ilişkili olabilir.

93

Bu temelde biyolojiye ya da bizi aşan bir şeye odaklanıldığı düşünülebilir: Üretilen cinsellik ve istekler çekici gelen ve belki de erotik-kışkırtıcı etkide bulunan şeylere göre daha huzur verici gelebilir. Bastırılması gereken taraf, endişe verici bir tehde sahip. Bununla ilişkili olarak son zamanlarda Michel Foucault'un "insanın düşünmesi" nin "insanı düşünmek ve insan üzerinde düşünmek" anlamında son bulduğunu ve artık insanları düşünmememiz, düşünmeyebileceğimiz ve düşünmememiz gerektiğine ilişkin ütopyik olarak formüle ettikleri aklıma geliyor. Bunu 250 yıldır yapıyoruz ve artık sonuna geldik!. Bu gelişen biyoteknoloji söyleminde şiddetli korku olarak kendisini dışa vuruyor.

ZumThema: *Erotik kışkırtmalara duyulan korkuyu Frankfurt gibi finansmetropollerinde belirgin bir şekilde görmek olası diye düşünüyorum. Benim için Frankfurt tanıdığım en sıkıcı şehirlerden biri: Caddelerdeki insanlar kırılğan ve duyarsız görünüyorlar. Max Weber'in çileci yönleriyle kapitalistlere ilişkin çizdiği resim orada gerçekleşmiş gibi.*

Marie-Luise Angerer: Bu şu anda beni son derece ilgilendiren bir konu: Yapay sınırlılık fenomeni! Zevkin "yeni / yeniden" alınabilirliğine ilişkin yaygın kabulün yanında cinsellik konusunda olabildiğince tasarruf edilmesine ilişkin bir eğilim daha var. Bu pornografi tartışmalarında çok da uzun olmayan bir süre önce muhafazakar bir yaklaşım olarak görülmüştü; günümüzde ise doğal karşılanıyor: Görülen her şey pornografiktir; buna karşılık gizli olan her şey erotik ve değerlidir. Bu tür eğilimler ABD ve İngiltere'de kendini evliliğine adanmış genç kadınlar arasında gözlenen muhafazakar hareketlerle ilişkili.

Sınırsız arzuların bulunduğu, her erkeğin arzuladığı her kadınla birlikte olmak isteyebileceği ve olabileceği bir dünyada aynı zamanda her şeyin denetim altında olduğu ve insanların neredeyse nevrotik bir davranışla yapay engeller yaratarak ritüelleri izledikleri görülüyor. Yalnızca bu nedenle insanların "eski moda" ya uygun davrandıklarını ya da "sade ve duygusal" olanı istediklerini de söyleyemeyiz. Bu durumlar, yalnızca aşılması gereken muhafazakar ve eski moda özelemleri göstermiyor; daha çok mutlak sınırsızlığın yol açabileceği mutlak sıkıcılık korkusu

da var. Bu çabaların arkasında nadir bulunur olma düşüncesi de var! Şu anda özgürlüğün yine sınırları bulunuyor....

ZumThema: *Seks ve Kapitalizmi yine konuşulan bir konu haline getiren "İşyerinde erkekler ve kadınlar" başlıklı raporuyla Shere Hite oldu. Ben onun giderek yaygınlaşan biyoteknoloji tartışmaları karşısında kesin olarak karşı bir pozisyonda durduğunu ve cinsiyeti, söylemsel olarak ürettiğimiz sembolik bir düzen olarak tanımladığını düşünüyorum....*

Marie-Luise Angerer: Shere Hite'nin yazdıklarını onaylıyorum. İlkesel olarak bunun psikoanalizde başka bir arka planda ve farklı bir formülasyonla söylendiğini görüyoruz: Cinsiyet bir tasarımdır. Erkeklik ve kadınlık olarak kavradığımız ve algıladığımız ve kimlik olarak düşündüğümüz her şey aslında psikoanalitik açıdan söylenirse bir tasarımdır! Bununla birlikte geçerli olan bu tasarımlardan başka bir tasarım yapamıyoruz ve bu bana göre kırılma noktasını oluşturuyor: Ben geçerli olan erkeklik ve kadınlıktan başka bir şeyin olası olmadığını söylemiyorum. Ama şunu söylüyorum: Biz bunu tasarlayamıyoruz!

ZumThema: *Shere Hite'nin başka bir yaklaşımına dikkat çekmek istiyorum: Hite hazırladığı raporda firmalara yol gösteren bir danışman olarak düşüncelerini dile getiriyor. Peki bu kapitalizmin pratik alanda herhangi bir alanın değil de psikoanalizin bulgu ve bilgilerini kullandığının bir belirtisi değil midir?*

Marie-Luise Angerer: İlkesel olarak kapitalizmin inanılmaz heterojen olduğunu, süreklilik içerdiğini ve lehte ve aleyhte pek çok şeyi birarada ürettiğini dikkate almak gerekiyor. Günlük yaşamda resmi çözümlerin denendiğini ve bunun ekonomiyle çok ilgisi olmadığını söylerseniz, bu durum içi muhafazakar, tabanı ve tavanı uygun olmayan küçük boyutta bir ekmeğe benzetilebilir....

Ortaya çıkan bu taslakta beni insanların yeniliklere yaklaşımları sorusu ilgilendiriyor. İnternet jenerasyonu olarak nitelendirilen öğrencilerin müthiş ve sınırsız bireysel seçim olanakları karşısındaki tutumları beni ilgilendiriyor. Olası olanın arka plan bilgisinden yola çıkarak şunu söyleyebiliriz: Biz önce her şeye bakıyor sonra da her şeyi deniyoruz. Sperm bankalarından yararlanarak 60 yaşımızda çocuk sahibi olabiliriz. Bunun yanında 40-60 yaşları arasında bulunanların fantezi ve isteklerini nasıl yaşadıklarını da merak ediyorum: O insanlar için mutluluk, ilişki, huzur ve hırs nedir? Bu standartlar nasıl şekilleniyor?

ZumThema: *Peki hangi sonuca vardınız?*

Marie-Luise Angerer: Günümüzde eşcinsel partnerler için durum belirleyici bir şekilde değişti. Eşcinsellikten 20-25 yıl öncesine göre tamamen farklı bir şekilde söz ediliyor. Diğer yandan bu konu "Love Parade" ve "Christopher Streets Day" ile yeniden gündemde. Bir dergi haberinde yazdığı gibi "biraz duble" olmak söz konusu.... Yine baskıya doğru gidiliyor. Ben 15 yaşındaki gençlerin de mi böyle

algıladıklarını merak ediyorum. 50'li ve 60'lı yılların aydınlanma dalgası içinde standartlaştırma gibi bir şey de başlamıştı. Bazı eylemler tabu yıkıcı olmuştu. "Haftada iki kez partnerle yatmak normaldir" ya da "penisin ortalama boyu şu kadar olmalı" gibi cümlelere rastlanıyordu. Baskı yalnızca "şunu yapabilirsin, şunu yapamazsın" gibi basit yasaklarla ya da sunumlarla yapılmıyor. En büyük etki sürekli yinelenen istatistiksel betimlemelerle yapılıyor. Ben pek çok insanın herhangi bir zamanda bir kez olsun şunu düşündüğünü iddia ediyorum: "Bu bende çok farklı. Yoksa ben normlara uygun değil miyim?". Günümüzde cinselliğin böyle basit demografik veriler ve ortalama cinsel ilişkiye girme sayısı tarafından düzenlendiğini düşünüyorum.

ZumThema: *Bunu eski modayla ya da yeni bin yılla ve geçerli söylemiyle ilişkili olarak sormuyorum: Standartlaştırma süreci başarıyla karşılanabilir mi? Bunun için hangi arzu ya da cinsellik kültürüne gereksinimimiz var?*

Marie-Luise Angerer: Bu sürecin atlatılabileceğini sanmıyorum ve bunu pesimistçe söylemiyorum. Çünkü insan, yaptığı her şeyle farklı modelleri benimseyen diğerleri gibi, kendine bir yer ediniyor. Sonuçta fark etmiyor. İşte benim dikkatle söylediğim de bu: Bugün yeni olan, yaşam tarzında ya da yaşam uygulamalarında hangi örneğin alındığının insanlar için fark etmemesidir.

Anlamsızlık duygusu geçmişte bu kadar güçlü değildi. Bu ileriki aşamada anlamsızlığa koşulmasına neden oluyor; insanlar kendileri yanık yarası yaparak acıyı hissetmek istiyorlar... Bunun yanında anlamsızlık duygusu insanların olabildiğince çok para kazanmak için çalışmalarını konusunda da kendisini gösteriyor. Bu duygu ile başa çıkmayı öğrenmemiz gerekiyor. Anlamsızlık duygusuna karşı koymadan, onu kabul etme halinde daha kolay oluyor. Pek çok kişi bir ilişkiden diğerine koşuyor. Alam ve anlamsızlık konusu önemli bir konu. Bunu seks ve medya konularında ders anlatırken de her zaman fark ediyorum. Bulunması gereken anlamdan söz edildiğinde konu kritik olmaya başlıyor...

ZumThema: *Peki kişisel olarak belirlediğim somut amaç ve planlarla her zaman bir anlam üretimi yapamaz mıyım?*

Marie-Luise Angerer: Tabii ki. Bu nedenle ilk bakışta anlamsız uğraşı gibi görünen moda takiplerinin yapılması da önemli. Çünkü tek tek her şey için kısa bir süre için olsa bile bir anlam yaratabilirsiniz.

ZumThema: *Marie-Luise Angerer, görüşmemiz için çok teşekkür ederim.*

Değini: GÜney Doğu Anadolu'daki Çatom'larda Kadınların Deneyimi-Madunu Konuş(ama)mak

.....

Mutlu BİNARK

Doç. Dr., Gazi Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Radyo TV ve Sinema Bölümü

Sunum

Bu yazı Güneydoğu Anadolu Projesi kapsamında bölgede açılan Çok Amaçlı Toplum Merkezleri ile bu merkezlere devam eden kadınlar ile ilgili ve katılımcı gözlem tekniği ile elde edilen "ÇATOM'daki deneyimlere ilişkin temasının" bir yandan iletimini diğer yandan da bu iletme ediminin (ya da çabasının) kendisinin olanaksızlığını paylaşmayı amaçlıyor

... / ...

Güneydoğu Anadolu Projesi'nin "Sosyal Eylem Planı" (1992) kapsamında ilk olarak 1995 yılında Ş.Urfa'nın bir gecekondu mahallesi olan Yakubbiye'de pilot uygulama olarak açılan Çok Amaçlı Toplum Merkezi (ÇATOM), halihazırda GAP kapsamındaki dokuz ilde yirmisekiz adet mevcut. ÇATOM'larda kadınlara yönelik verilen temel bilgisayar kursu eğitimi ve bu eğitimin kadın istihdamındaki rolünü konu edinen araştırmam kapsamında, Ş.Urfa Merkez (Yakubbiye) ÇATOM ve Siverek-Urfa ÇATOM'a alan araştırması için 14-19 Mayıs 2004 tarihleri arasında gitmiş bulunmaktayım. Ankara'dan GAP İdaresi Başkanlığından ÇATOM'lar ile ilgili genel bilgi ve burada verilen eğitimler ile eğitime katılan kadınların sosyo-ekonomik statüleri, yaşları gibi temel verileri önceden edinmiştim. ÇATOM'lar GAP Bölgesinde kent merkezlerinin çeperinde yaşayan özellikle toplumsal olarak riskli olarak addedilen yoksul ve yoksun mahallelerinde açılmıştır. Bu mahallelerde yaşayan 14 yaş ve üzeri kadın nüfusa yönelik çeşitli etkinlikleri gerçekleştiren ÇATOM'ların amacını GAP Bölge İdaresi Başkanlığı şu şekilde tanımlanmaktadır:

"... i) kadınların sorunlarının farkına varmalarına, tanımlamalarına ve çözümü için inisiyatif kullanabilmelerine fırsat yaratmak; ii) kadınların kamusal hizmetlerden daha fazla yararlanabilmelerini ve kamusal alana daha fazla katılımlarını sağlamak; iii) kadın istihdamını ve kadın girişimciliğini artırmak; iv) kadını güçlendirerek cinsiyet dengeli kalkınma sürecini başlatmak; v) ve bu yolla yerel koşullara uygun, katılımcı toplum kalkınması temelli, tekrarlanabilir model ya da modeller geliştirmektir."

ÇATOM'larda aşağıda belirtilen ana başlıklar altında çeşitli kendini geliştirme programları uygulanmaktadır:

1. Eğitim Programları: Okuma-yazma, medeni hukuk ve yasal haklar, ev ekonomisi ve beslenme, anne eğitimi, bilgisayar, öğrenci destek programları vb.

2. Sağlık Programları: Hijyen, çevre temizliği, anne-çocuk sağlığı, genel sağlık vb. konularda eğitim programları; kısmi poliklinik ve gezici sağlık hizmetleri; sağlık taraması, aşı kampanyaları vb.

3. Yönetime Katılım Kapasitesini Geliştirici Programlar: Katılımcıların kendi aralarında seçtikleri beş ya da yedi temsilciden oluşan ÇATOM kurulları tarafından yönetilmesine yönelik kapasite geliştirme programları.

4. Gelir Getirici ve Kadın İstihdamını/Girişimciliğini Destekleyici Programlar:

¹ <http://www.gap.gov.tr/Turkish/Frames/fr21.html>

i) Meslek kazandırıcı ve gelir getirici alanlarda becerilerin geliştirilmesine yönelik eğitim programları (el sanatları, trikotaj, biçki-dikiş, nakış, mefruşat, keçe işleme, taş işleme, gümüş işleme, tekstil, yöresel bebek, hediyeelik eşya, kumaş boyama, kuaförlük, estetisyenlik meslek edindirme programı vb.); ii) kadın girişimciliğinin desteklemesi için iş kurmaya yönelik girişimcilik eğitimi ve iş kuranlara mikro kredi desteğinin sağlanması yardımcı olunması, danışmanlık desteği sağlanması; iii) pazarlama-satışa yönelik etkinlikler (sergi, fuar, vb.).

5. Okul Öncesi Eğitim Programları: Özellikle ÇATOM'a kadınların katılımını ve devamını arttırmak ve çocukların temel eğitime hazırlanmasına destek sağlamak için 4-6 yaş grubuna yönelik çocuk eğitimi.

6. Çocuk Okuma Odaları: 4-6 ve 7-14 yaş grubu çocuklara yönelik olarak grup, okul öncesi ve açık kapı programları.

7. Sosyal Destek Programları: ÇATOM'lar buldukları kasaba, köy ve mahallelerde, kamu, yerel yönetim ve sivil toplum kuruluşları ile özel firma ve bireyler tarafından sağlanan sosyal hizmetlere halkın ulaşabilmesi için destekleyici aracılık işlevi üstlenmiştir. ÇATOM'larda halkın yeşil kart sahibi olması, kimliği olmayanlara nüfus cüzdanı çıkarılarak nüfusa kayıt işlemlerinin yapılması, resmi nikah yapılması, ihtiyacı olanlara aynı/nakdi sosyal yardım sağlanması, ağırlıklı olarak kız çocukları olmak üzere YİBO ve açık öğretime çocukların yönlendirilmesi, çoğunluğu kız olmak üzere yoksul öğrencilere eğitim bursu verilmesi, toplu sünnet töreni yapılması, tekerlekli sandalye temini vb. konularda da çalışmalar yürütülmektedir.

8. Kültürel-Sosyal Etkinlikler: ÇATOM'lar tarafından düzenlenen kültürel-sosyal etkinlikler arasında katılımcılar tarafından hazırlanan tiyatro gösterileri, seminer, sergi, etkileşim toplantılarına katılım, sinema, tiyatro Dünya Kadınlar Günü, Anneler Günü kutlamaları, gezi ve piknik, evre koruma ve ağaçlandırma vb. etkinlikler bulunmaktadır.²

GAP İdaresi Başkanlığından elde edilen belgelere dayanarak, ÇATOM'larda gerçekleştirilen eğitim ve etkinlikleri yukarıdaki maddeler ile tanımlamak mümkün. Ancak, ÇATOM'larda çalışan toplum merkezi görevlileri ile merkeze devam eden kadınların ve genç kızların kurduğu ilişkiye ve ortama bakılınca, ÇATOM'ların kişisel beceriyi geliştirmeyi temel alan eğitimlerinin ve kadın istihdamının sağlanması işlemlerinden önce, gündelik yaşam içerisinde ataerkil kültürel örüntülerin ve pratiklerin kendini yeniden üretiminde, bu akışa ve kurgulanışa karşı zamanın kıyasında köşesinde kalan bir durak olma işlevi gördüğünü de söylemek olası.

ÇATOM'larda kurulan kadınlara yönelik ve onlar için alan deneyiminin aktarılmasının, sadece toplumsal, kültürel ve zihinsel "mesafe" nedeni ile iyice

² <http://www.gap.gov.tr/Turkish/Frames/fr21.html>

"öteki(leştirilen)" Güneydoğu ve Doğu Anadolu'daki kadınlar için değil, Ankara'da, İstanbul'da, Muğla'da ya da Trabzon'da yaşayan kadınların nefes -alanı- darlığı için de önemli olduğunu düşünüyorum. Kolektif belleklerimizde görece bize en uzakta olan en mağdur konumda konumlandırılır. Oysa en yakınımızda da dillen(e)meyen, konuş(a)mayan ezilme ve yoks(a)yma pratikleri gerçekleşmektedir. Bu olgunun farkında olarak tekrar Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki kurulan ÇATOM'lar ve buradaki kadın alanına bakacak olursak, bu merkezlere devam eden kadınların ilk olarak kendilerine ait bir zamanı elde ettiklerini görürüz: Evin ve ailenin gündelik ev içi üretim işleyişinden "dışarı" çıkarak, ama mahallenin sınırlarının da dışına çıkmadığı için "namusa ilişkin dedikodu üretim mekanizmalarını" da geçersiz kılarak biçki-dikiş, okuma-yazma, çocuk gelişim vb. kişisel gelişim kurslarına devam ederek diğer kadınlar ile birlikte onlar için kurulu "kadınlara mahsus" bu mekanda bir araya gelme ve kadınlık bilgisini-deneyimini paylaşma zamanı.

Bu kadınlık bilgisinin paylaşımın nasıl gerçekleştiğini Urfa Yakubbiye ÇATOM'a devam eden genç kızlara sordüğümüzde "bize" anlatırlar. Örneğin, 14 yaşındaki A.B. ÇATOM ile ilgili kendi yaşam anlatısı şu şekilde anlatıyor: "Boyum uzun olduğu için ailem okuldan aldı. Burada II. Kademe okuma belgesi alacağım. Biçki-dikiş ve el sanatları kurslarını da bitirdim. Çevreden dolayı ailem dışarıda çalışmama izin vermiyor. ÇATOM'a ise rahat geliyorum. Burada öğretmen [yöneticiyi kastediyor] ve öğrenciler arkadaş gibiler. Keşke Cumartesi, Pazar günü de açık olsa. Pazartesi sabırsızlıkla bekliyoruz. Şimdi kuaförlük ve folklor kursu olsun istiyorum. Bilgisayarı kendi kendime açmayı kapamayı bir de resim çizmeyi öğrendim. Ders aralarında burada hep birlikte sohbet ediyoruz. Evden getirdiğimiz yemeği yiyoruz. Buranın temizliğini de biz yapıyoruz. Sahipleniyoruz burayı... Buraya gelince etrafı tanıyoruz. Aileler ayıptır diye dışarı bırakmıyor; ama pamuğa yolluyor. Şimdi ÇATOM'a gelmeme ailem iyi bakıyor, karışmıyor." Bu anlatıyı konumlandırabilmek için Urfa'nın Yakubbiye mahallesindeki gündelik yaşamı biraz daha iyi tanımak gerekli: Mahalle Urfa'nın bir varoşu. Mahallenin erkekleri sıvacılık, kalıpcılık, seyyar satıcılık ve mevsimlik işçilik ile evlerinin geçimlerini temin ederken; kadınlar ise eve bağlı. Kız çocukların okula devam etmeleri "çevre ne der?" yargısı ile aileler tarafından engellenirken, erkek çocukların ise devam ettikleri ilköğretim ve lise düzeyindeki öğrenim başarı durumları da iç açıcı değil. ÇATOM sorumlusu Neslihan Kılıç'a göre. ÇATOM 'da ilk kez 2004 Bahar'ında 64 kadını ve daha sonra çocuklarını kent merkezde sinema salonunda ücretsiz olarak film izlemeye götürmüşler: "Nerdesin Firuze?" ve "Sürüsüne Bereket". ÇATOM'lara devam eden kadınlara yönelik gezi etkinliklerinin de düzenlendiğini belirtelim bu noktada. Yakubbiye Mahallesi Urfa'nın yerli ve yabancı turist spotu olan Balıklı Göl'ün arkasındaki tepede kurulu. Ancak, ÇATOM tarafından düzenlenen gezi ile genç kızlar ve kadınlar bu tarihi mekanı görme olanağına kavuşabiliyorlar. Siverek ÇATOM'un yardımcı görevlisi Canan Çavan, merkezde 5 ile 6 yaş arasındaki çocuklara hizmet veren ana sınıfının öğretmenliğini yapmakta. O da çoğu ÇATOM sorumlusu gibi sözleşmeli. Tıpkı kursiyer kadınlar gibi onun da nefes alanını ÇATOM temin ediyor. Onun için ÇATOM'da çalışmak hem ekonomik hem de toplumsal bir güçlendirme. O da ÇATOM'un

Cumartesi ve Pazar günleri dahil haftanın yedi günü açık olmasından yana. Onun anlatımı ile, Eski Siverek'in bir biri ardına yeni Siverek'te yükselen apartman katlarının ardında sıkışmış kalmışlığına tezat bir biçimde Ova Siverek-Diyarbakır yolunda uzanıp giderken Siverek'de kadınların yaşamı ise evin oturma odaları ile mutfaqları arasında dokunan mekiklerde toplanan bol kahveli, çaylı, çiğ köfteli ve sigara dumanlı kadın günlerinde ve bir de sıkıntı dağıtmak için çıkılıp çıkılıp hemen içeri girilen balkonlarda geçip gider. Siverek'te kadınların tek başlarına gidip oturabilecekleri çay bahçesi gibi bir kamusal alanın olmadığını da ekleyelim.

ÇATOM'lara devam eden kadınların istihdam sorunu ile ilgili anlattıklarına bakılacak olursa, eğitim programlarının sonunda iş bulma olanağı ailenin "dışarıya" ilişkin koyduğu sınırdan dolayı zaten baştan ortadan kalkmakta. O zaman bu kadınların ÇATOM'a devam etmesi niye onlar için gerekli ve önemli? Tekrar Yakubbiye mahallesindeki ÇATOM'a devam eden genç kızlardan 16 yaşındaki N.Y.in açıklamasına bakalım: "Üç yıldır geliyorum. Annem geldi, ziyaret etti. Ondan sonra izin verdiler. II. Kademe Eğitim Sertifikası alacağım. Buraya geldim gözüm açıldı... ÇATOM kuruluna seçildim. 8 Mart Dünya Kadınlar Gününde A.B. ile birlikte Ş. Urfa Kültür Merkezinde konuşma yaptım ÇATOM kızları adına"

101

"ÇATOM kızları" şeklinde bir tanımlama, bu merkezlere devam eden kadınların ortak bir kadınlık deneyimi ve bilgisini paylaştıklarını göstermekte. Ayrıca "nefes alınacak bir yer" olarak gerek yöneticiler gerekse kadın kursiyerler tarafından ÇATOM'ların tanımlanması da ÇATOM'daki kadın deneyiminin ataerkil pratikler ve örüntüler içinde kadınlar için önemine işaret etmekte. Ancak araştırmacının tam da bu deneyimi aktarma işlemi, madunun kendi adına konuşamama olarak tanımlanan durumuna denk düşmekte. Çünkü madunlar siyasal, toplumsal ve kültürel söylem üretme araçlarından yoksundur (Erdoğan 2001:18). İktidar sahipleri ve madunlar arasındaki farkı sadece sınıfsal konum ve üretim araçlarına sahiplik işaretlememektedir. Kültürel hiyerarşilerin dizgesi içinde sahip olunan kültürel sermaye ve söylemi üretme, dolaşıma sokma gücü de toplumsal farkı cisimleştirmektedir (Erdoğan 2002: 41). Üstelik madunların araştırmacıya konuşma ve onun kayıtlaması üzerinden aktarıma edimi sırasında söylemediklerinin ve söyleyemeyecek olduklarının da farkında olmak gerekmektedir (Erdoğan 2001:19). Necmi Erdoğan'ın deyişi ile, "Sessizliği veya suskunluğu "ölçmek" yoksul/madun öznelerinin, kendi dili olmayan veya "devralınmış" bir dille konuşanların söyleminin analizinde bilhassa önemlidir" (19).

Gayatri Chakravorty Spivak'ın "Madun'un Konuşamayacağı" konusundaki tezi, mevcut iktidar ilişkileri tarafından toplumun merkezi dışındakilerinin sürekli olarak nasıl dışarıda konumlandırıldıklarını, marjinalleştirildiklerini ve marjinallerin söylemin gücüne de başvurmaktan nasıl yoksun bırakıldıklarını açıklar. Spivak, 1926 yılında Kalküta'da kendini asan Bhubaneswari Bhaduri adlı genç bir Hintli kadının intihar edimi üzerinden Hint toplumunda bir kadının bedeni aracılığı ile kendi sözünü dile getirmeye çabasını toplumsal bir metin olarak okur ve "ötekinin" tarihini okuma ediminde ötekinin gerçekte konuşup konuşmadığı sorusunu yanıt-

lar. Hint toplumunda Bhubaneswari'nin intiharı normalde gayri meşru hamilelik zannı ile etiketlenecek olmasına rağmen, Bhubaneswari'nin intihar ettiği zaman özellikle regl görmesi bu olası nedenin ortadan kaldırılmasını sağlar. Olaydan çok sonra, Bhubaneswari'nin intihar nedeninin Hindistan'ın bağımsızlığı için mücadele veren bir gruba üye olması ile ilgili olduğu ortaya çıkar. Bhubaneswari kendisine verilen bir siyasi suikast görevini yerine getiremeyeceği ve devrimci örgütün kendisine olan güvenini sarsmamak için intihar etmiştir. Spivak, "madun konuşamaz" derken Bhubaneswari'nin intihar olayını örnek göstererek Hint milliyetçiliği, devrimci söylemler ve ataerki arasındaki mücadelede bir kadın eylemcinin intihar etmesinin onun kendini temsil etmesi ile sonuçlanmadığını ve madunun kendini ancak bu şekilde konumlandırın güç ilişkilerini değiştirebilirse konuşabileceğini belirtir (Spivak 1995:287-308). Spivak'ın kendisi de Bhubaneswari'nin intihar eyleminin nasıl bir bağlamda gerçekleştiğini çözümleyerek aslında onu(n metnini) yeniden yazdığına dikkat çeker:

"...O özellikle benimle konuşmaya çalışmıyordu. Ben onu temsil ediyordum ve yeniden yazıyordum. Bir ölçüye kadar, onun okunması için onu yazıyordum ve kesinlikle ona bir ses verdiğimi iddia etmiyordum. Öyleyse, ona ses vermiş gibi okunuyorsam, beni dinleyen Batılı feminist dinleyici ile Üçüncü Dünyalı bilgi verici olarak işaretlenmiş kendim arasında hala bir tür konumlama işlemi var demektir. Madunların metinleri ile ne yaptığımız daha çok bizim nerede durduğumuza bağlıdır" (Spivak 1990:57).

Spivak'ın kendisine ve Üçüncü Dünya kadınlarının durumlarını çözümleme iddiasını taşıyan feminist araştırmacılara yönelttiği eleştiri bu noktadan itibaren feminist araştırmacıyı tarihsel olarak dilsizleştirilmiş kadın özneler adına konuşma çabasından, bugüne kadar kendilerini ayrıcalıklı kadın özneler olarak konumlandırın mekanizmaların farkına varmaya yönlendirir. Spivak'ın deyişi ile bu işlem bir "unlearning"dir (1988:295).

Toplumsal anlatıları ve kültürel söylemi üretmeye katılabilmeleri nedeni ile ayrıcalıklı olan kadın araştırmacılar ile madun kadınlar arasındaki temas birbirlerinin yaşam anlatılarını kavramaya çalışmak ile mümkün. Bu bir anlamda da Spivak'ın ayrıcalıklı kadın araştırmacılar için önerdiği, o güne kadar elde ettikleri olan toplumsal ve kültürel birikimlerini öğrenmeme veya yerinden etme demek. Aynur İlyasoğlu da "Farklı toplumsal yaşantı alanlarından kadınların da birbirleri karşısındaki güç, bağımlılık, destek, ezme-ezilme ilişkilerinin içsel karmaşık mantığını da gene yaşam anlatıları içinden görebilme imkanı ile karşı karşıyayız" (2001:20) demektedir. ÇATOM'larda kadın katılımcılara verilen eğitimi, kurs arasında verilen dinlenme aralarındaki sohbetleri ve kadın yöneticilerin kursiyerlerle yaptığı konuşmaları gözlemlerken, hem kadın araştırmacı olarak onların yaşam anlatılarını kurabilme gücüne sahip olduğumun hem de bu gücün kadınları ve yaşamlarını baskılayan ataerkinden ne kadar farklı olduğunun sorgulanması gerektiğinin ayırdına vardım. ÇATOM'larda yaşanan kadın deneyiminde anlatılmayanların neler olduğu sorusu zihnime takılı kaldı. Onların yaşam anlatılarını konuştukları kadarı ile toplayıp

Ankara'ya dönmüştüm. Ayrıca Ankara'dan birden bire çıkıp gelen araştırmacı olarak "benim" temas ettiğim kadınların yaşamındaki izlerim neler olacaktı? İletişimimiz ne kadar devam edecekti? Onların yaşam anlatıları üzerine yazılan bu yazıyı okuma şansları olacak mıydı? Okurlarsa ne türe tepkiler vereceklerdi? Onları bu yazıda konuş(ama)ma ediminin eksiklerini ve/ya fazlalarını nasıl söyleyeceklerdi? Tüm bu sorular benzeri alan çalışmaları içinde saklı kalacak ve saklı kalmalı. Bu yazı kapsamında son olarak, ÇATOM'ların bölgedeki kadınlar ve farklı diğer kadınların yaşamlarındaki ataerkil örüntü ve değerlerce ezilmelerine karşı nasıl karşı durulabilir sorunu için kendi ürettiği yapılanma ile mikro bir çözüm olabileceği gerçeği iyi değerlendirilmesi gereken bir uygulama olduğu düşünülmektedir. Ancak, bir de mahallenin sınırlarının dışına çıkılmamasından kaynaklanan "sınırlı" dönüştürüm gücünün açmazları üzerinde de durulmalıdır. Bunların üzerinde duracak araştırmacı, kendi konumunun da sürekli farkında olmalıdır.

Yararlanılan Kaynaklar:

Düzkan, A. (2001) "Bu İş Bu Memlekette Nasıl Olacak?" **Yerli Bir Feminizme Doğru**. Der. Aynur İlyasoğlu ve Necla Akgökçe. İstanbul: Sel. 39-51.

Erdoğan, N. (2001) "Garibanların Dünyası: Türkiye'de Yoksulların Kültürel Temsilleri Üzerine İlk Notlar" **Toplum ve Bilim** 5:89, 7-21.

Erdoğan, N. (2002) "Yok-sanma: Yoksulluk-Maduniyet ve "Fark Yaraları" **Yoksulluk Halleri: Türkiye'de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri**. Der. Necmi Erdoğan. İstanbul:Der. 33-64.

İlyasoğlu, A. (2001) "Kadınların Yaşam Tarihi Anlatılarına Kadın Çalışmaları Alanından Bir Bakış" **Yerli Bir Feminizme Doğru**. Der. Aynur İlyasoğlu ve Necla Akgökçe. İstanbul: Sel. 15-37.

Spivak, G.C. (1988) "Can the Subaltern Speak?" **Marxism and the Interpretation of Culture**. Der. Cary Nelson ve Lawrence Grossberg. Chicago. University of Illinois Press. 271-313.

Spivak, G.C. (1990) "The Problem of Cultural Self-representation" **The Post-colonial Critic: Interviews, Strategies and Dialogues**. Der. Sarah Harasym. New York: Routledge. 50-58.

Spivak, G.C. (1995) "Subaltern Talk: Interview with the Editors" **Selected Works of Gayatri Chakravorty Spivak**. Der. Donna Landry ve Gerald Mac Lean. New York: Routledge. 287-308.

KİTAP ELEŞTİRİSİ

.....
Mutlu BİNARK

Doç. Dr., Gazi Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Radyo TV ve Sinema Bölümü

Kadınların Yaşam Dünyaları ve Gündelik Gerçekler: Ev-Aile ve Çeşitli Kadınlık Halleri Üzerine: *Kadın Yaşantıları.*

Derleyen:

Ayşegül Yaraman

Yayıncı:

Bağlam Yayınları. İstanbul, 2003.

Ayşegül Yaraman tarafından derlenen Kadın Yaşantıları adlı çalışmanın kadın çalışmaları alanına en önemli katkısı büyük anlatılar üzerine yoğunlaşmaktan ziyade, çeşitli kadınların kimi zaman farklılaşan kimi zaman da benzerlik gösteren gündelik yaşam gerçeklerini tartışmaya çağıran alan çalışmalarından oluşmasıdır. Bu çerçevede Ayşegül Yaraman'ın "Büyük Anlatılardan Ayrıntılara" adlı giriş yazısını, Nazlı Eda Noyan'ın "Ev Gerçekleri", Hülya Uğur Tanrıöver'in "Türkiye'de Televizyon Kültürü ve Kadınlar", Nurgün Oktik'in "Köy, Kasaba ve Kentte Kadın Olmak: Muğla Bölgesinde Kadının Değişen Konumu", Dilek Hattatoğlu'nun "Çalışan Kadın ya da Ev Hanımı: Çalışmanın Yaşantılanması ve Güçlenme", Ayşegül Yaraman'ın "Kadınlar Vitrinde Bile Yok: 2002 Genel Seçimlerinde Kadınların Siyasal Temsili Açısından Basın Gündemi", Aylın Dikmen Özarlan'ın "Aybaşının Toplumsal Hali", Ayça Gürdal'ın "İnce Beden Hastalığı", Valerie Gay'in "Elif Şafak: Araf'ın Bir Yazarı", Ayşegül Eraltuğ'un "Avrupa Birliği ve Türk İş Hukukunda Çalışma Ortamında Bağımlı Çalışan Kadınların Analık Halinde Korunması" ile Gaye Petek'in "Avrupa'daki Türk Göçmen Kadınların Farklılık ve Benzerlikleri" adlı çalışmaları izlemektedir.

Derlemenin giriş yazısında, Ayşegül Yaraman dünyada ve Türkiye'de kadın hareketlerinin gelişim sürecini kısaca özetledikten sonra, derlemenin temel mantığını farklı feminist kuramların ayrıntılı bir şekilde ele alınması yerine, Türkiye örneğinde ataerkinin işleme mekanizması ve dinamikleri üzerine çeşitli disiplinlerden toplumsal çözümlemelerin sunulması şeklinde açıklamakta. Bu tekil örnekler ise gündelik yaşamın içerisinde kadınların kadın olma hallerinden kaynaklanan benzerlikler ile sınıfsal konumlarından ve diğer toplumsal olarak inşa edici etmenlerden dolayı yaşanan farklılıkların sergilenmesine katkıda bulunmakta. Derlemenin temel sorunsalı bu şekilde açıklanınca, derlemede yer alan yazıların nasıl birbirlerini tamamladığı da ortaya çıkmakta. Bu bağlamda, derlemede bir kadının özel ve kamusal alanlardaki çeşitli yaşantı deneyimleri, örneğin bedeni denetleme-şekle sokma müdahalesi, aybaşı hali, ev eksenli çalışma durumu, medya metinlerini tüketme stratejileri, siyasal bir kimlik üstlenip "politikacı olarak" siyasal yaşama girme, köyde, kasabada ve kentte kadın olma durumları ele alınmakta.

Nazlı Eda Noyan'ın "Ev Gerçekleri" adını taşıyan çalışması, kadın çalışmaları alanındaki bilgi birikimine yöntem bilimsel olarak özgün bir katkıda bulunmakta. Noyan'ın 2001-2002 yılları arasında Florida Üniversitesi'nde (Gainesville) hazırladığı yüksek lisans tez çalışmasının kısaltılmış bir versiyonu olan makalede, kadınların ve erkeklerin toplumsal cinsiyet rollerini ne şekilde algılayıp, deneyimledikleri bir iletişim kampanyası ve performansı çerçevesinde irdelenmekte. Noyan öncelikle

¹ <http://www.gap.gov.tr/Turkish/Frames/fr21.html>

projesini neden "ev gerçekleri" olarak adlandırdığını açıklamakta: ev gerçekleri, "bir kimsenin başkalarına söylendiği takdirde acıtan, utandıran gizli zayıflığı ya da dışarıdakilerden saklanırken sadece ev ahalisine açık korku, üzüntü ve tutkuları" biçiminde tanımlanmakta (2003:18). Noyan'ın çalışmasının özgün yanı ise, gündelik yaşamda dolaşımda olan kartpostallar gibi bir iletişim materyalini anlatı veya öykü etme aracı olarak kullanılması ve Noyan'ın kartpostal anlatılarının kadın ve erkek kahramanı olarak tasarladığı kurmaca kişiliklere kartpostalları alanların biçtikleri ve giydirdikleri kimlik ve yaşantı tasarımları üzerinden toplumsal cinsiyet rollerinin kurulma biçimlerinin çözümlenmesidir. Böylece Noyan'ın projesi etkileşim ögesini de kampanya sürecine dahil etmekte. Hülya Uğur Tanrıöver'in "Türkiye'de Televizyon Kültürü ve Kadınlar" adlı çalışması ise, Mary Ellen Brown'ın "feminist kültüralist televizyon eleştirisi" olarak adlandırdığı bir bakış açısını izleyerek, Türk televizyonlarında sunulan kültürel örüntüleri ve temsil mekanizmalarını, medya metinlerini tüketen farklı kadınlar tarafından bu temsillerin gündelik yaşama ne şekilde dahil edildiğini ve kişilerarası iletişim süreçlerine bu tüketim pratiklerinin nasıl taşındığını ele almakta. Türkiye'deki televizyon söylemini gündüz ve akşam kuşağı olarak temelde ikiye ayıran Tanrıöver, bu her iki kuşakta yer alan yerli yapımların kadın izler-kitleye sunduklarını irdeleyerek, kadınların gündüz kuşağında ev temelinde tüketici konumundaki anne ve eş olarak; akşam kuşağında ise orta üst sınıftan çalışan ve bakımlı kadın imgesi içine sıkıştırılarak sunulduğunu saptamakta. Yakın zamanlarda Kanal D'de yayınlanmaya başlayan "Omuz Omuz" veya Show TV de yayınlanmakta olan "Metro Palas" vb. çalışan ve bakımlı kentli kadın imgesini üreten diziler olsun, popüler aile komedileri olsun, "Yılan Hikayesi" "Bir İstanbul Masalı", "Zalim" ve "Asmalı Konak" gibi sevda romanı tarzında gelişen kadın-erkek kahramanların aşk ilişkileri ile bunların geleneksel aile içi ilişki(sizlik)lerini çeşitli gerilim ve entrika öğeleriyle renklendirip sunan dizilerde olsun veya "Bir Sevda Masalı" ve "İkinci Bahar" gibi reality show'larda olsun kadınlara sunulan örnek toplumsal rol modeline bakıldığında şu saptanacaktır: bir yandan çağdaş/modern, bakımlı, güzel ve iyi eğitilmiş olmak, bir yandan da romantik aşkın öznesi olmak için erkek kahramanı hak etmek ve gerekli özverilerde bulunmak. Bilindiği üzere, kültürel metinlerin üretim alanı olarak medya, toplumda varolan her türlü eşitsizlik ilişkilerini ve egemen gerçeklik tanımlarını en kolay ve akışkan biçimde dolaşıma sokmakta ve yeniden üretmektedir. Medya metnininin bu gücü, toplumsal uzlaşımlara temellenmesinden kaynaklanmaktadır. Uzlaşımsal mekanizmalardan beslenen kültürel metinlerin anlam kurucu/üretici öğeleri ise, bu kültürel metinleri tüketenler tarafından ilk elde doğal ve verili olarak kabul edilmektedir. Tanrıöver'in çalışması, Türk televizyon kültüründe kadınlığı belli imge ve yaşam tarzları içinde konumlandırılan söylem pratiklerinin izleyici etnografisi araştırmaları ile gündelik yaşama eklenme biçimlerinin incelenmesinin önemini vurgulamakta. Farklı kadınların televizyon kültürünü anlamlandırma biçimleri ve gündelik yaşamlarında atfedebilecekleri değer de hiç kuşkusuz farklı ve çok çeşitli olacaktır. İstanbul'un Ümraniye, Bakırköy ve Şişli ilçelerinde oturan veya Ağrı Merkez ile Ağrı-Doğubeyazıt'ta yaşayan kadınların televizyon ekranlarında dolaşımda olan basma

² <http://www.gap.gov.tr/Turkish/Frames/fr21.html>

kalıp kadın imgelerine bakıp, bu temsilleri yorumlama biçimlerin de kimi zaman farklılık kimi zaman da bir ortaklık kurulacaktır. İşte izleyici etnografileri ile bu benzerlik ve farklılıkların neden ve nasıl kurulduğu ortaya çıkartılabilir.

Muğla ve çevresinde cinsiyetçi yapılar üzerine çalışmaları bulunan Nurgün Oktik'in bu kez Muğla bölgesi mikro örneğinde köyde, kasabada ve kentte kadın olma durumlarını, kadınların kendi yaşamlarını anlatmasına olanak tanıyan sözlü tarih yöntemi ile irdelemekte. Oktik'in bu çalışması kadınların tarihinin ve yaşantılarının ortaya çıkarılması için sözlü tarih yöntemine başvurulmasının gerekliliğini ve yararını ortaya koymakta. Aynur İlyasoğlu da bu yöntemin "...sessiz çoğunlukların, sesini duyuramayan azınlıkların, sesleri örtülenlerin, dışarıda bırakılanların, sesini duyurmanın araçlarına ve gücüne sahip olmayanların sesini duyurma"(k) istediklerinde özellikle kullanıldığını vurgular (2001:33). Ayrıca Oktik'in çalışmasında odak grup tekniğinin de uygulandığı belirtilmeli. Oktik'in çalışması köyde, kasabada ve kentte yaşayan genç kızlarla gerçekleştirilecek toplumsal cinsiyet rollerinin kavranışı ve yaşantılanması üzerine bir araştırmaya yol gösterici bir nitelik taşımakta. Ancak bu tür bir çalışmada kadınların kendi yaşam öykülerinin mümkün olduğunca bire bir -doğrudan- aktarımına ve daha sonra sözlü tarih çalışmasını yapan araştırmacı tarafından sistematik bir şekilde, araştırmanın temel sorunsalı çerçevesinde değerlendirilmesine özen gösterilmesi gerekmektedir. Dilek Hattatoğlu'nun ev eksenli çalışma olgusunu ele alan makalesinde, ev eksenli çalışmanın, kadınlar tarafından gündelik yaşamları içinde konumlandırılma ve tanımlanma biçimlerini irdelenmekte ve "güçlendirme" kavramı etrafında ev eksenli çalışmanın kadınların içinde yaşadıkları gerçekliği dönüştürülebilir bir gerçeklik olarak görmelerine ve bu bilincin eyleme taşınmasına bir katkı sağlayıp sağlamadığı tartışılmakta (2003:96). Hattatoğlu ev eksenli çalışmanın "para" ve "gelir" getirici olmakla birlikte, çalışan kadınların "çalışan kadın" olarak algılanmadığını belirtir (2001:173). Hattatoğlu, ev eksenli çalışan kadınların çalışmalarını ve gelirlerini kavramalarına ilişkin farklı stratejilere sahip olduklarını ve gündelik yaşamlarında bir stratejiden diğerine geçtiklerini saptamakta (113). Çalışmanın kadın çalışmaları alanındaki bilgi birikimine en önemli katkısı ise, kadınların ev eksenli çalışan olmalarına rağmen, son kertede çalışan olarak örgütlenme gerekliliğini vurgulamasıdır. Ancak bu şekilde, ekonomik olarak güçlenme toplumsal ortamı ve toplumsal-kültürel örüntüleri değiştirme itkisi yaratabilir.

Ayşegül Yaraman ise 3 Kasım 2002 Genel Seçimlerinde, Hürriyet, Zaman ve Cumhuriyet gazeteleri ile Mektup ve Marie Clarie dergilerinden seçtiği araştırma evreninde, siyasal yaşamda sunulan uluslararası ve ulusal kadın politikacı örneklerini, türban sorununu, farklı partilerden aday kadınların haberleştirilme biçimlerini ve en nihayetinde 3 Kasım 2003 seçimlerinden sonra TBMM'ne seçilen kadın milletvekillerinin tanıtılma biçimlerini incelemekte. Yaraman'ın sonucu, farklı ideolojik bakış açılarına sahip yazılı iletişim araçlarında kadın politikacıların siyasal söylemlerin etkin aktörü olarak "yokluğu"dur. (2003:137). Lana Rakow ve Kimberlie Kranich haber medyasında "...kadınların, kadın hareketlerinin, feminizmin ve kadın

konularının ya yok sayıldığını ya da belirli biçimlerde sergilendiğini" belirtirken, bunun haber toplama ve yazmaya ilişkin belirli uzlaşımın sonucu olup olmadığını da sorgularlar (2002:516). Bu noktada kadınların medya endüstrisinde "profesyonel" olarak çalışan olarak sayısının artmasının değil, anlatı türünün kendisinde köklü bir değişikliğe ihtiyaç olduğunu vurgularlar (517). Haber anlatı türünün içinde varolan ayırım, "ciddi haber" ve "insani ilgi veya yaşam tarzı" haberler ayırımının kendisinin de cinsiyetçi bir pratik olmasıdır. "Ciddi haberler", "erkek erkeğe konuşmalardır" (Rakow ve Kranich 2002:521). Rakow ve Kranich'in de vurguladığı üzere, "...bu eril anlatılar içerisinde kadınların nadiren konuşan özneler olarak yer alması pek de şaşırtıcı olmasa gerek" (522). Kadın politikacıların ancak "dişi(l)" kimlikleri ile haber yapılmalarının nedeni bu bağlamda anlaşılabilir hale gelmektedir. Çünkü egemen toplumsal ve kültürel değerlere göre siyaset "ciddi" bir iştir ve kadın siyasetçiler de ancak kadınlara uygun görülen konu ve alanlarda faaliyet gösterirlerse ana damar medyada görünürlük kazanabilirler.

Aylin Dikmen Özarslan'ın "Aybaşının Toplumsal Hali" adlı makalesi ise, üç farklı kadın kuşağı tarafından adet kanamasının toplumsal, kültürel ve beden politikası olarak nasıl algılandığını ele alan bir alan araştırmasının bulgularından beslenmekte. Aybaşı kanamasının farklı kadın kuşakları tarafından "regl", "adet", "ay hali", "kirlenme", "hastalık" veya "kanama" vb. hangi sözcüklerle tanımladığı, bu tanımlamaların ardında yatan toplumsal ve kültürel bağlam yazıda incelenmektedir. Ayça Gürdal ise, psikiyatride yeme bozukluğu tanı grubuna giren anoreksiya nervoza, diğer bir deyişle ince beden hastalığını irdelemekte. Gürdal'ın ".hızlı sosyo-ekonomik değişim gösteren ülkelerde ve bireylerin bir kültürden diğerine hareket ettiği durumlarda yeme bozukluklarının daha çok ortaya çıktığı..." şeklindeki saptaması (2003:164) oldukça ilginç bir hususu gündeme getirmekte. Türkiye'de ana damar medya metinlerinde dolaşımda olan genç kız imgelerini ve tüketim kültürü tarafından da desteklenen diyet kitap, yemek ve içecek endüstrisi de göz önüne alacak olursak, genç kızların kendi bedenlerini denetleme ve biçimlendirme ile ilgili politikalarının da ince beden hastalığının tehdidi altında olduğu ortaya çıkmakta.

Valerie Gay'in "Elif Şafak: Araf'ın Bir Yazarı" adlı yazısı ise, son dönem Türk yazınında başarılı kadın romancı Elif Şafak'ı dili kullanma politikası üzerinden metnin dilinin cinsiyeti konusunu tartışmakta. Şafak'ın Mahrem (2000) adlı romanı üzerinde yoğunlaşan Gay'a göre, Şafak metninde ikili karşıtlıkları birlikte, kimi zaman tamamlayıcı kimi zaman da yıkıcı öğeler olarak kullanmakta, böylece hem söz merkezilik hem de fallus merkezilik kırılmaktadır. Derlemede yer alan bir diğer çalışmada Ayşegül Eraltuğ, AB. tam üyelik müzakereleri sürecinde Türk iş hukukunda yapılması gereken düzenlemelere dikkat çekmekte ve analık izni, iş sağlığı ve iş güvencesi, ebeveyn izni, iş akdi feshine karşı korunma durumu gibi durumlarda Birlik üyesi ülkelerdeki mevzuat ve uygulamalardan örnekler vermektedir. Derlemede yer alan son yazı ise, Gaye Petek'in Fransa'daki Türk/iyeye kökenli göçmen kadınların toplumsal konumlarına ilişkin genel bir değerlendirmesinden oluşmaktadır. Fransa'ya göç etme deneyiminin kadınlar tarafından nasıl yaşandığına, kayınvalide-gelin iliş-

kilerinin ataerkil toplumsal cinsiyet ilişkilerini nasıl yeniden ürettiğine ve Fransa doğumlu genç kız kuşağının cinsiyetçi rol modeline karşı nasıl çıkmaya çalıştığına değinen Petek'in çalışması, göçmen kadınların ekonomik, toplumsal-kültürel ve siyasal alanlarda kendi varoluşları için verdikleri mücadeleleri kavramaya bir giriş niteliğindedir. Avrupa'da yaşayan farklı göçmen kuşaklarından kadınların yaşam öyküleri birbirinin aynı değildir ve farklı aidiyet tasarımlarının, örneğin farklı sınıfsal konumların, etnik ve mezhepsel kimlik temsillerinin özel ve kamusal alanda var olma mücadelesindeki etkileri göçmen kadınların yaşantıları üzerine çalışılırken araştırmacı tarafından göz önüne alınmalıdır.

Ayşegül Yaraman tarafından yapılan bu derleme çalışması Türkiye'de kadın çalışmaları alanındaki bilgi birikimine katkıda bulunmakta ve bu derlemenin kapsamında yer almayan diğer ev ve sokak gerçeklerini içerecek yeni çalışmalarla geliştirilmeyi beklemektedir.

Kaynaklar:

İlyasoğlu, A. (2001) "Kadınların Yaşam Tarihi Anlatılarına Kadın alışmaları Alanından Bir Bakış", **Yerli Bir Feminizme Doğru**. A. İlyasoğlu ve N.Akgökçe (Der.) İstanbul: Sel Yayınları. 15-37.

Hattatoğlu, D. (2001) "Ev Eksenli alışma Stratejileri: Kadın Özgürleşmesi Açısından Bir Tartışma" **Yerli Bir Feminizme Doğru**. A. İlyasoğlu ve N.Akgökçe (Der.) İstanbul: Sel Yayınları. 173-204.

Rakow, L. ve K. Kranich (2002) "Televizyon Haberlerinde Gösterge Olarak Kadın" **Medya Kültür Siyaset**. der. S. İrvan. Ankara:Alp Yayınları. 515-548.

kilad

Yazı Teslim Kuralları

Yayın İlkeleri

- **kilad**'da yayınlanmak üzere gönderilecek çalışmaların, iletişim veya iletişimle interdisipliner ilişkisi olan konuları ele alan, Türkçe, İngilizce veya Almanca, bilimsel, özgün çalışmalar olması gerekmektedir.
- Gönderilen çalışmaların başka bir yayın organında yayınlanmamış olması ya da yayınlanma aşamasında olmaması gerekmektedir.
- Kongre, toplantı, sempozyum gibi etkinliklerde bildiri olarak sunulmuş çalışmalar ve alana katkı sağlayacağı düşünülen tercümeleler de **kilad**'da yayınlanabilir.
- Tüm çalışmalar önce Yayın Kurulu'nca incelenir ve daha sonra konularına göre üç kişilik Danışma Kurulu'na gönderilir.
- Danışma Kurulu tarafından yayınlanması uygun bulunan çalışmaların telif hakkı **kilad**'a aittir; başka bir yerde yayınlanamaz. Yazar(lar)a telif ücreti ödenmez.
- Düzeltme istenen yazıların, en geç bir ay içinde editörlüğe tekrar gönderilmesi gerekmektedir. Belirtilen sürede geri gönderilmeyen yazılar, **kilad**'ın daha sonraki sayılarında yeniden değerlendirilmek üzere kabul edilir.
- Yayınlanması uygun görülen veya görülmeyen çalışmalar geri gönderilmez. Yazar(lar)a sadece bilgi gönderilir.

Yazı Teslim Kuralları

- Çalışmalar 6000 kelimeyi geçmemelidir. 2000-3000 kelimelik daha kısa yorum yazıları veya tercümeleler de kabul edilmektedir.
- Çalışmalar A4 kağıdının bir yüzüne, sol ve sağ taraftan 2'şer cm.'lik boşluk bırakılarak, 12 punto harf karakteri, Times New Roman fontu ve 1,5 satır aralık ölçüsü kullanılarak yazılmalıdır. Çalışmalar alt başlıkları, ana başlığa göre bir küçük punto ve küçük harf kullanarak koyu ve sola bitişik şekilde yazılmalıdır.
- Yazar/yazarların isimleri çalışmanın başlığının hemen altında sağa bitişik

şekilde verilmeli ayrıca yıldız dipnot şeklinde (*) yazarın kurumu, unvanı sayfanın en altında dipnotta belirtilmelidir.

- Girişten önce 200 kelimeyi geçmeyecek şekilde çalışmanın kapsamını, amacını, ulaşılan sonuçları ve kullanılan yöntemi özetleyen İngilizce özet verilmelidir. İngilizce ve Almanca çalışmalarda ise aynı şekilde Türkçe özet hazırlanmalıdır.

- Giriş bölümü büyük harfler ile **"1. Giriş"** şeklinde belirtilmelidir. Alt bölümler her bölüm içinde bölüm numarası kullanılarak **"1.1."**, **"1.2."** şeklinde numaralandırılmalıdır. Son bölüm sonuç/tartışma bölümü olmalı ve bunu sırasıyla notlar, kaynakça ve varsa ekler kısmı takip etmelidir.

- Çalışmalar, birisi orijinal, üçü de kopya olmak üzere toplam dört nüsha halinde ve ayrıca 3,5 inçlik 1.44 DOS formatlı diskete çekilerek gönderilmelidir. Disketin üzerindeki etikette yazarın adı, dosyanın adı ve kullanılan programın adı belirtilmelidir.

- Çalışmalar Microsoft Word kelime işlemcisi ile yazılmalıdır. Resim, fotoğraf, şekil ve grafikler için Windows Metafile (.WMF) ya da JPEG (.JPG) formatı kullanılmalıdır. Tüm çizimler, şekiller, grafikler ve fotoğraflar şekil olarak değerlendirilmelidir. Şekiller uygun bir başlık ile ardışık olarak numaralandırılmalıdır. Aynı şekilde tablolara da başlık ve numara verilmelidir.

- Türkçe yazılarda Türk Dil Kurumu'nun Yazım Kılavuzu, İngilizce yazılarda Oxford English Dictionary ve Almanca yazılarda da Duden örnek alınmalıdır. Türkçe çalışmalarda yabancı sözcükler yerine olabildiğince Türkçe sözcükler kullanılmalıdır.

- Yayınlanmak üzere gönderilen yazıların sadece bir nüshasına çalışmanın tam adını, içerik hakkında bilgi veren üç anahtar kelimeyi, yazar/yazarların bağlı oldukları kurumu, unvanlarını, kendilerine ulaşılacak adres, telefon, faks numaralarını ve e-posta adreslerini belirten bir kapak sayfası konulmalıdır.

Kaynak Gösterme Kuralları

- Tüm referanslar metin içinde, sırasıyla yazarın soyadı, tarih ve gerekiyorsa sayfa numaraları yazılarak verilmelidir. Aynı kaynaklara yapılan göndermelerde de bu yöntem uygulanmalı ve "a.g.e.", "ibid.", "op. cit." gibi kısaltmalar kullanılmamalıdır.

- Metin içinde numaralandırılan notlar metnin sonunda numara sırasına göre ve kaynakça bölümünden hemen önce verilmelidir.

- Yazarın adı metinde geçmiyorsa ve kitaba atıf yapılıyorsa, yazarın soy-

adı ve tarih verilmelidir (Jarvick 1996).

• Yazarın adı metinde geçmiyor ve belli sayfalar söz konusuysa, yazarın soyadı, tarih ve sayfa numarası verilmelidir (Jarvick 1996: 111).

• Yazarın adı metinde geçmiyor ve birbirini takip etmeyen sayfalar söz konusuysa, yazarın soyadı, tarih ve sayfa numaraları ayrı ayrı verilmelidir (Jarvick 1996: 111-3).

• Yazarın adı metinde geçiyorsa ve kaynakçada yazarın birden fazla eseri mevcutsa sadece bahis konusu olan kitabın yayın tarihi ve sayfa numarası (1996: 111).

• Yazarın adı metinde geçiyorsa ve kaynakçada bu yazarın bir eseri mevcutsa sadece sayfa numarası verilir (111).

• İki yazarlı kitaplarda her iki yazarın da soyadları yazılarak verilmelidir (Frantzich ve Sullivan 1996: 89).

• Yazarlar ikiden fazlaysa ilk yazarın soyadından sonra "ve diğerleri" anlamında "v.d." ibaresi kullanılmalıdır (Caroline Pauwels v.d. 2000: 89).

• Yazarın aynı yıl içinde yayınlanmış birden fazla eserine gönderme varsa, basım yılına a. b. c gibi harfler eklenerek kaynaklar birbirinden ayrılmalıdır (Noam 1991a: 34).

• Birden fazla kaynağa yapılan göndermeler noktalı virgülle ayrılmalıdır (Jarvick 1996: 234; Noam 1991: 45; Dörr 2000: 456).

• Metin içindeki alıntılar için çift tırnak kullanılmalıdır. 40 kelimedenden uzun alıntılar, tırnak işaretleri kullanılmadan girintili paragrafta ve ana metne göre bir küçük punto ile verilmelidir. Alıntı içinde vurgulanan sözcükler ise tek tırnak ile verilmelidir. Kitap, film isimleri gibi özel nitelermeler italik harfler ile, yazarın vurgu yapmak istediği sözcükler ise tek tırnakla belirtilmelidir.

Kitap

Çaplı, Bülent (1995). *Televizyon ve Siyasal Sistem*. Ankara: İmge Kitabevi.

İki Yazarlı Kitap

Frantzich, Stephen ve John Sullivan (1996). *The C-Span Revolution*. Oklahoma: Oklahoma University Press.

Üç veya Daha Fazla Yazarlı Kitap

Brett, P. D. v. d. (1986). *Mastering String Quartets*. San Francisco: Amaiti Press.

Çeviri Kitap

Sennett, Richard (1996). *Kamusal İnsanın Çöküşü*. Çev., Serpil Durak ve Abdullah

Yılmaz. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Çeviri Makale

Gayet, Joel (1998). "Le monde n'est plus ce qu'il e'tait. Le consommateur." Çev., Serra Görpe. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi* 10: 269-280.

Dergiden Makale

Hellman, Heiki (2000). "Public Service Television and The Tendency Towards Convergence: Trends in Programme Structure in Finland, 1970-1992." *Media Culture and Society* 1 (16): 47-69.

Jackson, Richard (1979). "Running Down the Up-escalator: Regional Inequity in Papua New Guinea." *Australian Geographer* 14 (May): 175-184.

Editörlü Kitaptan Makale

Tekinalp, Şermin (1996). "Mainstream-Centering Political Views in Turkish Elections." *Political Communication Research-Approaches, Studies and Assessments*. David Paletz (der.) içinde. New Jersey: Ablex: 47-67.

İnternette Makale

Oreja, Marcelino (2001). "To The Spanish Parliamentary Subcommittee on the RTV." <http://www.europa.int/comm/dg10/aupolicy/key-doc>, 3.3.2001.

Kitaptan Bölüm

Kaiser, Ernest (1964). "The Literature of Harlem." *Harlem: A Community in Transition*. J. H. Clarke (der.) içinde. New York: Citadel Press.

Bildiri

Özkan, Tuncay (2000). "Haberleşmede Çağdaş Yaklaşımlar." Birinci İletişim Kongresi, 1-3 Mart 2000. İstanbul.

Derleme Kitap

Paletz, David (der.) (1996). *Political Communication Research-Approaches, Studies and Assessments*. New Jersey: Ablex.

Yazar Olarak Kurum Adı

Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (2001). *Genel Yayın Planı 2002*. Ankara: Basın Yayın Müdürlüğü.

Gazete

(Yazarlı)

Tortop, Nuri (1990). "Halkla İlişkilerin Önemi ve Ülkemizdeki Gelişmeler." *Milliyet*. 3.11.1990: 11.

(Yazarsız)

"Uzayda İlk Kez Ateş Yakıldı." *Hürriyet*. 21.01.2003: 40.

Yasal Düzenlemeler

"Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun (3984 S.K)."
Açıklamalı Basın Kanunu ve İlgili Mevzuat. Erman Özek (der.) içinde. İstanbul:
Alfa Yayınları.. 2000: 991-1002.
Türkiye Cumhuriyeti Anayasası. 1982. Md: 11.

kilad

ISSN 1303-2771

KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ İLETİŞİM FAKÜLTESİ
ARAŞTIRMA DERGİSİ

Kocaeli Üniversitesi Umuttepe Merkez Yerleşkesi
Eski İstanbul Yolu 10. Km.

41380 Üçtepe Mevkii / İzmit / Kocaeli

Tel: 0262 330 80 07 - 339 40 15 Fax: 0262 339 40 14

<http://if.kou.edu.tr/kilad/index.htm>